

Helsiński odbor za
ljudska prava u Srbiji

**REALNA
OGRANIČENJA
SRBIJE
U IZBORU
SOPSTVENE
BUDUĆNOSTI**

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Realna ograničenja Srbije u izboru sopstvene budućnosti

Beograd, 2017

Sadržaj

REALNA OGRANIČENJA SRBIJE U IZBORU SOPSTVENE BUDUĆNOSTI

IZDAVAČ
HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

ZA IZDAVAČA
Sonja Biserko

Beograd, 2017

LEKTURA
Seška Stanojlović

GRAFIČKO OBLIKOVANJE I SLOG
Ivan Hrašovec

ŠTAMPA
Helsinški odbor, Beograd

TIRAŽ
11 primeraka

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд
ISBN 978-86-7208-209-8
COBISS.SR.ID 240803596

SRBIJA: TALAC SOPSTVENE KOLEBLJIVOSTI	5
Srbija između Moskve i Brisela	7
Populizam umesto politike.....	12
Etnonacionalistička paradigma nije rešenje.....	13
Zatvoren krug medijskog urušavanja.....	13
Gušenje sloboda.....	14
Narodna skupština Srbije	15
Regionalna saradnja	16
Nezavisna regulatorna tela.....	17
Nereformisana privreda koči razvoj	18
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	20
DESNICA U OFANZIVI	23
Desnica – potencijal za zaustavljanje EU integracija	26
Odnos vlasti prema desnici	30
ZAKLJUČAK	39
SUOČAVANJE: TRANSGENERACIJSKI PROCES	40
Procesuiranje ratnih zločina i proces suočavanja.....	42
Revizija istorije	45
Rehabilitacija Slobodana Miloševića	46
Presuda R. Karadžiću povod za negiranje odgovornosti za rat u BiH	50
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	55
ZATVOREN KRUG MEDIJSKOG URUŠAVANJA	57
Gašenje dijaloga	58
ZAKLJUČAK	74
MANJAK POLITIČKE VOLJE U DRUŠTVENOJ INTEGRACIJI MANJINA	75
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	90
OBRAZOVNI SISTEM, POLOŽAJ MLADIH I KULTURA	91
PREPORUKE	108
KULTURA – PREDUSLOV NORMALIZACIJE REGIONALNIH ODNOSA	110
REGIONALNI ODNOSSI U REGRESIJI	117
Makedonija: regionalni izazov	123
Hrvatska: dežurni neprijatelj i konkurent	130
Dvostruka politika Srbije prema BiH	134
Kontinuirana demonizacija Kosova	137
Crna Gora: izazovi politički korektnim odnosima	144
Oslonac na Rusiju	148
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	150

Srbija: talac sopstvene kolebljivosti

Bez obzira na određeni napredak, pre svega u uspostavljanju pravnog okvira, ljudska prava u Srbiju nisu značajno odmakla od iskoraka napravljenog pre desetak godina. Vladavinu Srpske napredne stranke (SNS) karakteriše urušavanje ostvarenih prava, odsustvo javnog dijaloga, tolerancije, slobode izražavanja i ignorisanje kritičkog mišljenja. Dijalog sa Prištinom (jedan od razloga zbog čega je premijer dobio podršku EU) je u zastaju zbog različite interpretacije Briselskog sporazuma, prvenstveno kad je reč o statusu četri opštine na severu Kosova.

Uprkos laskavim ocenama Evropske komisije (EK), na koje se Vlada stalno poziva, stoji činjenica da je društvo blokirano bez prostora za inicijativu i preduzetništvo. Isto tako, odsustvo vladavine prava onemogućava, uprkos pritiscima iz društva, funkcionisanje institucija, posebno sudstva. Urušavanje i deprofesionalizacija institucija traje i dalje, poprimajući pogubne dimenzije. Voluntarizam i partizacija pretvorili su državne institucije u bastion naprednjaka koji će se teško razbiti.

Otpor reformama u zemlji zbog nedostatka potencijala i političke volje, dodatno je podstaknut i zbivanjima u regionu i posebno, u svetu. Kriza svetskog poretku značajno je smanjila uticaj Evropske unije (EU) i Sjedinjenih Država Amerike (SAD) u regionu, što se odražava na zastoj u reformama. Otvoren je prostor za druge uticaje koji favorizuju iliberalnu praksu. To je u velikoj meri ohrabrilo tendenciju autoritarizma koja se svakodnevno očituje u ponašanju premijera Aleksandra Vučića, koji je postao nezaobilazan faktor u donošenju svih odluka. Tome svakako

doprinosi i nesposobnost opozicije da se profiliše kao politička snaga s programom promena i strategijom da se one ostvare. Paradoksalno, iz opozicionih redova najglasnije su kritike skromnih Vučićevih pozitivnih iskoraka (Briselski dijalog). Već pet godina opozicija nije u stanju da se na pravi način nosi s Vučićevom vlašću, što ju je objektivno gurnulo na marginu.

Zgusnuta događanja na Balkanu u punoj meri je ogolilo poziciju Srbije, kad je reč o spremnosti da se opredeli, odnosno da izabere evropski put. Srbija je zarobljena nespremnosću vladajuće političke elite da odustane od autokratkse prakse i nesposobnosti EU da insistira na vladavini prava. To je praćeno odsustvom odgovornosti, integriteta, nezavisnosti i transparentnosti. Umetno reformi, na delu su stalne "političke igre". EU kao jedini instrument kontrole i pritisaka (jer ne postoji pritisak iznutra) nije se pokazala sposobnom da na adekvatan način procenjuje ostvareni napredak u Srbiji. Osim manjkom uvida, njen ponašanje se u velikoj meri rukovodi pokušajem da se Srbija upregne u evropske integrecije. Međutim, imajući u vidu da takav stav ne daje brze rezultate bez učešća i pritiska iz društva, neophodno je da Evropska unija strategiju prema Srbiji proširi i na druge aktere, poput civilnog sektora, medija, profesionalnih udruženja, nezavisnih institucija i dr.

Mada premijer Vučić stalno ističe da Srbija neće odustati od evropskih integracija (ali ni od prijateljskih odnosa sa Rusijom), realizacija obaveza prema EU sve je upitnija. Primetan je sve veći otpor evroatlantskim integracijama u njegovom najbližem okruženju, kao i u uticajnim, sada parlamentarnim opozicionim strankama, međusobno ideološki bliskih, poput Srpske radikalne stranke (SRS), Demokratske stranke Srbije (DSS), Dveri, konzervativnim krugovima, poput Srpske pravoslavne crkve (SPC) i drugim centarima moći koji se opiru reformama, odnosno tržištu,

vladavini prava, pluralizmu, toleranciji. Premijer Vučić je svestan da bi bez podrške EU i Zapada, Srbija dodatno bila u ozbiljnim problemima. On je izjavio da je "Srbiji EU 85 odsto tržišta, 95 odsto investicija dolazi iz EU, najveću podršku imali smo od EU. Budimo fer i ne pljujmo po novcu njihovih poreskih obveznika. Dobili smo stotine miliona evra samo za poplave, a potrošili smo ih tako da niko nema nijednu primedbu".¹

Ukoliko se EU ne bude značajnije angažovala na integrisanju Srbije, ali i Zapadnog Balkana, premijer Vučić će biti prisiljen da zbog vlastite kolebljivosti i kukavičluka, ali i zbog pritisaka kojima je objektivno izložen u svom najneposrednjem okruženju, napravi izbor koji neće ići u prilog evropskim integracijama.

Srbija između Moskve i Brisela

Mada je izgubila mobilizatorski potencijal koji je imala u Srbiji, EU je još uvek najvažniji faktor promena. Bez njene podrške, nadzora, ali i kritičkog stava, Srbija bi potpuno izgubila orijentir.

Iako Srbija nema jasno utvrđenu i, u Narodnoj skupštini usvojenu spoljnopolitičku strategiju, od raspada Državne zajednice Srbije i Crne Gore Beograd se opredlio za politiku "i Brisel, i Moskva", odnosno za članstvo u EU i, istovremeno, za strateško partnerstvo sa Ruskom Federacijom. Vlada Republike Srbije, od potpisivanja Briselskog sporazuma 2013. godine, ipak daje spoljnopolitički prioritet evointegracijama. Međutim, u pregovaračkim poglavljima (ukupno ih je 35) postoje neka pitanja u kojima saradnja Srbije sa Rusijom može da uspori proces, ili čak blokira članstvo Beograda u EU.

¹ <http://beta.rs/izjava-dana/komentar-politika/40939-aleksandar-vucic-ni-eu-nije-uvek-pravica-ali-je-eu-najveci-trgovinski-partner-srbiji>.

Odnos Srbije prema evrointegracijama u velikoj meri je određen i međunarodnim geostrateškim kontekstom, kao i previranjima u samoj EU i NATO. Srpska elita za sada veoma vešto procenjuje sopstvene mogućnosti kad je reč o izboru koji je pred njom.

Aktuelna vlast je deklarativno privržena evropskim integracijama. Čak i kad se dovodi u sumnju to opredeljenje, ostaje činjenica da se nijedna vlast u Srbiji, pa ni aktuelna, ne može odreći podrške koju dobija od EU i njenih članica ponaosob, posebno Nemačke. Jer to bi ugrozilo opstanak Srbije.

Opšti je osećaj srpske elite da za njen romantičarski koncept o ujedinjenju svih Srba još uvek postoje realne šanse. Uverenje da se "klatno istorije danas kreće u pravcu koji više nije nepovoljan za Srbe".²

U tom smislu Rusija svojim prisustvom i nastojanjem da spreči evropski kurs Zapadnog Balkana ima ključnu ulogu. Rusija, međutim, nema potencijal da Srbiju odvede u nekom drugom pravcu, jer se nalazi u sličnoj situaciji. Ali, upravo je zbog toga bliska srpskom društvu – istovetnog dominantnog sistema vrednosti, ali i veoma aktivnog širenja svoje "meke moći".

Ruski analitičari i komentatori koji se bave Balkanom u izjavama i intervjuima podstiču Beograd da istraje u svojim iluzijama, što znači da nastavi borbu za Kosovo, "jer nijedna država ne prestaje sa borbom za izgubljene teritorije, čak i ako se promenio etnički sastav stanovništva".³ Takođe, sugerišu da je na Balkanu tako zamršena situacija da se ne može odbaciti mogućnost višestrukih promena postojećih granica vojnim putem.⁴

2 Prof. dr Miloš Ković, "U srpskim zemljama sve su jasnije tačke otpora", Geopolitika, mart-april 2017.

3 Rastislav Iščenko, ruski analitičar i predsednik Centra za sistemske analize i prognoziranje, "Globalni antiglobalistički gradjanski rat", Geopolitika, mart-april 2017.; Ovakve ocene se sugerišu i od strane zapadnih analitičara.

4 Isto.

Ruski stručnjaci koriste svaku priliku da obeshrabre Srbiju u opredeljivanju za EU. Sugerišu da Srbiju nikad neće biti primljena u EU, a i ako uđe, pespektiva Srbije neće biti svetla. Stalno se podvlači da članstvo u EU podrazumeva priznavanje Kosova, kao i da njegov prijem u Ujedinjene nacije (UN) biti signal za ujedinjenje svih Albanaca.⁵

Osim energetskog i vojnog aspekta saradnje, sve je značajnije rusko prisustvo u javnom i kulturnom životu Srbije. Zvanična Rusija veoma vešto igra na frustraciju Srbije zbog ratnih poraza i posebno, frustraciju vezanu za genocid u Srebrenici. Istiće se da je cilj Zapada jasan, jer nastoji "izmeniti vektor razvoja Republike Srpske i njenu orientaciju na Srbiju i Rusiju, i uspostaviti njenu potpunu potčinenost Zapadu". Rusija takođe, ima važan uticaj na konstrukciju srpskog državnog identiteta. Učestvuje u reviziji istorije i nameće se kao glavni zaštitnik Srbije tokom čitavog XX veka.

Ne treba izgubiti iz vida da veliki broj političkih partija i pokreta drži "rusku stranu". Na tom podužem spisku prednjači Srpska radikalna stranka, a slede je Demokratska stranka Srbije, Dveri, Državotvorni pokret, Srpska narodna partija, Naši, Treća Srbija... kao i SPC, deo Akademije nauka i umetnosti, obaveštajna zajednica i najveći deo medejske scene.

Ruski "pogled na svet" je značajno prisutan u velikom broju medija u Srbiji. To važi za gotovo sve tabloide, ali i za tiražne političke dnevne listove, poput Večernjih novosti i Politike. Među najizrazitije javne zagovornike antievropske orientacije Srbije s proruske pozicije svakako spada nedeljnik Pečat, kao i Geopolitika.

5 Jelena Guskova, "Kosovo u UN biće signal za ujedinjenje svih Albanaca", Politika, 4. jun 2017.

Međutim, ne treba zanemariti ni dominantno stanje duha srpskih elita (političkih, intelektualnih, akademskih, kulturnih...) Prema Pew Research Center, građani Srbije su po pitanju vere u demokratiju na dnu lestvice zemalja u centralnoj i istočnoj Evropi. Srpska politička i intelektualna elita je protiv tržišta i liberalnih vrednosti, jer samo dominacijom države obezbeđuje povlašćeni status.

Osim toga, gotovo četiri decenije stagnacije i ratovanja, nerešenih političkih, društvenih i privrednih problema doveli su do značajnog nazadovanja Srbije (kao i najvećeg broja jugoslovenskih zemalja) u odnosu na razvijeniji deo Evrope. Može se zaključiti da je to posledica neprihvatanja liberalnih vrednosti i suštinskog otpora što dovodi do neodrživosti demokratije. Nedenomokratski karakter države, privrženost nacionalizmu, gotovo nikakva regionalna saradnja – sve to održava izvestan stepen nestabilnosti.

Važna indicija o opredeljenosti Srbije za EU je svakako i ispunjavanje obaveza koje ona nevoljno, ili nikako ne ispunjava, posebno obaveze iz Akcionog plana za pregovaračko poglavlje 23. Osim toga, u nameri da održi balans između Brisela i Moskve, Aleksandar Vučić veoma često pravi previde koje ga sve više približavaju tački kad će morati doneti odluku.

Analitičar Dimitar Bečev, saradnik u Centru Atlantskog saveta za Evroaziju i istraživač u Centru za slovenske, evroazijske i istočnoevropske studije na Univerzitetu Severne Karoline, ocenjuje da su "evropski lideri izabrali savez iz interesa sa onima koji hoće da budu autokrate pre nego istinski reformatori. Evropska zabrinutost za stabilnost nadjačava svaku želju za transformacijom zemalja i društava".⁶

⁶ <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/11219-beev-vui-nije-ni-za-eu-ni-saveznik-putina>.

Jer, kako navodi Bečev, premijer Aleksandar Vučić nije ni čovek Evropske unije niti je saveznik Vladimira Putina, a kao novi predsednik žongliraće i sa Istokom i Zapadom kako bi izvukao najbolje od obe strane, dok se demokratija u zemlji pretvara u "šou jednog čoveka".⁷

Bez obzira na usvajanje određenih zakona i zakonskih okvira, to se u praksi ne primećuje. Osim nedovoljne i neadakvatne primene zakona, jedan od važnih problema je i to, kako se definišu norme, što ostavlja prostor za korupciju. Uprkos tome što i civilni sektor učestvuje u stavranju politika, državni organi najčešće marginalizuju njegovu konstruktivnu ulogu, ili ignoriraju njihov doprinos bez objašnjenja. Vladavina prava podrazumeva određenu atmosferu za delovanje medija i civilnog društva, umesto da se protiv njih vode besramne kampanje koje ih optužuju za izdaju i podaništvo Zapadu.

Faktor Rusija u regionu je uticao da se EU jasnije odredi prema Zapadnom Balkanu kad je reč o proširenju i članstvu u NATO. To je istovremeno povećalo ucenjivački potencijal regionalnih lidera, jer im se otvorila mogućnost da preko teze da su ugroženi od Rusije potpuno zanemare obaveze prema EU. Imajući u vidu podršku koju je Brisel dao Vučiću, Bečev ocenjuje da izgleda da "periferija menja EU".

Polazeći od datog konteksta, poštovanje ljudskih prava predstavlja kontinuirani problem. Osim činjenice, da se koncept ljudskih prava ne prihvata (sem verbalno), u suštini poštovanje ljudskih prava nije ni moguće bez nezavisnih i funkcionalnih institucija, odgovornih političara, kreativnog civilnog društva i slobodnih medija.

⁷ <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/11219-beev-vui-nije-ni-za-eu-ni-saveznik-putina>.

Populizam umesto politike

Populizam dominira u Evropi, ali i šire. Međutim Srbija se s populizmom nosi već 30 godina – od dolaska Slobodana Miloševića na vlast. Ratna propaganda je mobilisala srpski narod za rataove koje su usledili. Kako nije bilo političke volje za pravljenje ratnog bilansa, Srbija se ponovo nalazi u situaciji propagandnog rata, koji održava sve stereotipe sa kojima je rat počeo. To dugo-ročno šteti demokratizaciji Srbije, ali i regionalnim odnosima. Suština je u tome što populizam nema ozbiljnu politiku i strategiju, sve se svodi na floskule o suverenitetu i pothranjivanju slike o idealizovanoj prošlosti. Aleksandar Vučić je osvojio vlast na populističkom talasu velikom većinom, što mu je omogućilo da stavi najveći deo medija pod kontrolu, da obezvredi institucije i da umesto rešenja nudi fantazije (Beograd na vodi, svirajuća fontana na Slaviji, nekoliko šopingmolova i hotela). Kad se uzme u obzir da opozicija nije uspela da se konsoliduje i ponudi osmisljenu viziju budućnosti, oblik populizma koga upražnjava premijer Vučić predstavlja ozbiljnju pretnju.

Aktuelna vlada nema jasnu ni političku ni ekonomsku filozofiju, a česti izbori odlažu nove investicije. Paradokslano je da vlada koja već pet godina ima stabilnu većinu nije u stanju da pokrene reforme. U međuvremenu je došlo do promene međunarodnog konteksta čime je članstvo u EU postalo geopolitička trgovina.

Etnonacionalistička paradigma nije rešenje

Ekstermni nacionalizam koji je dominirao tokom devedestih godina prošlog veka, u suštini je promenio samo formu. Etnonacionalistički koncept države ne podrazumeva uspostavljanje stabilne i efikasne države, niti modernog društva. Zato je Srbija “nedovršena država”, jer još uvek nije razrešeno pitanje njene budućnosti. Zbog teritorijalnih aspiracija koje su još uvek jake, Srbija nije u stanju da izvrši unutrašnju integraciju. Do sada politička elita nije pokazala sposobnost da odgovori na izazove globalizacije, pre svega u pogledu unutrašnjeg uređenja (regionalizacija, federalizacija zemlje). Jedino evropska budućnost garantuje normalizaciju Srbije kao moderne i efikasne države. Ukoliko se politička elita opredeli za status quo Srbiji preti dezintegracija.

Zatvoren krug medijskog urušavanja

Tokom 2016. godine medijska situacija u Srbiji spustila se za još stepenicu niže u odnosu na prethodne godine, kad je je takođe bila veoma loša. Politički i ekonomski pritisak, cenzura, još rasprostranjenija autocenzura, kao i udvojštvo rukovodećih ljudi informativnih kuća prema premijeru Aleksandru Vučiću doveli su do gotovo potpune deprofesionalizacije medija. Svedeni na propagandno sredstvo vlasti, ne libe se širenja neistina i poluistina, kreiranja paralene stvarnosti, izmišljanja i vređanja stvarnih i navodnih protivnika režima. Degradirane profesionalne i etičke norme najdrastičnije se pokazuju u vulgarizaciji javno napisane (i izgovorene) reči koja nadilazi i najopskurnije tabloidne “standarde”.

Zaoštravanju odnosa u regionu, pogotovo kad je reč o Hrvatskoj, Makedoniji i Kosovu u velikoj meri doprineli su mediji koji su uvek išli “korak dalje” u odnosu na zvaničnu politiku.

Gušenje sloboda

Kampanje protiv onog dela civilnog sektora koji zastupa evropske vrednosti (vladavinu prava, tržište, ljudska prava, nekonzervativnost) traju u kontinuitetu i po sadržaju ne predstavljaju novost. Naprednjaci od dolaska na vlast samo su pojačali aktivnosti protiv toga dela civilnog sektora, usmerivši se pre svega, na njegove finansijske izvore. Podaci o donatorima tih organizacija uvek su bili transparentni i dostupni javnom uvidu, ne samo preko donatora, već i domaćih institucija kojima se redovno šalju godišnji finansijski izveštaji. Cilj je da se te organizacije diskredituju pred javnošću kao strani plaćenici koji rade protiv svoje države.

Posebno su na udaru oni koji se kritički izjašnjavaju o Vladi, kao i oni koji se bave suočavanju sa prošlošću i korupcijom. Na udaru je i mali broj kritički orijentisanih medija. Poslednjih godina veliki broj njih je preuzeo Vlada, ili su potpuno marginalizirani.

Brojni slučajevi (promene na RT Vojvodina, Savamala, napadi na nevladine organizacije i medije) ukazuju na to da se aktuelna vlast priprema za ozbiljno gušenje kritičkog mišljenja, slobode izražavanja i svih aktivnosti koje treba da budu podsticaj za dinamično i pluralno društvo.

Ponovo se javljaju teze o potrebi uvođenja zakona koji bi ograničio delovanje "izdajničkih" NVO, poput onog koga je doneo Vladimir Putin u Rusiji. Da bi se postigla podrška šire javnosti za to, pred nju su izneti podaci o finansijskoj podršci koje taj deo civilnog sektora i medija dobija, pre svega iz EU i SAD.

Međunarodni kontekst, posebno nakon izbora u SAD, dodatno je ohrabrio aktuelne vlasti da nastavi s kampanjom protiv svih liberalnih i kritičkih organizacija i pojedinaca. To ozbiljno dovodi u opasnost dijalog u društvu (ionako ozbiljno ugrožen),

kao i kritičko mišljenje neophodno za reforme i promenu vrednosnog sistema

Narodna skupština Srbije

Narodna skupština Srbije, kao i tokom prethodnih godina nije radila u interesu građana. Kako najveći broj poslanika pripada Srpskoj naprednoj stranci, može se reći da ona funkcioniše kao jednopartijska skupština. Predsednica Skupštine takođe deluje stranački, što često dovodi u pitanje njen integritet. Tako je u vreme kampnaje za predsedničke izbore (2017) suspendovala rad skupštine i time izbegla javno prenošenje sednica. U aktuelnoj veoma nepovoljnoj medijskoj situaciji to je bio jedini način da se čuje mišljene opozicionih partija.

Već četri godine Skupština uopšte ne razmatra izveštaje četvrte grane vlasti, nezavisnih institucija, nego ih stalno ignorise kao da ih nema. Bojan Klačar, direktor CESID kaže da, od 2000. godine nije postojao toliki dosbalans političkih snaga, odnosno premoć vladajuće koalicije, koja dovodi do toga da u parlamentu nema kvalitetnih rasprava. Parlament je postao mehanizam kroz koji se sprovodi politika izvršne vlasti koju čini najmoćnija stranka".⁸

Pravni okvir za otvorenost zakonodavne vlasti prema građanima je uspostavljen i u značajnoj meri je usklađen s međunarodnim standardima. Javnost rada Narodne skupštine se obezbeđuje putem televizijskih prenosa, kao i posredstvom interneta. Međutim, zakonodavni organi ne koriste u dovoljnoj meri komunikaciju s građanima preko društvenih mreža. Poseban problem predstavlja saradnja Narodne skupštine s nezavisnim državnim organima. Tokom poslednje dve godine izveštaji nezavisnih

⁸ Novi magazin, "Volja stranaka, nevolja birača", 25. maj 2017.

organa nisu uopšte razmatrani na zasedanjima Narodne skupštine. Takvo postupanje utiče na delotvornost rada parlamenta, njegov sopstveni i ugled nezavisnih organa u javnosti, ali i na unapređenje demokratije i vladavine prava. Transparentnost javnih nabavki je visoko ocenjena, ali zakonodavni organi ne objavljuju ugovore i anekse ugovora sa ponuđačima, što je problem koji je identifikovan i u drugim granama vlasti.⁹

Zakonodavna vlast nije razvila mehanizme za prikupljanje mišljenja javnosti o predlozima zakona koji su u skupštinskoj proceduri. Ona poštuje propise, ali ne koristi mogućnosti za unapređenje kvaliteta zakonodavnog procesa kroz uključivanje javnosti. Učešće javnosti i civilnog društva na javnim slušanjima i u radu pojedinih skupštinskih odbora je primer dobre prakse, ali, budući retko, ne može se okarakterisati kao uobičajen i ustaljen način komunikacije zakonodavne vlasti s građanima.¹⁰

Iako je etički kodeks, kojim se utvrđuju standardi integriteta i pravila ponašanja poslanika, dokument od ključne važnosti za podizanje nivoa političke odgovornosti i poverenja javnosti u rad institucija, ni republička ni pokrajinska skupština ga do sada nisu usvojile.

Regionalna saradnja

Regionalna saradnja je važan faktor ne samo kad je reč o integriranju Balkana u EU, već i za ekonomsku obnavljanju regiona. Još uvek otvorena teritorijalna pitanja, odnosno zamrznuti sukobi, politička neizvesnost, mala i zatvorena tržišta su doprinela zaostajanju regiona i negativnim trendovima. S obzirom da je Zapadni Balkan u stagnaciji i da nije jasno u kom pravcu ide, kao

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

i da takvo hibridno stanje proizvodi nestabilnost, EU ima praktične razloge za tolerisanje neodgovornog ponašanja političara na Balkanu, jer je kao prioritet postavljena evropska orientacija.

Srbija je uz podršku Rusije, obnovila ambiciju da nametne svoj nedovršeni nacionalni projekat. Podizanjem tenzija, moralnim arbitriranjem čitavom regionu, uz stalno ukazivanje na navodno "loš položaj Srba u regionu", u toku je svakodnevna kampanja protiv svih suseda. Stagnacija u regionalnoj saradnji tokom 2016. godine, ugrozila je dalji razvoj regiona. Ugrozila je i strategiju evrointegracije Srbije, jer odnosi sa susedima su jedan od prioriteta EU.

Srbija, kao i ostale zemlje Zapadnog Balkana, bez regionalne saradnje nema šansu da obezbedi održivi nivo razvoja. Okretanje suštinskoj regionalnoj saradnji zahteva prevladavanje nacionalističke prošlosti.

Nezavisna regulatorna tela

Nezavisna regulatorna tela (zaštitnik građana, komesar za ravnopravnost, Agencija za borbu protiv korupcije, poverenik za dostupnost informacija i dr), su dostigla zavidan nivo vidljivosti i efikasnosti. Međutim, aktuelna vlast je uložila veliki napor da ih marginalizuje i dezavuiše. Istekom mandata rukovodilaca pojedinih tela, kadrovska rešenja su tražena među poslušnicima čime su regulatorna tela izgubila na oštrini i preti opasnost da se totalno marginalizuju. Osim toga, njihovi izveštaji sve češće se ne razmatraju u Skupštini koja ih je izabrala i kojoj su, po pravilu, odgovorna. Dostupnost medijima je sve manja čime se gubi i njihova vidljivost.

Nereformisana privreda koči razvoj

“Nova-stara” vlada Srbije, po statističkim pokazateljima nasleđuje od predhodne relativnu stabilnost javnih finansijsa, ali i sve stare probleme nereformisane privrede koji koče konjunkturu i razvoj.

Posle raznovrsnih pogleda na usporenje industrijske proizvodnje do koga je došlo tokom zimskih meseci 2017., i bojazni da će to staviti znak pitanja na planirani porast BDP Srbije ove godine od oko 3 odsto – ispostavilo se da je priličan uzlet potrošnje u prvom kvartalu (2,8 odsto) ipak podigao tekuću međugodišnju stopu privrednog rasta na 1,2 odsto, što je niže od godišnjeg plana, ali bolje od početnih bojazni. Statistički gledano, najveći doprinos toj stopi rasata BDP nacionalne ekonomije došao je iz sektora finansijskih delatnosti i osiguranja u kojima je bruto dodata vrednost povećana za 4,5 odsto.

Kod industrije, značajan je uspon prerađivačkih grana, ali je ukupna međugodišnja stopa još uvek relativno niska, zbog podbačaja elektro energetike. Tako je u prvih pet meseci 2017. godine industrija Srbija ostvarila vrlo skroman rast od 1,2 odsto. U odnosu na zemlje u okruženju Srbija praktično ima najniži privredni rast ne samo u regionu, nego i u Evropi. Ohrabruje poslednji podatak da je u maju 2017. godine međugodišnja stopa rasta industrije podignuta na 5,9 odsto.

Iz spoljnotrgovinskih tokova u prvom tromesečju 2017. godine (a čini se da je taj trend nastavljen do polugoda) dolazili su pozitivni impulsi domaćoj konjunkturi u Srbiji. Ukupna vrednost spoljnotrgovinske razmene u prvom tromesečju 2017. godine iznosila je 8,1 milijardu eura i bila je za 14,7 odsto veća nego u istom periodu prethodne godine. Međugodišnji rast uvoza, međutim, u prvom tromesečju bio je veći od rasta izvoza, što uvećava spoljnotrgovinski deficit. Vrednost izvoza u prvom tromesečju

ove godine bila je 3510 miliona eura ili 13,6 odsto više nego u istom periodu prethodne godine, a vrednost uvoza 4590 miliona eura, ili 15,5 odsto više.

U uslovima finansijske konsolidacije i suženog fiskalnog prostora, zemlja je upućena na strukturne reforme, a pre svega na opštu reformu javnog sektora. To je uslov za podizanje stope privrednog rasta do nivoa koji bi obezbedio smanjivanje zaostajanja Srbije u pogledu privrednog rasta, stope zašpošljavanja i opštег nivoa standarda njenih građana. U tom cilju, u narednoj deceniji godišnja stopa rasta BDP trebalo bi da dostigne 5 odsto, što je znatno više od stopa koje za Srbiju prognoziraju MMF i Svetska banka – a te prognoze se kreću oko 3,5 odsto.

Zaključci i preporuke

- Svetski nered i neizvestan ishod u pogledu budućeg svetskog poretku doveli su zemlje Zapadnog Balkana u centar konfrontacije i nadmetanja velikih sila, čime je dodatno ugrožena revitalizacija regiona. Imajući u vidu nezrelost i, u velikoj meri korumpiranost regionalnih elita, EU bi trebalo da ide i korak dalje od Berlinskog procesa i zemlje Zapadnog Balkana već u ovoj fazi veže aranžmanom koji garantujre članstvo u EU. To je jedini način, s obzirom na međunarodne okolnosti i različite uticaje, da evropsku perspektivu drži otvorenom.
- Nemačka inicijativa o Maršalovom planu za Zapadni Balkan je jedini način da se Balkan izvuče iz stagnacije i da se podstakne njegova obnova, ali nije dovoljna. Treba podsticati mala i srednja preduzeća koja u sadšnjim okolnostima nemaju nikakvu šansu, jer to je jedini način za stvaranje nezavisne ekonomski elite.
- Aleksandar Vučić za sada nema političku alternativu, što otvara prostor autoritarizmu, arbitranosti i nepoštovanju demokratske prakse. Osim što će pokušati da sedi na dve stolice sve dok može, Aleksandar Vučić deluje u okruženju koje nije naklonjeno reformama i evropskoj orientaciji. Zbog činjenice da je stabilnost prioritet EU, trend urušavanja je sve očitiji na unutrašnjem planu. Razorene su institucije, što Vučiću omogućava da arbitrira u svakoj situaciji.
- Neophodno je raditi na stvaranju alternative u okviru civilnog sektora, nezavisnih medija i političkih partija. Treba intenzivno raditi na programima za mlade (razmene

i stvaranje nove regionalne elite koja će imati zajedničku viziju za region); potrebno je 10 godina da bi se pojavili novi ljudi sa novim idejama i ambicijama.

- Ruski prodor na Balkan je ozbiljan i posledica je vakuma koga je ostavilo povlačenje SAD i EU; obnovljene su dubinske rusko-srpske veze. Rusija je veoma prisutna na kulturnom planu i intenzivno učestvuje u konstrukciji srpskog državnog identiteta. Rusija posebno podupire srpsku interpretaciju ratova iz devedesetih (da su za raspad Jugoslavije krivi Zapad i zapadne republike), kao i revisionizam čitavog XX veka. U novoj interpretaciji Rusija se nameće kao glavni zaštitik Srbije. Čak podržava i rehabilitaciju četništva, što do pre nekoliko godina nije bio slučaj.
- S obzirom da do sada nisu ostvareni rezultati u prevazilaženju prošlosti, neophodno je da se toj temi priđe ozbiljnije i, pre svega, s pozicije uzroka za brutalni raspad Jugoslavije. Bez razumevanja odnosa unutar jugoslovenske federacije, nije moguća ni buduća regionalna saradnja zemalja naslednica. Jugoslavija je bila jedna vrsta evropskog iskustva za Balkan (uvažavanje kompromisa i konsenzusa o bitnim pitanjima) i bez raščišćavanja odnosa iz prošlosti teško je zamisliti funkcionisanje zemalja naslednica u okviru EU.
- EU, pre svega Francuska i Nemačka, treba da podstiču zemlje regiona na korišćenje njihovog iskustva. U tom bi smislu, Centar za omladinu sa sedištem u Tirani trebalo da bude projekat od suštinske važnosti za region. Tu mogućnost ne treba propustiti tako što će se prepustiti samo regionalnim liderima.

Desnica u ofanzivi

Previranja u svetu i profilisanje novih odnosa na svetskoj pozornici neminovno su temu "postzapadni svet" stavili u cetar srpskih desno orijentisanih intelektualnih krugova, a time i mesto Srbije u novoj konstelaciji. Pobeda Donald Trampa na predsedničkim izborima u SAD, njegov slogan "Prvo Amerika" i proglašavanje politike nemešanja u unutrašnje stvri, podstakli su diskusiju (koja već traje) u tom pravcu ("Prvo Srbija"). Smatra se da je poslednji trenutak za Srbiju da počne da vodi suverenu politiku razvoja, umesto "kolonijalnog potčinjavanja Zapadu, i suverenu politiku otklanjanja posledica agresije Zapada, koja je podelila državu i narod, stvorila sistem haške ucene, opustošila ekonomiju, stvorila samoobnavljajući sistem sveopštete korupcije i udarila u temelje naše duhovnosti".¹¹

Srpska desnica ističe da bi istrađavanje na evropskoj alternativi Srbiju stavilo na periferiju neprijateljskog Zapada i dovelo bi do njenog nestajanja. Međutim, u svom pravoslavnom civilizacijskom okruženju, ističe se, Srbija bi bila u centru nove istorije, što bi joj omogućilo da opet bude velika. U tom smislu, u tom delu elite vode se rasprave o tome šta bi u civilizacijskom, a šta u političkom i ekonomskom smislu predstavljala Srbija u postzapadnom svetu.

Istiće se da je Srbija bila i ostala jedan od istočnika prave hrišćanske, pravoslavne civilizacije, koja sada, preko Rusije, ali i "na osnovu srpskog žrtvenog otpora agresiji posthладnoratovskog angloameričkog unilateralizma, igra ključnu ulogu u formiranju

¹¹ <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/srbija-u-postzapadnom-svetu.html>

postzapadnog sveta”.¹² Jedan od argumenata je i to da Srbija nikad nije bila deo zapadnog sveta, a pokušaj da se ona u njega silem uvuče, je pokušaj njene anihilacije.¹³

Pominje se i studija “Srbija-EAES koju je sačinio Visoki evroazijski savet EAES, u kojoj se navode perspektive integracije u okviru Zone slobodne trgovine”. Studija na srednji rok predviđa tri moguća scenarija razvoja odnosa Srbija-EAES, i to: 1) Jednostrana orientacija Srbije na EU; 2) Srbija i EAES kao “privremeni saveznici” i 3) “Most” između Evrope i Evroazije. Ruski stručnjaci izražavaju nadu u realizaciju trećeg scenarija, bazirajući to na nekim izjavama srpskih državnih rukovodilaca, uprkos nepovoljnoj strukturi trgovinske razmene.

Deklarativna neutralnost Srbije, smatra se, nije moguća, jer joj je deo teritorije pod klasičnom okupacijom. Pošto se očituje uticaj Zapada u svim sferama, od odbrane i bezbednosti, do duhovnosti i kulture – u takvim uslovima, demokratski politički proces je samo privid, varka i manipulacija.¹⁴

Veći deo elite (akademske, religiozne) smatra da Srbija duhovno pripada pravoslavnoj civilizaciji, naklonjena je Rusiji i protiv je evropskih integracija. Kako je veći deo društvenog spektra konzervativan i patrijarhalan, ne treba podcenjivati njegov potencijal, bez obzira na deklarativnu orientaciju Vlade, odnosno premjera ka evropskim integracijama.

I vladajuća koalicija naginje toj orijentaciji, mada verbalno zagovara EU. Indikativne su i sve učestalije posete premijera Vučića zemljama koje pripadaju evroazijskom savezu, kao što su Rusija (poslednji put uoči predsedničkih izbora, što je bila važna pruka za njegovo izbornu telo), zatim Kini i dr. U Pekingu je

12 Isto.

13 Isto.

14 Isto.

učestvovao na Okruglom stolu u okviru Foruma “Pojas i put za međunarodnu saradnju” (maj 2017). Gosti domaćina, predsednika Kine Si Činpinga, su i Vladimir Putin, predsednik Turske Redžep Taip Erdogan, predsednik Češke Miloš Zeman, premijeri Mađarske Viktor Orban, Grčke Aleksis Cipras, Poljske Beata Šidlo i drugi. Vučić je tom prilikom potpisao Memorandum o razumevanju i saradnji na projektu Beograd-Južni Jadran, deonice Preljina – Požega i Požega-Boljare, Memorandum o razumevanju i saradnji na projektu izgradnje brze saobraćajnice državnog puta Novi Sad – Ruma i Protokola o saradnji na razvoju Kinesko-srpskog industrijskog parka između grada Beograda i kompanije CBRC. Reč je uglavnom, o infrastrukturnim projektima koje Kina finansira kako bi obezbedila svoj prodor na evropsko trezište. Mediji su o toj poseti izvestili da “strateško partnerstvo izmedju jedne male zemlje, kao što je Srbija i ekonomskog giganta kao što je Kina, nije puka kurtoazna fraza”.

Ova poseta, kao i mnogi drugi Vučićevi potezi, svedoče da Srbija nema konzistentnu spoljnu politiku i prioritete koji bi ukazivali na to da Srbija postepeno zaokružuje svoju strategiju demokratizacije i u tom smislu gradi odnos sa svetom. Laviranje izmedju “četri stuba” spoljne politike je ilustracija dezorientacije i nerazumevanje sopstvenog mesta i značaja na svetskoj pozornici. Kao mala i devastirana evropska zemlja, Srbija i njena politička elita nema ni kapacitet ni format za takvu ulogu.

Desnica – potencijal za zaustavljanje EU integracije

Desno orijentisani krugovi u Srbiji imaju potencijal da ugroze procese evropskih integracija i ključni su unutrašnji (sa)igrač u destabilizaciji Zapadnog Balkana. Ovu grupaciju čini širok spektar organizacija i stranaka, od ultrakonzervativnih do nasilnih/ ekstremističkih na čijoj agendi se nalazi: zaustavljanje evroatlanskih integracija; ekstremni nacionalizam s idejom o promeni granica; negiranje srpske odgovornosti za rat; revizija prošlosti Drugog svetskog rata i Jugoslavije; proganjanje tradicionalnih neprijatelja nacionalnih, verskih i seksualnih manjina i napadanje civilnog društva; degradacija položaja žena. Agenda srpskih desničara ne razlikuje se bitno od ideološki bliskih organizacija u svetu, a srpski konzervativni desničari su pozdravili pobedu Donalda Trampa na američkim predsedničkim izborima, Bregzit i očekivali pobedu Mari Le Pen liderke francuske populističke desnice.

Faktori koji desnicu čine moćnom grupom za pritisak u Srbiji su: institucije, pre svega, obrazovne i naučno-kultурне (SANU, Beogradski univerzitet), Srpska pravoslavna crkva (SPC) i mediji; nepostojanje kapaciteta za promenu nacionalističkog narativa i latentni potencijal za nasilje. Savremeni srpski nacionalizam s gotovo četiri decenije kontinuitetom i istorijom nasilja (ratovi u bivšoj Jugoslovljiji) na kome je odraslo nekoliko novih generacija predstavlja prepreku da se stvori otpor ultrakonzervativnoj viziji društva. Izuzetno visok stepen korupcije, neefikasno pravosuđe, siromaštvo, sve izraženiji jaz izmedju viših i nižih slojeva društva, desničari koriste za nametanje svoje ideologije. Sužavanje prostora za rad civilnog društva, ugrožavanje ljudskih prava i

slobode izražavanja, takođe idu na ruku ekstremnoj desnici, koja obično jača uporedo sa sužavanjem liberalnih vrednosti.

S obzirom na antievropsku orijentaciju srpske desnice koja se oslanja na Kremlj, ne treba zanemariti činjenicu i da u vladajućoj koaliciji postoji otvoreno proruska stranka. Reč je Srpkoj narodnoj partiji (SNP) koju vodi nekadašnji visoki funkcioner Demokratske stranke Srbije (DSS) Nenad Popović, koji je poslovno čvrsto vezan za Rusiju. Vladajuća populistička Srpska napredna stranka, nastala iz ultradesničarske Srpske radikalne stranke (nije suštinski promenila svoj narativ) uspostavlja neoliberlani ekonomski model i antiliberalni politički sistem. Socijalistička partija Srbije (SPS), glavni koalicioni partner SNS, takođe ima dobre veze sa Rusijom. Vlast, protivrečnim odnosom prema ključnim pitanjima (deklarativnim zalaganjem za EU, a ponašanjem često suprotnim EU integracijama, agresivna retorika prema regionu), proizvodi konfuziju zbog koje građani nisu u stanju da u tom haosu kontradiktornih poruka raspoznačaju koherentne modele ponašanja i sistema vrednosti.

Sociolog Srećko Mihailović smatra da je vlast u Srbiji (2016) osvojila desnica, odnosno desni centar i ekstremna desnica i da tek svaki treći poslanik ne spada u tu grupaciju: "Možda neće sebe smatrati desnicom ni Ljajićeve socijaldemokrate, ali su se našli u tom kolu i vodiće tu politiku, isto kao i Vulinovi i Dačićevi socijalisti".¹⁵ Na prvom mestu na agendi desnice, po Mihailoviću, je partokratski i antiinstitucionalni karakter (i) ove (nove) vlasti, "potom je tu antiradništvo i antisindikalizam, pa tek potom desničarenje". Antropolog Stefan Aleksić konstatiše da je sadašnja naprednjačka vlast zapravo desničarska, neokonzervativna, te da

¹⁵ "Tamo daleko su prijatelji", Pečat, 19. maj 2017.

je "ekstremna desnica u tom slučaju neka vrsta stuba koji drži novokonzervativnu vlast. I to po principu manjeg zla".¹⁶

Desničarske stranke vratile su se u parlament Srbije, na izborima u aprilu 2016. godine, posle četvorogodišnjeg odsustva. Vetur u leđa, Srpskoj radikalnoj stranci, koja je osvojila 22 poslanička mandata (306.000 glasova) bio je povratak njenog lidera Vojislava Šešelja u Srbiju nakon oslobođajuće presude Haškog tribunala za ratne zločine. Koalicija Demokratske stranke Srbije i Dveri sa 190.000 glasova, dobila je 13 mandata. Ove brojke, kojima treba dodati još oko 70.000 glasova desničarskih stranaka i saveza koji nisu prešli cenzus pokazuju rast desnice u odnosu na izbore 2014, kad je razjedinjena desnica osvojila oko 400.000 glasova.

Ulaskom u parlament, Srpska radikalna stranka, Dveri i DSS ostvarili su pravo na javno finansiranje svojih organizacija iz budžeta Srbije. Dobijajući veći prostor u tradicionalnim medijima kao parlamentarne stranke i ideolozi desnice kojima je blizak veliki broj intelektualaca, Dveri i DSS grade umereniji imidž u nastojanju da predstave sebe kao demokratske i *mainstream* partije. Povodom odlaska u ambasadu SAD na sastanak sa predstavnikom Transatlanske inicijative Tedom Rajnertom, predsednica DSS Sanda Rašković je objasnila svojim antiamerički raspoloženim biračima, da je to učinila iz želje da se promeni imidž DSS o kojoj se govorilo kao "autističnoj stranci koja ne želi da razgovara ni sa kim". "Želimo da pričamo sa svima i da naše stavove direktno saopštimo mi, a ne da ih interpretira neko drugi, rekla je Rašković.¹⁷

Dveri su prešle put od organizacije povezane s nasiljem, do političkog pokreta (2011) koji ulazi u parlament. Tokom "porodične šetnje", koju su organizovali 2010. godine protiv učesnika

16 Danas, 26. april 2016.

17 RFE , 8. februar 2016. <http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-po-ugledu-na-orbanovu-madjarsku/27538347.html>.

istovremene Parade ponosa, eskaliralo je nasilje prema zagovornicima LGBT prava. Kad je reč o građenju novog imidža desničara, treba imati u vidu ukupni kontekst njihovog delovanja. Dveri, na primer, na svom sajtu objavljuju tekstove o sprečavanju vršnjačkog nasilja, ali nisu promenili politiku prema LGBT građanima, niti osudili nasilje prema njima.

Za manje od dve decenije postojanja, Dveri su se pokazale kao veoma preduzimljiva organizacija – objavili su niz publikacija, organizovali više od hiljadu tribina, porodičnih i protestnih šetnji, a posebno su bili aktivni na Filološkom i Mašinskom fakultetu. To ne bi bilo moguće bez podrške institucija, pre svega vlasti Vojislava Košturnice i Srpske pravoslavne crkve (SPC). Dugo su percipirani kao omladina SPC čiji su neki članovi bili zaposleni u Patrijaršiji. Država je iz budžeta finansirala projekte tog udruženja, koje, je prema istraživanju "Insajdera", bio u prethodnoj deceniji ideološka kapa za desničarske organizacije.¹⁸

Uticajni krugovi u Rusiji ocenili su ulzak desnice u srpski parlament kao novu šansu za uticaj zvanične Moskve na Beograd, pre svega "ukoliko se premijer Aleksandar Vučić okreće protiv Rusije". Načelnik grupe za balkanske zemlje ruskog Instituta za strateška istraživanja (RISI) i jedan od kreatora ruske spoljne politike Nikita Bondarov smatra da će zvaničnoj Moskvi "u novim okolnostima" biti lakše "u slučaju neočekivanih antiruskih pojava".¹⁹ Očekivanja Moskve od srpske desnice su da preuzme inicijativu, ukoliko Vučić okreće leđa Rusiji "²⁰

Ruska politička podrška srpskim desničarima je očigledna. Sanda Rašković Ivić je u ime koalicije DSS-Dveri (mart 2016) išla

18 Politika, 1. jun 2016.

19 videti više: http://www.b92.net/insajder/arhiva/arhiva.php?nav_category=1280&nav_id=513340.

20 Beta, 26. april 2016. (preneto iz lista Izvestja, 26. april 2016).

u Moskvu da potpiše sporazum sa Putinovom Jedinstvenom Ruskim (JR). Ona je izjavila da je direktor Centra za blakansku saradnju Viktor Kolbanovski glavni kontakt s potpredsednikom Dume i funkcijonером JR Sergejem Železnjakom "s kojim se dogovaraju oko različitih stvari, kao što je podrška za održavanje referendumu o NATO, ili očuvanja Kosova unutar Srbije".²¹ Lider Treće Srbije Miroslav Parović kaže da je za godinu dana bio desetak puta u Moskvi. Tvrdi da je blizak sa Zotovom i Kolbanovskim, te da su imali zajedničke aktivnosti i u Srbiji i u Rusiji. "Putovali smo zajedno, pravili kontakte. Bili smo u prvoj zvaničnoj delegaciji koja je primljena u Vladi Krima decembra 2014", kaže Parović.²² Predsednik pokreta Zavetnici Siniša Stamenkovski (koji su takođe učestvovali na parlamentarnim izborima) navodi da je na poziv ruskog Ministarstva spoljnih poslova bio na seminaru mlađih diplomata, dok su sa Univerzitetom "Lomonosov" iz Moskve organizovali i međunarodni forum.

Odnos vlasti prema desnici

Iako je premijer Aleksandar Vučić uspeo da uspostavi kontrolu nad mnogim segmentima društva, koje oseća kao potencijalnu pretnju po svoju vlast, to nije uspeo da učini i sa intelektualnom, autentičnom nacionalističkom i beskomformisnom desnicom koja ne odsutuje od antievropskih stavova. To se videlo i po animozitetu šefice poslaničke grupe "Nova Srbija – Za spas

21 Beta, 26. april 2016. (preneto iz lista Izvestja, 26. april 2016).

22 Blic, 24. mart 2016. Blic je spekulisao spekulisali da su glavni kontakti za rusku pomoć srpskim desničarima glavna veza s Kremljom Vladimir Zotov, predstavnik Fonda "Gorčakov", Viktor Kolbanovski, direktor Balkanskog centra za međunarodnu saradnju, Sergej Gluščenko iz Medija centra "Ruski ekspres" i Aleksandar Hohlov, šef predstavnštva Privredne komore Rusije u Beogradu. Desničari demantuju da poznaju Gluščenka i Holhova.

Srbije" Sande Rašković Ivić prema SNS. S jedne strane, Rašković je napadana u provladinim medijima, poput *Informera*, s druge strane, ona je otvarala najosetljivija pitanja za Vučića poput "čime se bavi premijerov brat Andrej Vučić". Rašković je bila i protiv koalicije DSS i SNS u centralnim beogradskim opštinama. Desne nacionalističke intelektualne elite, koje su u sukobu sa Vučićem, dobole su svoje autentične predstavnike u parlamentu – DSS i Dveri.

Za razliku od te dve stranke koje rade na svom imidžu, Srpska radikalna stranka (SRS), (najveća opoziciona grupa u Skupštini Srbije), ostala je "udarna pesnica" desnice u parlamentu. Radikali su u konfliktu sa svim ostalim poslaničkim grupama (niko ne želi da se vezuje za njihov imidž). Devedesetih, sa mnogo većom snagom, imali su zadatak bavljenja "prljavim poslova" Socijalističke partije Srbije. Jedna od drastičnih primera ekstremističke politike i, u najmanju ruku, simboličkog nasilja poslanika SRS, jeste pritisak Vojislava Šešelja na vlast (pre svega na predsednika Srbije Tomislava Nikolića) da amnestira Zvezdana Jovanovića, ubicu premijera Zorana Đindjića. Među glavnim funkcijama SRS u parlamentu je da opstruira rad te institucije, što često ide na ruku vladajućim strankama. Na primer, Šešelj i njegovi poslaniči uspeli su da blokiraju sednicu Odbora za evropske integracije i spreče šefa delegacije Evropske unije u Srbiji Majkla Devenporta da govoriti o izveštaju o napretku Srbiju u EU integracijama.

Nije jasno do koje mere Vučić može da kontroliše radikalne poslanike. Uoči Šešeljevog povratka iz Haga, mediji su spekulisali da će on biti destabilizirajući faktor u odnosu na premijera, kao i da će početi s iznošenjem neprijatnih podataka o njemu. To se međutim nije desilo, a Šešeljeva meta je prvenstveno bio Nikolić. Vučićeva Vlada odbija i da izruči trojicu radikala (zbog

opstrukcije) Haškom tribunalu, što se može tumačiti kao ustupak radikalima.

S druge strane, postoje izvesne indicije da Vlada uspeva da kontroliše vaninstitucionalnu "udarnu pesnicu" desnice, nasilne ekstremističke grupe. Neki od tih indikatora su: smanjenje nasilnih incidenata, blaža kaznena politika prema ultradesničarskim organizacijama, podele unutar desničarskog bloka.

Broj nasilnih incidenata za koje su odgovorni desničari, smanjen je poslednjih godina. Nasilje je, međutim, i dalje latentna opsanost s obzirom na verbalne pretnje, ali i na fizičke napade u prošlosti od kojih je većina ostala nekažnjena, poput: upad u američku ambasadu u Beogradu (2008), paljenje džamija po Srbiji, uključujući i Bajrakli džamiju u Beogradu, napad na Paradu ponosa 2010, nasilje na fudblaskim utakmicama, pretnje nezavisnim novinarima i braniteljima ljudskih prava. Neki od pripadnika desničarskih grupa su svojevremeno pohađali kurseve za rukovanje oružjem.

Angažovanje portparola desničarskog pokreta "1389" Miše Vacića u Kancelariji za Kosovo i Metohiju, na poziciji savetnika, svedoči o infiltraciji pripadnika desničarskih aktivista na različite institucionalne nivoe. Iako je Vacić, brzo otpušten pod pritiskom javnosti, funkcioneri Kancelarije nisu doveli u pitanje njegove stavove i aktivnosti. Za portal *Insajder* izjavio je da ima petnaestogodišnje iskustvo "u borbi za očuvanje srpske teritorije na Kosovu, kao i da je preko svog pokreta promovisao tu ideju širom sveta, što ga je i preporučilo za mesto u Kancelariji, te da su "njegovi stavovi sada u skladu sa zvaničnom politikom Vlade Srbije".²³ Svojevremeno je osuđivan, zbog širenja diskriminacije protiv LGBT populacije, držanje oružja i ometanja službenog lica

²³ <http://www.blic.rs/vesti/politika/skandal-kako-je-osudivani-lider-desnicarskog-pokreta-1389-misa-vacic-postao-savetnik/zvhgdpw>.

u obavljanju dužnosti. Bio je član SRS kada i Aleksandar Vučić i zajedno su učestvovali u nekim akcijama, ali se saradnja nastavila i nakon formiranja SNS.²⁴

Od 2012, rastu podele (zbog personalnih, a ne ideoloških razloga) među desničarskim organizacijama, strankama ali, i unutar pojedinih organizacija. Ubrzano nakon parlamentarnih izbora raspala se izborna koalicija Dveri–DSS. Treća Srbija (vodi je Miroslav Parović) koja je 2012. bila u uzletu, gotovo da je nestala sa javne i političke scene.

Srpska napredna stranka neretko, podstiče ekstremizam, pre svega prema predstavnicima proevropskog nezavisnog civilnog društva. Izjednačavajući ultradesničare i branitelje ljudskih prava vlast daje legitimitet ekstremističkim grupama i opravdava nasilje. To dobro ilustruje napad na aktiviste Inicijative mladih za ljudska prava (YIHR) na tribini u Beškoj,²⁵ koju je organizovala Srpska napredna stranka, a na kojoj je osuđeni ratni zločinac Veselin Šljivančanin promovisao svoju knjigu "Branio sam istinu".²⁶

Aktivisti Inicijative su u trenutku kad je Šljivančanin počeо da govori, razvili transparent sa natpisom "Ratni zločinci da záćute da bi se progovorilo o žrtvama". Tada je grupa učesnika tribine nasrnula na aktiviste Inicijative, pocepala transparent i nasilno ih izbacila iz prostorije što se vidi i na video snimku.²⁷ Ne-

²⁴ Miša Đurković: "Metodološki i terojski okvir za razumevanje izvora i razvoja ekstremizma u Srbiji", u Politički ekstremizam u sajber prostoru Srbije, 2013, Zrenjanin.

²⁵ 17. januar 2017.

²⁶ Šljivančanin o knjizi kaže: "ovakva svedočenja doprinose rasvetljavanju teških sudbina, jer lica o kojima govori optužena su za najteže zločine", Vrbas, maj 2012.

²⁷ <https://insajder.net/sr/sajt/tema/4273/Anita-Miti%C4%87-za-Insajder-Zata%C5%A1kavanje-slu%C4%8Daja-Be%C5%A1ka-je-guranje-pod-tepih-teme-ratnih-zlo%C4%8Dina.htm>.

koliko aktivista je oboren na pod i šutirano. Ministar policije Nebojša Stefanović optužio je aktiviste Incijative da su izazvali nasilje.²⁸ Centrala Srpske napredne stranke etiketirala je aktiviste Inicijative kao faštiste i huligane. Potom je provladin visokotiražni i uticajni tabloid *Informer* na naslovnoj strani²⁹ objavio optužbe da je YIHR dobila pare "da bi pravila haos u Srbiji i sprovodila najcrnji faistički teror kakav je viđen nedavno u Beškoj kada su aktivisti organizacije upali na skup SNS na kome je govorio pukovnik Veselin Šljivančanin". *Informer*, takodje etiketira YIHR kao neofaističku organizaciju uz informacije da je YIHR dobila novac od NED, Ambasade Velike Britanije, Maršalovog fonda i direktno od Evropske unije.

U međuvremenu, ulaz u prostorije Incijative u Beogradu, oblepljen je porukama mržnje, u kojima se ponavlja da su njeni aktivisti izdajnici i strani plaćenici³⁰. Na snimku sa sigurnosnih kamera jasno se vide lica osoba koje su ostavile poruke. Novinari kredibilnog nezavisnog portala *Insajder* utvrdili su da se na snimku vidi nekoliko pripadnika ekstremne desničarske organizacije Nacionalni srpski front, čiji je nezvanični vođa Goran Davidović Firer, nekadašnji lider zabranjene faističke organizacije Nacionalni stroj.

Incijativa je podnela krivičnu prijavu zbog napada u Beškoj. Predsednica Incijative Anita Mitić kaže da nemaju nikakave

²⁸ "Nijedno nasilje ne opravdavam, ali ovi ljudi su izazvali nasilje, ušli su na tribinu koju je neki drugi organizovao i nažalost nasiljem pokušali da tu tribinu prekinu. Ne razumem što je bila ideja. Nadam se da niko ne želi da se vratimo u vreme kada je Nacionalni stroj upadao na tribine Filozofskog fakulteta kao što je bilo 2005. i nasilno prekidao tribine", rekao je Stefanović, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=01&dd=18&nav_id=1221402.

²⁹ 31. januar 2017.

³⁰ 27. januar 2017.

informacije o toku istrage u tom slučaju.³¹ Broj pretnji aktivista Incijative porastao je nakon napada u Beškoj, ali one ostaju bez uobičajene reakcije policije. U sličnim situacijama, Incijativa o svakoj pretnji i incidentu obaveštava tužilaštvo, nakon čega policija uzima izjavu od onih kojima je prečeno. Po prvi put, policija nije pozvala predsednicu Incijative Anitu Mitić da da izjavu nakon što je ona prijavila pretnje tužilaštvu.³²

Blaža kaznena politika prema ultradesničarskim strankama, trend je u pravosuđu od 2012. godine, što se poklapa s usponom naprednjaka na vlasti. Viši sud u Beogradu oslobođio je vođu Obraza Mladena Obradovića i njegove saradnike optužbi za organizovanje i učestovanje u sprečavanju Parade ponosa, u oktobru 2010, u Beogradu kad su huligani divljali ulicama grada, lomeći izloge i sukobljavajući se sa policijom. Suđenje predsedniku Srpskog narodnog pokreta "Naši" Ivanu Ivanoviću zbog objavljanja spiska na kome je 30 javnih ličnosti označeno za izdajnike i "najveće srbomrsce", 2014. godine ušlo je u 2017. godinu. Bivši portparol Protivterorističke jedinice MUP Radomir Počuća oslobođen je optužbi da je ugrozio sigurnost aktivistkinja grupe Žene u crnom, kad je 2014. Facebook profilu pozvao navijače da spreče njihov skup u Beogradu povodom obeležavanje 15 godina od zločina nad kosovskim Albancima.

Tokom 2016, organizovano je nekoliko desničarskih skupova bez većeg odjeka u javnosti. Iako se na tim skupovima čula oštra retorika protiv Vučića, nikakve rekacije Vlade nije bilo. Ilustracije radi, Mladen Obradović je više puta organizovao skupove protiv

³¹ <https://insajder.net/sr/sajt/tema/4273/Anita-Miti%C4%87-za-Insajder-Zata%C5%A1kavanje-slu%C4%8Daja-Be%C5%A1ka-je-guranje-pod-tepih-teme-ratnih-zlo%C4%8Dina.htm>.

³² <https://insajder.net/sr/sajt/tema/4273/Anita-Miti%C4%87-za-Insajder-Zata%C5%A1kavanje-slu%C4%8Daja-Be%C5%A1ka-je-guranje-pod-tepih-teme-ratnih-zlo%C4%8Dina.htm>.

“diktature Aleksandra Vučića”. U saradnji sa organizacijama *Naši* i *Pokret za Srbiju* organizovao je skup podrške referendumu u Republici Srpskoj, a zajednička poruka bila je da se treba usprotiviti izdaji koju je “počinila aktuelna srpska vlada nepodržavši referendum u RS”. “Oseća se trulež izdaje Aleksandra Vučića”, kazao je vođa pokreta *Naši* Ivan Ivanović, dok je lider Obraza Mladen Obradović poručio: “Nadam se da je ovo početak kraja udruženog zločinačkog poduhvata protiv Srbije”³³.

Neonacističke i fašističke organizacije kao i upotreba neonacističkih simbola i obeležja zabranjena je zakonom, ali se taj propis ne primenjuje striktno. Nacionalni srpski front (NSF) upisan je kao Udruženje građana u registar Agencije za privredne register (APR) 2017 godine. Nezavisni medijski portal *Insajder* uspeo je da snimi feisbuk stranicu NSF³⁴ pre nego što je ukinuta, čiji sadržaj jasno svedoči da je reč o neofašističkoj organizaciji. NSF veliča osnivača prve srpske fašističke stranke Zbor Dimitrija Ljotića i predsednika kvislinške marionetke vlade Srbije za vreme okupacije nacističke Nemačke, Milana Nedića, koji je učestvovao u sprovođenju programa masovnih ubistava Jevreja i Roma u Srbiji. U političkom programu Srpskog nacionalnog fronta kao osnovni cilj navodi se “potpuna sloboda srpskog naroda” koji može da se ostvari isključivo “ujedinjenjem svih Srba i svih srpskih zemalja”. NSF “neće dozvoliti invaziju ilegalne emigracije na našu zemlju”, traže “lustraciju svih političara, novinara, aktivista i agenata koji su bili u aktivnoj službi za EU, SAD i NATO” i zagovaraju savez sa Rusijom, smatrući da će “Srbi i Rusi spasiti Evropu”³⁵.

³³ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=09&dd=24&nav_category=11&nav_id=1180525.

³⁴ Facebook je blokirao tu stranicu zbog širenja verska, nacionalne i rasne mržnje.

³⁵ <http://nsfront.org/o-nsf/?lang=lat>.

Prema pisanju nekoliko levičarskih protala, aktivsti NSF upali su 31. marta 2016. u antifašistički Društveni centar Oktobar i motkama, u trenutku dok je u njemu bilo samo nekoliko ljudi, krenuli da sve ruše. Na sajtu NSF često se oglašava Goran Davidović Firer, nekadašnji lider zabranjene organizacije Nacionalni stroj. Protest NSF koji je bio najavljen za 1. oktobar, protiv evrointegracije i migranta, policija nije odobrila,³⁶ ali je nešto kasnije održan skup NSF “Marš sećanja”, povodom godišnjice NATO bombardovanja 24. marta 2017. Stotinak pristalica ove organizacije prošetalo je Beogradom sa fantomkama na glavama noseći transparente “Nismo oprostili” i skadnirajući ime optuženika za ratne zločine Radovana Karadžića, “Srbija Srbima, ne treba nam unija”.

U Beogradu deluje i Srpski narodni pokret *Zbor* koji se imenom i ideologijom oslanja na pokret čiji je vođa bio kvisling Dimitrije Ljotić, osnivač formacije, tokom Drugog svetskog rata odgovorne za brojne zločine. *SNP Zbor* je pokušao da u Domu ratnih vojnih invalida organizuje tribinu što je bilo najavljeno na društvenim mrežama. Upravnica Doma nije odobrila održavanje tribune u tom prostoru, ali se prepostavlja da je to učinila pod pritiskom javnosti. Na tribini je trebalo da učestvuje i potpredsednik ultradesničarske Nacional-demokratske partije Nemačke (NDP).

Studentske desničarske organizacije aktivne su na Beogradskom univerzitetu, posebno na Pravnom fakultetu, i imaju podršku uticajnih profesora. Udruženje studenata “Nomokanon” organizovalo je tribinu na Pravnom fakultetu: “Republika Srpska ili unitarna BiH”³⁷ na kojoj su govorili profesori Pravnog fa-

³⁶ NSF je saopštio je da policija nije dozvolila skup jer bi se “učesnici mogli sukobiti sa učesnicima takozvanog antifašističkog skupa koji bi trebalo da prođe Terazijama”. <http://rs.n1info.com/a196931/Vesti/Vesti/MUP-zabranio-Srpski-mars.html>.

³⁷ 23. novembar 2016.

kulteta u Beogradu Branko Rakić i Aleksandar Jakšić, profesor novosadskog Pravnog fakulteta Slobodan Orlović i advokat Radovana Karadžića, optuženog za ratne zločine pred haškim tribunalom, Goran Petronijević. Kako se navodi na *Facebook* stranici tog udruženja, cilj tribine je bio da se pokaže da je Republika Srpska država. Karadžić je predstavljen kao heroj koji je branio srpsku zemlju.³⁸ U punom amfiteatru Pravnog fakulteta, "Nomokan" je organizovao i projekciju filma "Enklava" koji je najavljen tekstrom: "Sveta srpska zemlja Kosovo i Metohija predstavlja nukleus srpskog naroda i države i tako će uvek i biti. Svedoci smo nikad brutalnijeg napada i licemernijih zahteva iz Evropske unije kako bi se odrekli kolevke srpstva. Nisu ni svesni da se to nikada neće dogoditi, dok god ima Srba".³⁹ Studentima se obratio reditelj filma Goran Radovanović. Na *Facebook* stranici Udruženja postavljaju se apeli za formiranje Velike Srbije, tj. ujedinjenje svih srpskih zemalja.

Jedna od popularnijih profesora Pravnog fakulteta Žika Bujuklić, koji predaje studentima prve godine rimske pravo, na predavanjima radije govori "kako će se Evropska unija sigurno raspasti", jer "imeprija ne može da traje večno što pokazuje i raspad Rimskog carstva", nego o svom predmetu.⁴⁰ O Crnoj Gori govori kao o "NATO prćiji", da to nije država već da je to srpska zemlja u kojoj većinsko stanovništvo čine Srbi, te da crnogorski narod ne postoji. Kosovske Albance nazivao je "Šiptarima, teroristima i koljačima Srba". Za LGBT osobe govorio je da su "bolesni ljudi" i "da moraju da se leče i to što pre kako se ta bolest ne bi dalje

38 Izvor: studenti koji su prisustvovali tribini.

39 Preuzeto sa fb stranice Udruženje studenata "Nomokanon", <https://www.facebook.com/USPFNomokanon1/?fref=ts>.

40 Izvor: Studenti koji pohadjavaju nastavu profesora Bujuklića u razgovoru sa predstavnicima Helsinškog odvora. Isti izvor važi za ceo paragraf koji se odnosi na predavanja ovog profesora.

širila". On je naveo da su se takve osobe ubijale u starom Rimu. Optuženog ratnog zličinca Ratka Mladića i osuđenog Radovana Karadžića nekoliko puta je nazivao herojima i porekao bilo kakvu njihovu krvicu za ratne zločine, rekavši da im je to sve namešteno "jer je tako Amerika želela sa namerom da ocrni celokupni srpski narod". Te izjave praćene su višeminutnim aplauzom studenata. Profesor ima i *Facebook* stranicu koju su postavili njegovi bivši studenti. Ta stranica ima više od 2000 *lajkova* i broj svakodnevno raste.

Zaključak

- Ulaskom DSS, Dveri i SRS u parlament 2016, intelektualna elita i ekstremističke organizacije doble su predstavnike u najvišem zakonodavnom telu. Desnicu, treba shvatiti kao ozbiljnju opasnost po evropske integracije, s obzirom na institucionalno jačanje desnice i porast broja desničarskih birača između dva izborna ciklusa.
- Nekonzistentnom politikom prema evropskim integracijama, ugrožavanjem međunarodnih standarda ljudskih prava i sloboda, nereagovanjem na desničarski narativ, kao i preuzimanjem njihovog narativa, Srpska napredna stranka i njen lider Aleksandar Vučić doprinosi jačanju ekstremizma i desnice u Srbiji.

Suočavanje: transgeneracijski proces

Nakon više od dve decenije suočavanje sa prošlošću i regionalno pomirenje su na samom početku, uprkos činjenicama koje su obelodanjene i potvrđene, ne samo pred raznim međunarodnim sudovima, već i unutar svake od novonastalih zemalja naslednica Jugoslavije. Osim što je suočavanje složen i višedecenijski proces, jedna od glavnih prepreka u međuregionalnim odnosima jeste i interpretacija ratova na teritoriji bivše Jugoslavije. Bez objektivizacije jugoslovenskog i međunarodnog konteksta, kao i uloge srpske elite u generisanju rata, teško da će u bliskoj budućnosti doći do kvalitativnih promena.

Tome je u velikoj meri doprinela i međunarodna zajednica koja je, kad je reč o suočavanju, ceo problem svela na krivičnu odgovornost. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) je imao prvorazrednu ulogu u obeleđivanju činjenica, ne samo u sklopu presuda, već i neverovatnom bazom prikupljenih dokumenata, svedočenja, dokumentarnih filmova i sl. MKSJ nije raspolagao mehanizmom kojim bi obavezaao zemlje u regionu da se ozbiljno pozabave njegovim nasleđem. Takav pristup je omogućio Beogradu da svoju interpretaciju, prema kojoj "Srbija nije učestvovala u ratu", nametne kao zvaničnu. Srpske elite ne samo da su prihvatile takvu interpretaciju već su, posebno one akademske, brojnim knjigama i javnim nastupima doprinele da takva interpretacija bude široko prihvaćena.

Osim toga, sve novonastale države regiona prolaze kroz važne transformacione procese. Konsolidacija država nije dovedena do kraja. Tranzicija je manje-više bila neuspešna, a transformacija

društva prema usvajanju novih vrednosti, takoreći, nije ni počela. Pri tome, u toku je i stvaranje novih nacionalnih identiteta koji imaju unutrašnju i spoljnu komponentu. Nažalost, sve ukazuje na to da će ti procesi samo produbljavati tenzije u region, jer se u identitetu ugrađuju komponente i stereotipi koji produbljuju nerazumevanje.

Većina aktivnosti se odvijala unutar koncepta tranzicione pravde sa ciljem da se izgradi održiv mir i pomogne demokratizacija novonastalih država. Napor tranzicione pravde u bivšoj Jugoslaviji na početku su bili usredsređeni na krivično gonjenje počinilaca ratnih zločina. U međuvremenu su pokrenuti i drugi mehanizmi za utvrđivanje istine, poput centara za utvrđivanje činjenica, regionalna komisija za utvrđivanje istine REKOM i mnoge druge inicijative.

Mada je suočavanje transgeneracijski proces, može se konstatovati da se region nalazi u regresiji u svakom pogledu, pa i kad je reč o suočavanju s prošlošću. Ne postoji ni minimum spremnost da se činjenice objektivizuju i da se dođe do zajedničkog razumevanja nedavne prošlosti, posebno brutalnog raspada Jugoslavije. Regionalne elite su se fokusirale isključivo na kreiranje narativa o vlastitoj žrtvi što oduzima prostor bilo kakvoj odgovornosti. Rat je nastavljen "kulaturom sećanja" i kreiranjem narativa koji još više produbljuju antagonizme.

Postavlja se i pitanje: da li postoji konsenzus političkih elita odnosno, da li oni koji imaju moć žele ili veruju da je neophodno izvršiti radikalne transformacije naših društva. Takođe, da li je moguće u bilo kojoj sredini izvesti procese radikalne transformacije društva bez istorizacije i kontekstualizacije tog specifičnog društva. Da li postoji razmišljanje o tome na koji način, i u kojim razmerama je moguće misliti o programu tranzicione pravde,

odnosno o metodama koje postoje, ili onima koje još ne postoje, koje bi u ovim društвима bile efikasne.

Procesuiranje ratnih zločina i proces suočavanja

MKSJ privodi svoje aktivnosti kraju, ali je i dalje ključan za rad regionalnih sudova za ratne zločine koji su uspostavljeni uglavnom pod pritiskom Evropske unije (EU) i Sjedinjenih Država Amerike (SAD). Od početka to je nailazilo na jak otpor elita koje nisu spremne da se suoče s vlastitom odgovornoшću. EU i SAD su čak uspele da u tom pogledu privole zemlje saradnice na saradnju. Imajući u vidu da gotovo sve zemlje naslednice bivše Jugoslavije zabranjuju ekstradiciju svojih državnjana drugim državama, procesuiranje ratnih zločina nezamislivo je bez efikasne saradnje nadležnih institucija u regionu.

Ta saradnja je u velikoj meri zavisila od dinamike međudržavnih odnosa koji su tokom poslednjih nekoliko godina u regresiji. Posle 12 godina kontakata tužilaštava u regionu u okviru saradnje u procesuiranju ratnih zločina, Srbija prvi put nije učestvovala na regionalnoj konferenciji (desetoj po redu) tužilaca za ratne zločine. Ona je održana 5. septembra 2016. na Brionima (Hrvatska).⁴¹ To ukazuje na drastičnu promenu dugogodišnje

41 Regionalna saradnja tužilaštava počela je 2004. godine, kad je prvi sastanak te vrste održan na Paliću, uz učešće relevantnih aktera pravosuda i državnih administracija Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Naredni sastanci su održani na Brionima (u junu 2005. godine), u Mostaru (u oktobru 2005. godine), Novom Sadu (u aprilu 2006. godine) i Zagrebu (u junu 2007. godine). Počev od konferencije održane na Brionima u julu 2007. godine, na tim godišnjim sastancima učestvuju samo tužioци iz regionalnih, nadležnih za procesuiranje ratnih zločina. Ti sastanci su poznati kao "Brionski proces". Na njima učestvuju i predstavnici MKSJ.

prakse i dogaђa se u senci nerešenih bilateralnih puitanja između Srbije i Hrvatske. Ne samo da to ukazuje da Tužilaštvo nije nezavisno od politike, već i da je to u direktnoj suprotnosti sa obavezama Republike Srbije preuzetih Akcionim planom za Poglavlje 23 i Nacionalnom strategijom za procesuiranje ratnih zločina.

Odluka da Srbija ne učestvuje na jednom od najznačajnijih ekspertskeh sastanaka napravljen je oštar rez u odnosu na ova dostignuća, a ona ponovo vraćena nekoliko koraka unazad.

Regionalna saradnja predstavlja jednu od ključnih obaveza Srbije preuzetih u okviru pregovora o pristupanju Evropskoj uniji (EU). Poslednji izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije naglašava da "regionalna saradnja i dobrosusedski odnosi čine ključni deo procesa kretanja Srbije ka EU" i da je "važno nastaviti sa jačanjem napora u regionalnoj saradnji [u procesuiranju ratnih zločina]". Akcionim planom za Poglavlje 23 u oblasti procesuiranja ratnih zločina predviđene su zajedničke aktivnosti sa tužilaštvinama u regionu (na primer, aktivnost 1.4.1.3, izrada Tužilačke strategije za istragu i gonjenje ratnih zločina "uz učešće i podršku regionalnih tužilaštava"). Najzad, Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina iz 2016. godine, kao jedan od svojih ciljeva navodi "podršku pravosuđu kroz unapređenje regionalne saradnje" i predviđa niz aktivnosti u oblasti regionalne saradnje, uključujući potpisivanje više međudržavnih sporazuma usmerenih na unapređenje procesuiranja ratnih zločina. Štaviše, ta strategija eksplicitno predviđa učešće Tužilaštva za ratne zločine (TRZ) na regionalnim konferencijama tužilaštava za ratne zločine, kao i obavezu TRZ da inicira "održavanje redovnih tro-mesečnih sastanaka između regionalnih tužilaca na kojima bi se raspravili konkretni dostavljeni predmeti i problemi koji su se u vezi tih predmeta javili u regionalnoj saradnji".

Odnos Srbije prema regionalnoj saradnji generalno, pa i u domenu saradnje tužilaštava, ukazuje na opravdane sumnje u njenu iskrenost kada je reč o evropskim integracijama.

Kad je reč o nacionalnom sudu za ratne zločine, rad tog suda je u velikoj meri sporan i neefikasan, jer su svi slučajevi koji su ukazivali na odgovornost države bili opstruirani. Visoko rangirani oficiri ne samo da ne odgovaraju za zločine, već se slobodno šetaju Srbijom, a haški osuđenici se dočekuju kao heroji. Država se nije angažovala na pružanju pomoći žrtvama i njihovim porodicama.

Srbija gotovo godinu ipo nema tužioca za ratne zločine. Optužnica protiv odgovornih za ratne zločine sve je manje. Huškačka retorika se ponovo razbuktala. Inicijativa mlađih za ljudska prava je organizovala panel u znak protesta protiv načina kako se tretiraju ratni zločinci zbog čega su završili pred sudom. Osim toga, njeni aktivisti su dobili i batine. Pitanje nestalih još uvek nije rešeno, jer nadležne institucije, pre svih Ministarstvo obrane i vojska kriju dokumenta od javnosti.

Saradnja Srbije sa Haškim tribunalom je zvanično završena predajom svih optuženika. Međutim ostaje njena obaveza da preda još tri člana Srpske radikalne stranke zbog nepoštovanja suda, što Srbija odbija navodeći da je to nije u skladu sa Ustavom. Kad je reč o presudama Haškog tribunala one nisu predmet rasprave u društvu, niti je država preuzeila obavezu da ih ugradi u svoj sistem. Opšta je saglasnost, posebno u pravnoj eliti, da je Haški tribunal bio pristrasan (antisrpski) i da je broj optuženika brojno neizbalansiran. Borisav Jović, bivši predsednik Predsedništva SFRJ, koji je bio Miloševićev svedok u Hagu, tvrdi da je "vrhunac odmazde pokazan u Haškom tribunalu, suđenjem celokupnom srpskom političkom i vojnom rukovodstvu i osudama na višedecenijske robije. Osnovna optužba da su imali namjeru da

stvaraju 'veliku Srbiju' samo je na drugi način formulisan velikosrpski nacionalizam".⁴²

Revizija istorije

Osim opšte konfuzije koja se namreno stvara u pogledu činjenica o nedavnoj prošlosti, na delu je i revizija istorije čitavog XX veka, što dodatno stvara haos posebno u glavama mlađih. Sagledavanje istorije samo iz pozicije žrtve, onemogućava ozbiljan dijalog o prošlosti. Osim toga potencira se trauma i neguje težnja za osvetom što u regionu trajno održava tenziju. Značajnu ulogu u toj manipulaciji igraju brojke koje se stalno povećavaju. Fokus je posebno na Drugom svetskom ratu.

Jasenovac je bio i ostao logor čije su cifre najčešće uveličavane. Broj koji koriste srpski propagandisti je 700.000 Srba, Jevreja i Roma, ubijenih u tom logoru. Mada su cifre poznate, ta brojka je ostala kao simbol stradanja Srba. Postoji više analiza koje objektivno daju presek žrtava u Drugom svetskom ratu. Dva nezavrsna demografa (jedan Srbin, a drugi Hrvat) izbrojali su 70.000–83.000. Vladimir Žerjavić u "Opsesije i megalomanija oko Jasenovca i Bleiburga. Gubitak stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu", Zagreb, Globus, 1992. i Bogoljub Kočović, "Žrtve drugog svjetskog rata", Sarajevo, Svetlost, 1990.

Jasenovac je bio ključna tema u pripremi rata u Hrvatskoj 1991. godine, a sada je ponovo aktuelan u opravdavanju rata devedesetih koji se u srpskim medijima tetira kao osveta. Svaki pokušaj da se napravi bilans devedestih, završava se sa žrtvama iz Drugog svetskog rata. Čak je pokrenuta i nova inicijativa za prikupljanje podataka o žrtvama iz Drugog svetskog rata. Na molbu Društva za podizanje srpskog memorijala, Sveti arhijerejski sinod

⁴² Kurir, "Tragična sudbina Srba u Jugoslaviji", 19. septembar 2016.

pozvao je vladike da preko svog sveštenstva prikupe podatke o Srbsima nastardalim u ratovima. Ideja je, kako se ističe, da se koriste knjige crkava, tamo gde su one vraćene nakon preuzimanja od države nakon Drugog svetskog rata.⁴³

Stalno vraćanje na Drugi svetski rat ima za cilj relativizaciju odgovornosti za rat devedesetih, kao i da se, pravljenjem bilansa žrtava za ceo XX vek dokaže da su Srbi bili najveće žrtve obe Jugoslavije. Osim toga, manipuliše se i s antifašizmom. Rehabilitacija četnika je, osim ostalog, bila i u funkciji promovisanja antifašističkog pokreta "s desne strane". Taj pokret je u Srbiji široko prihvaćen. Prema regionu i Evropi promoviše se teza da su Srbi bili najbrojniji u partizanskom, odnosno antifašističkom pokretu. Međutim, u samoj Srbiji taj pokret je na margini i nema rezonancu u javnom prostoru, uprkos činjenici da postoje grupe i pojedinci koji se sistematski zalažu za njegovu (re)afirmaciju kao vrednosti koja je neodvojiva od evropskih integracija.

Rehabilitacija Slobodana Miloševića

Vlast Slobodana Miloševića ostaće upamćena po rekordnoj hiperinflaciji i siromaštvo, odlasku stotina hiljade ljudi, među kojima i vodećih stručnjaka iz raznih oblasti. Ostaće zapamćen po pljačkanju građana posredstvom državnog projekta piridalne štednje. Njegova odgovornost za rat, ratne zločine i proterivanje ljudi se više i ne pominju. Aktuelna rasprava oko nedavne prošlosti uglavnom se svodi na relativizaciju njegove odgovornosti i prebacivanje odgovornosti na druge (Hrvatsku, Sloveniju, Bošnjake i Zapad).

Mada se priznaju neki od zločina, rasprava se svodi na pritužbe da je broj optuženih pred Haškim tribunalom neizbalansiran,

43 Politika, SPC prikuplja podatke o srpskim žrtvama u 20. veku", 26. juli 2016.

odnosno da je disproportionalno veći broj Srba koji su odgovarali pred tim sudom. Vode se rasprave i pišu, navodno naučne knjige koje imaju za cilj diskreditovanje suda kao pristrasnog (protiv Srba). Navode se svi propusti (kojih je bilo), ali se sve svodi na tehničke detalje bez ulaženja u suštinu sukoba na teritoriji Jugoslavije.

Aktuelna vlast čini sve da "normalizuje" Slobodana Miloševića. Desetogodišnjica njegove smrti bila je povod da se o Miloševiću iznose samo pohvale za njegovu politiku koja je spasla Srbiju od rata. Presuda Radovanu Karadžiću poslužila je kao dokaz da Slobodan Milošević nije bio inspirator rata u Bosni. Naime, citira se presuda u onom delu u kome se konstatuje kako sud nije našao dokaze da se Milošević saglasio sa planom stvaranja etnički čiste srpske teritorije u Bosni. Za ministre Ivicu Dačiću i Aleksandru Vulina, koji su i sami devedesetih godina prošlog veka bili deo Miloševićevog režima, to je bilo dovoljno da konstatuju da Milošević nije kriv, odnosno da je oslobođen svake krivice za ratne zločine, te da se pokazalo kako je njegova politika bila ispravna.⁴⁴

Povodom godišnjice njegove smrti oglasila se i njegova supruga Mira Marković koja je istakla da je "bila potrebna čitava decenija da ga se oslobole, formalno hapšenjem 2001. godine, a fizički, ubistvom u zatvoru pet godina kasnije. Ali uklonjen iz političkog života i kasnije uopšte, nije značilo da će biti uklonjen iz istorije. Ostaće tekovine koje je ostavio za sobom".⁴⁵ Takođe, izjavila je da je ostavio Socijalističku partiju Srbije (SPS), najveću partiju na Balkanu, koja je sa njim na čelu, deset godina uspešno branila ideju nacionalne slobode i pritom uvažavanja nacionalne

44 <http://www.blic.rs/vesti/politika/kako-je-slobodan-milosevic-ponovo-podelio-srbiju/7r5kmjh>.

45 <http://www.alo.rs/mira-srbi-ce-tek-slaviti-milosevica/39267>.

slobode svih drugih oko sebe. Zahvaljujući njemu, izjavila je, "na pregovorima u Dejtonu usred rata u BiH formirana je Republika Srpska i zaustavljen rat".⁴⁶

Njegovi saborci, koji sada predstavljaju vlast, pokreću inicijative za podizanje spomenika Miloševiću.

Na lični zahtev, prof. dr Filipu Kovačeviću, politikologu, stručnjaku za geopolitiku, vanrednom profesoru na Univerzitetu Crne Gore, CIA je omogućila uvid u delove arhiva koji se odnose na Miloševića. U srbijanskoj javnosti poseban fokus je bio na analizi dokumenata koji pokazuju kako se menjao pogled Amerikanaca na Miloševića od "borca za demokratiju, do najvećeg neprijatelja". Sve to, išlo je na ruku tezi o predrasudama prema njemu, kao tezi, da je politika SAD bila da se za sve optuži Srbija.

Tim povodom reagovao je i Vladimir Jovanović, bivši ministar inostranih poslova Srbije, koji smatra da su "Amerikanci propustili mnogo. Da su bolje baratali njim, mogli su da ga imaju na svojoj strani, i celu Jugoslaviju s njim. On je čeznuo da se pomiri sa Amerikom. Govorio mi je to više puta. Bio je fasciniran kapitalizmom, efikasnošću. On je u suštini bio racionalan čovek. Voleo je efikasnost, preciznost, htio je da se približi SAD i tražio je na razne načine, ali su ga unapred odsecali. Cimerman je bio jedan od tih ljudi".⁴⁷

NATO intervencija je takođe, jedna od tema koja se gotovo svakodnevno pojavljuje u kontekstu suočavanja, posebno kad se pominju evrointegracije. Tako ministar spoljnih poslova, Ivica Dačić "ističe da je došlo vreme za preispitivanje onoga što je urađeno Srbiji 1999". Jer, "17 godina posle bombardovanja ne možemo tek tako da kažemo da ćemo uskladiti potpuno našu spoljnu i bezbednosnu politiku, jer su u EU svi naši prijatelji. Moram da,

46 Isto.

47 Nedeljnik, 11. avgust 2016. "Milošević je čeznuo da se pomiri sa Amerikom".

nažalost, kažem nije baš tako i to je činjenica. Mi želimo da da nosimo svoj deo odgovornosti i nosimo svoj krst, ali ne možemo samo mi da budemo tu".⁴⁸

Rusija veoma vešto koristi intervenciju NATO i podstrekava kampanju protiv NATO, posebno članstva Srbije u severnoatlanskoj alijansi. Sputnjik redovno objavljuje članke koji osporavaju legitimitet NATO intervencije. Citiraju se brojni ruski i srpski istoričari i publicisti. Tvrdi se da vojne intervencije protiv neposlušnih država nisu novo političko oruđe u rukama Zapada, kao što nisu ni manipulacije s kojima bi se javno mnenje pridobilo za njih. Ruski general Leonid Ivašov tvrdi da je rušenje Jugoslavije bio unapred isplaniran deo sveobuhvatne geopolitičke operacije, za šta su bili određeni značajni finansijski resursi. Oni na Zapadu imaju univerzalne tehnike kako posvrađati narode, na isti način na koji na Bliskom istoku Zapad svađa šiite, sunite i vahabite, na Balkanu je posvrađao Srbe sa Hrvatima, Slovincima, muslimanima i Albancima. Obimna geopolitička operacija dovela je do raspada Jugoslavije.⁴⁹

Ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Čepurin je izjavio da je 1999, NATO, bombardujući Srbiju izvršio stravičan i bahat zločin, najkrvaviji u Evropi posle Drugog svetskog rata.⁵⁰

Bojan Dimitrijević, istoričar smatra da "ono što bi bilo potrebno analizirati su događaji koji su bili okidači za ratna dejstva – Markale, Tuzla, Račak. Mislim da je tu prostor za neku vrstu istrage, jer politički kontekst je zatvoren i, reklo bi se da je stvar urađena tako da nema otvorenih dilema. Događaji koji su bili

48 Alo, "Dačić: Preispitati sve sta je urađeno Srbiji u bombardovanju", 15. jul 2016.

49 <https://rs-lat.sputniknews.com/regioni/201610101108419177-ivasov-crna-gora-nato-rusija/>.

50 <https://rs-lat.sputniknews.com/srbija/201603241104279417-Cepurin-NATO-zlocin-bombardovanje/>.

uvod u vazdušne operacije i u Bosni i na Kosovu pogodni su za nova istraživanja, ali to je samo pusta želja jednog beogradskog istoričara”.⁵¹

Sputnjik je pokrenuo inicijativu da se na 20-godišnjicu “NATO zločinačke agresije na Srbiju” podigne spomenik svim žrtvama te agresije. Premijer Aleksandar Vučić potvrdio je Sputnjiku da država namerava da podigne spomenik. Rekao je da će “Srbija ispuniti svoju obavezu prema nedužnim žrtvama agresije na našu zemlju. To je dug koji imamo prema njima, ali i pokazatelj našeg odgovrnog odnosa prema budućnosti. Zlo koje nam se desilo ne sme nikada da se ponovi”.⁵²

Promenjene međunarodne okolnosti su u velikoj meri uticale na ponašanje srpske elite, pre svega, aktuelne vlasti. Uticaj koga je EU imala po tom pitanju, sasvim se istopio što je otvorilo prostor za sve vrste manipulacija i fabrikovanje prošlosti. Rusija dobija sve veći medijski prostor za svoje interpretacije ratova devedesetih. To je dalo novu argumentaciju srpskoj eliti, koja je ionako nespremna za bilo kakav ozbiljan dijalog o prošlosti.

Presuda Radovanu Karadžiću povod za negiranje odgovornosti za rat u BiH

Radovan Karadžić, nekadašnji predsednik Republike Srpske i vrhovni komandant njenih oružanih snaga, optužen je za genocid, zločine protiv čovečnosti i nehumanata dela tokom rata u Bosni i Hercegovini. Tužilaštvo je predložilo kaznu od 40 godina zatvora. Zvaničnici Srbiji dočekali su presudu sa osudama i

negiranjem. Uglavnom se komentariše bilans presuda u odnosu na pripadnike pojedinih naroda. Reakcija Beograda i RS na presudu Karadžića bila je očekivana i u skladu je s nespremnošću srpske političke elite da iskorači iz uobičajene šeme kad je reč o haškim presudama i ratu devedesetih. Negativne reakcije na presudu takodje otvaraju i pitanje stvarne iskrenosti vladine evropske orijentacije. Ova presuda proziva čitavu političku elitu, posebno aktuelnu vlast.

Nikola Selaković, dok je bio ministar pravde Srbije, izjavio je da, od Haškog tribunalu nikada nije očekivao ništa dobro. Istakao je da je “suđenje Radovanu Karadžiću već okončavano i dok nije ni počelo. Većito će nam ostati gorak utisak da neki drugi, koji su možda i više ili jednako, doprineli ratnim sukobima u BiH, ili ih svakakoinicirali, nisu dočekali da budu procesuirani, ili se nekada dešavalo da bivaju pred Haškim tribunalom oslobođeni. Na osnovu svega toga, mislim da ne treba da postavljamo pitanje šta možemo očekivati od presude. Jer odgovor na to pitanje, manje više, svi znamo”.⁵³

Radovan Karadžić je svakako bio iznenađen visinom kazne jer, kako izgleda, bio je uveren da će dobiti oslobođajuću presudu. On je pre izricanja, izjavio da ne “postoji razuman sud koji bi njega osudio”. Dodao je i to da je “Srebrenica višestruko preuvečljana i da kakva god presuda njemu bila, ona ne može uticati na sudbinu Republike Srpske”.⁵⁴

U jednom intervjuu je izneo da je bosanski građanski rat bio nastavak svih naših unutrašnjih ratova, uz mnogo osvetničkih

51 <https://rs-lat.sputniknews.com/analize/201607181107370208-cilkot-izvestaj-odgovornost-nato-agresija-srj-srbija/>.

52 <https://rs.sputniknews.com/analize/201704091110641439-nato-agresija-srbija-bombardovanje-spomenik-1234-aBcd-1-3/>.

53 <http://www.slobodnaevropa.org/content/uoci-presude-karadzic-u-srbiji-nikola-zrtvama/27631304.html>.

54 <http://www.nspm.rs/hronica/radovan-karadzic-ne-postoji-razuman-sud-koji-bime-osudio-srebrenica-je-visestruko-preuvelicana.html>.

osjećanja, ogorčenosti, starih mržnji i novih ambicija za dominaciju nad komšijama.⁵⁵

Nakon što je izrečena presuda srpski zvaničnici su se u svojim izjavama zalagali za očuvanje Republike Srpske (RS), što se uklapa u tezu da su se svi osuđenici žrtvovali za interes srpskog naroda i RS. Tako je predsednik Tomislav Nikolić izjavio da će Srbija u potpunosti izvršavati svoje obaveze i koristiti svoja prava konstituisana Dejtonskim sporazumom, posebno pravo da podržava Republiku Srpsku i pomogne joj da opstane. Posebno je nagnao da presuda Karadžiću "ne sme da utiče na sudbinu Republike Srpske".⁵⁶

Akademik Kosta Čavoški, inače, senator RS, zgrožen je presudom Karadžiću. Istiće da je presudom potvrđeno da je "Haški tribunal puko izrugivanje pravu i pravdi. Presuda Radovanu Karadžiću je nastavak primene konstrukcije združenog zločinačkog poduhvata tako što su njemu lično pripisani svi zločini koje je bilo ko od Srba počinio na tlu BiH".⁵⁷ Lider SRS Vojislav Šešelj je izjavio da je Karadžić osuđen bez krivice i da je "zločinački Hag, lažni sud zapadnih sila, osudio Karadžića na 40 godina robije. Osudio ga je bez krivice, samo zato što je Srbin i što je poveo srpski narod. Presuda njemu je presuda srpskom narodu. Haški sud nam kroji novu istoriju, svi osim Srba nisu krivi, ni Bosanci, ni Hrvati, ni Albanci".⁵⁸

Bili su i brojni komentari koji su presudu doživeli kao prebacivanje krivice Zapada na Srbe. Tako politički analitičar Dragomir Andđelković tvrdi da drakonska i "nakaradna" osuda Radovana Karadžića ima za cilj da se na njega prebaci krivica zapadnih

55 Isto.

56 <http://www.alo.rs/presuda-karadzicu-je-ne-pravedna/41574>.

57 Isto.

58 Isto.

centara moći za izazivanje rata na prostoru bivše Jugoslavije, a istovremeno je i priprema terena za novi udar na Republiku Srpsku.⁵⁹

Presuda Karadžića je od posebnog značaja, jer je sveobuhvatna i daje inventar svih zločina, uključujući i genocid, koga je srpska strana počinila u BiH. S obzirom da je Radovan Karadžić bio predsednik RS od njenog osnivanja do 1996. godine, presuda je i svojevrsna osuda ideologije i političkog projekta koga je on sprovodio i čiji je simbol bio.

Beograd je sa zebnjom čekao presudu, jer se boji implikacija za status RS. RS je percipirana kao ratni plen od kojeg se ne oduštaje, a rat u BiH se tretira kao oslobođilački rat Srba. Sa izricanjem presude Karadžiću neće prestati sistematsko poricanje karaktera rata u BiH kao i razmera ratnih zločina. Nažalost, osim Čedomira Jovanovića, Žarka Koraća i malog brojaj drugih javnih ličnosti, komentari na presudu su se sveli na to da je haski sud politički i da je reč o svetskoj zaveri protiv Srbije. Indikativna je izjava Karadžića nakon izricanja presude u kojoj kaže da ni posle napada u Parizu i Briselu taj tribunal i Evropa ne shvataju sa čim i sa kim su bili suočeni bosanski Srbi tih devedesetih godina.⁶⁰ Dakle, i kad presuda daje precizan inventar zločina, lider RS se vraća na argumentaciju koja je korišćena za početak rata, a to je, da je islamski fundamentalizam razbio Jugoslaviju. Karadžićeva presuda poslužila je kao još jedan argument da Slobodan Milošević nije odgovoran za Srebrenicu i rat.

Presuda Radovanu Karadžiću i drugima nisu bile dovoljne da se promeni stav Beograda u odnosu na karakter rata u Bosni.

59 Isto.

60 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:597260-Karadzic-Zar-Evropa-posle-Pariza-i-Brisela-ne-zna-protiv-koga-smo-se-miborili>.

Sistematski se negira bilo kakva odgovornost Srbije i dokazuje primarna odgovornost Muslimana i Alije Izetbegovića.

Feljton "Genocid nad Srbima u Sarajevu" koji je objavljen u *Politici* predstavlja još jedno brutalno iskrivljavanje činjenica kad je reč o ratu u BiH 1992–1995. Reč je o knjizi "Genocid nad Srbima, Sarajevo 1992–1995", čiji su autori Milivoje Ivanišević i Dragana Grčić Gavrilović.

Očigledna je namera da se Bošnjaci prikažu kao glavni počinioci zločina. Nije sporno da je bilo zločina nad Srbima u Sarajevu, ali se u feljtonu falsificuju činjenice uz poricanje vlastite odgovornosti.

Uprkos brojnim presudama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju koje se odnose na rat u Bosni, a koje verodostojno ukazuju na zločine koje je počinila srpska strana, Beograd i dalje negira i obesmišljava rad ove međunarodne institucije i kontinuirano je izlaže osporavanju i diskreditaciji.

U feljtonu su brojne kvalifikacije, poput one da su "Muslimani samo u prvoj ratnoj godini ubili više ljudi srpske nacionalnosti nego što su ih ubili fašisti za vreme nemačke okupacije tokom Drugog svetskog rata". Takođe, tvrdi se da je "Sarajevo i dalje, bez sumnje, jedno od najvećih, dobro čuvanih i od javnosti još bolje skrivenih mesta zločina nad Srbima. To potvrđuju 123 koncentraciona logora, javne kuće sa srpskim robinjama, više od 7000 ubijenih Srba i desetine ekshumiranih iz masovnih grobnica. Mrtvi Srbi su najubedljiviji svedoci istine. Njihove moštvi moguće je sakriti, ali ne i njihov nestanak (...) Vlastodršci strahuju od razobličavanja obmane i suočavanja sa velikom sarajevskom laži i prikrivenim genocidnim zločinom nad Srbima Sarajeva".⁶¹

Tvrdi se da su u muslimanskom delu grada registrovana 123 koncentraciona, privatna ili državna logora u kojima se svake

godine nalazilo po više hiljada građana srpske nacionalnosti. Mnogim srpskim zatvorenicima život je oduzet pri isleđivanju i fizičkom zlostavljanju. I mnoge žene stradale su od stravičnog fizičkog maltretiranja u javnim kućama.⁶²

Zaključci i preporuke

- Ni posle 20 godina ne postoji suštinski iskorak u pogledu suočavanja sa ratovima devedestih. Izostala je interpretacija raspada Jugoslavije čemu je u velikoj meri doprineo i stav međunarodne zajednice koja se u svojim diplomatskim aktivnostima sa Srbijom odnosila neutralno.
- U međuvremenu su promenjene međunarodne okolnosti u kojima je Zapad izgubio potencijal da utiče, ne samo na srpsku elitu, već i na elite regionala. Nesposobnost srpske elite da napravi iskorak u pogledu razvoja zemlje, a time i u pogledu suočavanja, samo je dodatno doprinelo projektovanju Srbije kao žrtve i stalnom generisanju nacionalizma. Takvom viđenju prošlosti doprinela je i Rusija koja se značajno infiltrirala u medijski i javni prostor Srbije (i regionala uopšte). U najnovijem sučeljavanju sa SAD, Rusija vešto manipuliše s američkim promašajima u spoljnoj politici i promoviše interpretaciju u kojoj se uglavnom Zapad tereti za raspad. Interpretacijom raspada Jugoslavije i ratova koji su sledili, Srbija se amnestira od odgovornosti i podstiče se projekcija Srbije kao isključive žrtve.

61 Politika, 23. februar 2017.

62 Isto.

- U sadašnjim okolnostima teško je verovati da će uskoro doći do većih promena. Imajući u vidu da je to transgeneracijski proces neophodno je, uz već ostvaren doprinos, pre svega pojedinih organizacija civilnog sektora, da se podržavaju programi koji vode zajedničkom razumevanju nedavne prošlosti.
- Suočavanje je kreativan proces i zahteva stalno promišljanje. Dijalog je važan za otvaranje prostora za argumentovanu diskusiju, za izlazak iz malih zabrana istomišljenika i za svođenje neutemeljenih, demagoških objašnjenja aktualnih političkih zbivanja u prošlosti i sadašnjosti na najmanju meru.
- Takođe, neophodna je priprema mladih generacija koje nisu učestvovali u ratovima, ali koje ne poseduju odgovarajuće znanje da bi mogli biti faktori promena. U tom smislu je važna inicijativa proistekla iz Berlinskog procesa da se osnuje regionalni centar za mlade u Tirani. S obzirom da je reč o međudržavnom projektu, bilo bi neophodno da se civilni sektor i međunarodne organizacije uključe u rad tog centra kako ne bi bila propuštena prilika koja se njegovim osnivanjem otvorila.
- S obzirom da je teško očekivati da se obrazovni sistemu u Srbiji promeni uskoro, treba podstići alternativne edukativne prgrame koji će negovati kritičko mišljenje, kako bi se mlade generacije ospsobile za to.

Zatvoren krug medijskog urušavanja

Tokom 2016. godine medijska situacija u Srbiji spustila se za još stepenicu niže u odnosu na prethodne godine, kad je je takođe bila veoma loša. Politički i ekonomski pritisak, cenzura, još rasprostranjenija autocenzura, kao i udvorištvo rukovodećih ljudi informativnih kuća prema premijeru Aleksandru Vučiću doveli su do gotovo potpune deprofesionalizacije medija. Svedeni na propagandno sredstvo vlasti, ne libe se širenja neistina i poluistina, kreiranja paralene stvarnosti, izmišljanja i vređanja stvarnih i navodnih protivnika režima. Degradirane profesionalne i etičke norme najdrastičnije se pokazuju u vulgarizaciji javno napisane (izgovorene) koja nadilazi i najopskurnije tabloidne "standarde".

Zaoštravanju odnosa u regionu, pogotovo kad je reč o Hrvatskoj, Makedoniji i Kosovu u velikoj meri doprineli su mediji koji su uvek išli "korak dalje" u odnosu na zvaničnu politiku.

Prostor za društveni dijalog i kritičko promišljanje o suštinskim pitanjima sadašnjosti i budućnosti Srbije, tokom 2016. godine i dalje se smanjivao, svodeći se na jedan dnevni list (*Danas*), tri nedeljnika *Vreme*, *NiN* i *Novi magazine*) i jednu televizijsku stanicu (*N1*). Ekonomске sankcije kojima su izložene ozbiljno preti opstanku tih usamljenih medijskih enklava. Nažlost, osim suptilnih, netransparentnih pritisaka, početkom 2017. godine novinari ovih medija bili su izloženi i fizičkom nasilju pristalica vladajuće stranke, na dan inaugurisanja novoizabranog predsednika Srbije Aleksandra Vučića.

Gašenje dijaloga

Po prvi put, predsednički izbori u Srbiji (aprila 2017) održani su bez ijedne debate kandidata koji su pretendovali na tu funkciju. Odsustvo "predsedničke" debate je kulminacija višegodišnjeg gušenja medijskih sloboda i uništavanja medija u Srbiji, a vladajuća Srpska napredna stranka (SNS) pokazala je da ne želi da gradi društvo u čijim bi temeljima bila vrednost slobode izražavanja, i pravo građana da čuju i izraze drugačije mišljenje. Predsednički kandidat i premijer, Aleksandar Vučić pokazo je strah od sučeljavanja mišljenja koje bi bilo zasnovano na argumentima. On nastupa isključivo u strogo kontrolisanim uslovima u kojima mu novinar dozvoljava da manipuliše predrasudama i osećanjima, i ne insistira na racionalnim argumentima. Vučić je, sledeći tradiciju Srpske radikalne stranke, degradirao javni govor upotrebom "narodskih", zapravo vulgarnih etiketa za one koje doživljava političkim protvinicima, što se najbolje može videti u tabloidima, poput visoktiražnog *Informera*.

Kvalitet medija opada, a medijske slobode se sužavaju od dolaska Srpske napredne stranke na vlast, 2012. godine. Evropska komisija je u godišnjem izveštaju za 2016, konstatovala da Srbija nije učinila napredak u oblasti slobode medija. U istom pravcu kreću se i ocene Evropskog parlamenta (Mekalisterov izveštaj), OEBS, kao i međunarodnih nevladinih organizacija poput Freedom haus (Freedom House) i Reportera bez granica.⁶³

Malobrojni nezavisni i profesionalni mediji, poput dnevnog lista *Danas*, ili nedeljnika *Vreme*, izloženi su različitim pritiscima, najčešće lišavanjem novca oglašivača koji se zbog političkih pritisaka povlače iz ovih medija, kao i zbog nerazvijenog i siromašnog

tržišta. Među važnije profesionalne medije spadaju i *NiN* i *Novi magazin*. Veliki značaj u informisanju građana imaju i elektronski mediji koji su u stranom vlasništvu poput kablovske televizije *N1* i *Al Džazira*, radio programa *Slobodna Evropa* i *Dojče Vele*. Uslovi za rad profesionalnih novinara iz godine u godinu su sve teži.

Poznati izdavač Zoran Hamović koji je već 20 godina objavljuje knjige iz oblasti medijske teorije i kritike, kaže da mediji nisu ni slobodni, ni neslobodni, nego su to ljudi koji u njima rade. "U ovom slučaju, čak i kad niko od njih ne traži da budu toliko neslobodni, oni ulaze u prostor dobrovoljnog ropstva zato što smatraju da je bolje da se dodvore vrhovnom autoritetu time što neće nešto činiti, pa će izbeći svaku eventualnu opasnost. Opasnost je u mišljenju i u promenama. Ne žele da dođu u poziciju da budu ili udaljeni sa posla, ili da im se nešto dogodi. Već preko 20 godina postoji praksa da se bojimo i da se prilagođavamo na najgori mogući način, sa minimumom ili potpunim nedostatkom morala".⁶⁴

Etički kodeks novinara, tokom 2016. godine u osam dnevnih listova prekršen je u 5477 tekstova, što je 2000 više nego 2015. godine.⁶⁵ Najviše prekršaja etičkog kodeksa zabeleženo je u *Srpskom telegrafu*, i u *Informeru*, a veoma retko u *Danasu* i *Politici*. U 126 slulajeva o kojima je odlučivala Komisija za žalbe najviše prekršaja se odnosi na (ne)istinitosti izveštavanja (71), narušavanje privatnosti (26), diskriminacije (11), i kršenja prepostavke nevinosti (8).⁶⁶

⁶³ U izveštaju "Reportera bez granica" za 2016. godinu Srbija je pala sa 59. na 66. mesto.

⁶⁴ Izveštaj saveta za štampu, *Danas*, 26. januar 2017.

⁶⁵ Gordana Novaković, generalna sekretarka Saveta za štampu, *Danas*, 26. januar 2017.

Medijski zakoni su tokom poslednjih godine obesmišljeni, što se najbolje vidi na primeru nefunkcionisanja Regulatornog tela za elektronske medije (REM) i projektnog finansiranja, kao glavnih mehanizama predviđenih za zaštitu nezavisnosti medija. Tokom nekoliko godina vladavine naprednjaka, REM je potpao pod puni uticaj stranaka koje čine Vladi Srbije. Srpska napredna stranka, s obzirom na većinu u parlamentu onemogućila je izbor nezavisnog kandidata u ovo telo, koga su predlagale organizacije civilnog društva ili nezavisna udruženja novinara. Prilikom jednog od neuspelih pokusa da se izaberu članovi REM, poslanica Demokratske stranke (DS) Vesna Marjanović izjavila je "da o tome što ti kandidati nisu izabrani nije bilo nikakvog obrazloženja, kao i da se tada u raspravi za nekoga čulo da je izdajnik i strani plaćenik, te da se sve može proveriti u stenogramu, za koji se nada da je 'nedirnut'"⁶⁷. Nezavisno društvo novinara Vojvodine (NDNV) ocenjuje da je institut regulatornog tela za elektronske medije bespovratno kompromitovan i da je neophodno tražiti novi model nezavisne regulacije elektronske medijske scene koji će sprečiti da ga vlast drastično zloupotrebljava.⁶⁸

S nefunktionalšću REM u vezi je i devastacija javnih servisa, *Radio televizije Vojvodine* i *Radio televizije Srbije*. REM gotovo ne reaguje na kršenje novinarskog etičkog kodeksa i profesionalnih normi na komercijalnim televizijama sa nacionalnom frekvencijom, pre svega kad je reč o *Pinku* i *Happy televiziji*.

⁶⁷ *Dnevnik*, 3. novembar 2016.

⁶⁸ 14. oktobar 2016.

*

Radio televizija Srbije (RTS) ne informiše građane nepristrasno i objektivno, niti daje značajniji doprinos pluraltetu medija sadržaja. Izrazito neprofesionalno izveštavala je o masovnim građanskim "Protestima protiv diktature" i tek pod pritiskom javnosti počela je da objavljuje šture i kratke informacije o demonstracijama. Neke od glavnih političkih informativnih emisija u kojima gostuje premijer, poput *Upitnika* koji vodi Olivera Jovićevića strogo su kontrolisane. Medijska ekspertkinja Jovanka Matić ukazuje na to da nema snage koja će da gura RTS u pravcu promene: "Prvo mora REM kao regulator da tera RTS da se promeni, jer je uloga RTS u zakonu drugačije definisana. Skupština Srbije treba da ga tera jer usvaja izveštaje o radu RTS, pa će da kaže – nismo zadovoljni vašim radom. U stvari, nema te snage koja će da gura RTS u pravcu promena".⁶⁹

Radio televizija Vojvodine (RTV), u periodu 2012–2016, programski je devastirana i RTV se pretvorila u instrument vladajuće garniture, koja je u informativnim emisijama zastupljena sa 89 odsto⁷⁰. Urušavanje RTV počelo je uporedno sa usponom naprednjaka na vlasti i kampanjama mržnje protiv novinara RTV, o čemu je Helsinski odbor pisao u prethodnim izveštajima, a završilo se smenom rukovdstva pokrajinskog javnog servisa posle parlamentarnih izbora (aprila 2016) i drastičnim izmenama u programu. Vojvođanska televizija imala je veliki profesionalni uspon krajem prethodne decenije i povećala gledanost, te je tako bila "trn u oku" naprednjačke vlasti. RTV godinu dana od raspisivanja

⁶⁹ <https://www.cenzolovka.rs/scena/sloboda-medija-u-srbiji-tesko-ugrozena-imamo-samo-mala-ostrva-slobode-i/>

⁷⁰ Saopštenje NDNV i NUNS, <http://rs.n1info.com/a230680/Vesti/Vesti/NUNS-i-NDNV-RTV-nastavlja-da-ponizava-novinare-i-gradjane.html>.

konkursa, nema izabranog direktora programa i glavnog i odgovornog urednika.

Jedan od poslednjih primera uništavanja programa *RTV* bilo je skidanje emisije "Ljudi i svedočanstva", jer "se ne uklapa u novu programsku šemu". Emisija je svedočila o užasima koje su prošle žrtve rata svih nacionalnosti iz ratnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Producenci emisije su nevladine organizacije: Fond za humanitarno pravo (FHP) iz Srbije, "Integra" s Kosova, "Dokumenta" iz Hrvatske i Centar za istraživanje i kreiranje politika iz Makedonije. U FHP ocenjuju da je jedini cilj bio da se zaustavi prikazivanje bilo čega što govori o sukobima u bivšoj SFRJ i ulozi Srbije u njima.⁷¹ Nezavisno društvo novinara Vojvodine, ukazuje da *RTV* danas promoviše kič, ratna zlodela, kriminal, nacionalizam i kulturni model uspostavljen devedesetih godina prošloga stoljeća. Emisija *Tabloid*, emitovana na *RTV*, bila je posvećena pevačici Svetlani Ceci Ražnatović koja je pravosnažno osuđena za protivpravno prisvajala novac od transfera 10 fudbalera FK "Obilić" u inostrane klubove i bez dozvole držala 11 pištolja. Ona je hapšena u istrazi povodom ubistva premijera Đindjića, a u njenoj kući je tada pronađen arsenal raznog naoružanja; imala je i bliske kontakte sa Zemunskim klanom pre i posle atentata na premijera⁷².

Koncept projektnog finansiranja, jedan je od najvećih neuspeha medijske reforme. Nezavisna novinarska udruženja NDNV i Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS), pokrenula su nekoliko upravnih sporova zbog nezakonite dodelje sredstava medijima bliskih Srpskoj naprednoj stranci u lokalnim sredinama.⁷³ Među medijima koji dobijaju javna sredstva su *Informer* i *Srpski*

⁷¹ *Blic*, 20. oktobar 2016.

⁷² *Danas*, 21. oktobar 2016.

⁷³ *Danas*, 6. april 2017.

telegraf – visokotiražni tabloidi koji spadaju u listove koji najviše krše novinarski etički kodeks. Prema izveštaju NUNS i NDNV, lokalna samouprava u Novom Sadu, putem projektnog finansiranja, dodelila je *Infomreru* million dinara, dok je *Srpski telegraf* dobio 900.000. *Informer* je i u Bačkom Petrovcu dobio 200.000 dinara. Portalu Srpske napredne stranke *brif.rs*, dodeljena su četiri ipo miliona dinara. U saopštenju NDNV i NUNS se navodi da je ovaj portal "registrovan kao partijski projekat i u jednom periodu je protivzakonito radio bez impresuma". *Vojvođanski magazin* dobio je dva miliona dinara na ovom konkursu iza koga prema nalazima novinarskih udruženja stoji Goran Karadžić, koga su ova udruženja označila kao "jednog od glavnih naprednjačkih medijskih demijurga". Centar za istraživačko novinarstvo (CINS) navodi primer zaječarske televizije Best,⁷⁴ koja je zahvaljujući ugovorima sa gradom i lokalnim institucijama, imala više od 147 miliona dinara prihoda od 2013. godine, nakon dolaska Srpske napredne stranke (SNS) na vlast u tom gradu. Televizija od avgusta 2016, ne emituje program, a računi su im u blokadi zbog duga od nešto više od 21,6 miliona dinara. Problemi za ovu televiziju, prema istraživanju CINS, nastaju u periodu posle odlaska Saše Mirkovića iz SNS i sa mesta predsednika Skupštine Zaječara. Mirković je od 2011, do sredine 2012. godine bio je član Upravnog odbora *TV Best*, a u medijima je često predstavljan kao njen pravi vlasnik.

Pitanje medija sa državnim udelom u vlasništvu, *Tanjug*, *Večernje novosti* i *Politika*, nije rešeno ni tokom 2016. godine, a postoje indicije da Vlada, uprkos prethodnim obećanjima, nastoji da održi takvo stanje zbog uticaja u tim medijima. Na to ukazuje i izjava državnog sekretara Ministarstva kulture i informisanja Nina Brajovića "da bi problem privatizacije *Tanjuga* mogao biti

⁷⁴ *Danas*, 7. oktobar 2016.

rešen tako što će vlasništvo biti uređeno po sistemu javno-privatnog partnerstva pri čemu bi država imala zlatnu akciju, odnosno 51 odsto udela u vlasništvu".

U predizbornim kampanjama za Skupštinu (april 2016) i predsednika Srbije (april 2017) dominirali su Aleksandar Vučić i njegova stranka. Iako je ranije bila praksa da Regulatorno telo za elektronske medije analizira izveštavanje medija tokom predizborne kampanje, to nije učinjeno ni za parlamentarne (2016), ni za predsedničke izbore (2017). U sklopu predizbornih aktivnosti, premijer Aleksandar Vučić dobio je 51,15 odsto ukupnog vremena (10.570 sekundi), a procenat raste na 67 odsto ukoliko se uračunaju i medijska pojavljivanja u kontekstu premijerske funkcije, pokazalo je istraživanje agencije za praćenje i analizu medija Klipling⁷⁵ o zastupljenosti predsedničkih kandidata u centralnim informativnim emisijama elektronskih medija, za period od 20. do 26. marta.⁷⁶ Taj procenat je najizraženiji na *TV Pink*, gde je Vučić kao kandidat imao čak 87,09 odsto, odnosno 90,69 odsto. Drugi po zastupljenosti u predsedničkoj kampanji Vuk Jeremić imao je gotovo deset puta manju minutažu u odnosu na Vučića – 7,75 odsto (1602 sekunde).

Međutim, vremenska zastupljenost stranačkih i predsedničkih kandidata u izbornim kampanjama nije jedini pokazatelj neravnopravne kampanje i dokaz da izbori nisu bili slobodni. Naime, brutalne huškačke kampanje, vođene pre svega preko *Informdera* i *Pinka*, a najviše protiv **Saše Jankovića i Vuka Jeremića**, kojima je cilj bio da protivkandidate predstave kao kriminalce, imale su daleko veći uticaj. Takva kampanja je kulminirala kada je potpredsednik SNS Milenko Jovanov⁷⁷ izjavio da Nataša Jere-

75 *Danas*, 28. mart 2017.

76 Parlamentarni i lokalni izbori su održani 24. aprila 2016.

77 Jovanova su naprednjaci, brišući radikalски imidž, predstavljali kao novu

mić, supruga predsedničkog kandidata Vuka Jeremića, upravlja celokupnim narko-tržištem u Srbiji. Ovaj primer, i ono što je sledilo nakon toga, pokazuje i demagoški karakter Vučićevog medijskog narativa. Naime, nakon burne reakcije javnosti na izjavu Jovanova, premijer Vučić je osudio takav potez stranačkog kolege i obećao da će svako ko bude govorio o tidoj porodici biti izbačen iz SNS. Portal za proveru objavljenih vesti, *Istinomer*,⁷⁸ upravo navodi ovaj primer da ukaže na neistine u premijerovim obećanjima. Naime, posle Vučićeve izjave, šef poslaničkog kluba SNS Aleksandar Martinović je na konferenciji za novinare u Skupštini Srbije, a nakon toga u emisiji "Upitnik" *RTS*, nastavio u istom maniru, pokazujući slike javnih ličnosti koje su učestvovale na "Protestima protiv diktature" koji su usledili nakon izbornog dana. Osim novinara, političara i aktivista, na meti su se našla njihova deca. Aleksandar Vučić osudio je ponašanje svog stranačkog kolege, ali ovoga puta – tek na pitanje novinarke i prilično blago. Premijer je osim toga, pitao zašto нико не osuđuje napade koji se odnose na njegovog sina. Zatim je dodao da se same javne ličnosti hvale kako im deca učestvuju na protestima, dajući kao primer bivšeg gradonačelnika Dragana Đilasa. *Istinomer*⁷⁹ ukazuje na to da, niti su se sve javne ličnosti hvalile da im deca učestvuju na protestima, niti su sve slike koje je Martinović pokazivao napravljene na protestima, već su neke od njih iz ličnih arhiva ili sa društvenih mreža, kao što je fotografija sina novinarke Olje Bećkovića. Poslanik Marijan Rističević, na isti način je zloupotrebo fotografije u skupštinskoj sali.

modernu političku ličnost.

78 <http://www.istinomer.rs/ocena/3787/Niko-iz-SNS-ne-sme-da-govori-o-necijoj-porodici>.

79 <http://www.istinomer.rs/ocena/3787/Niko-iz-SNS-ne-sme-da-govori-o-necijoj-porodici>.

*

Antievropski diskurs je sve izraženiji u medijima pod kontrolom vlasti. Vučićeva želja da bude lider u regionu i njegov narativ da je Srbija faktor stabilnosti, a sve ostale zemlje u okruženju nestabilne, pada u vodu kad se analizira sadržaj medija koji su pod njegovom kontrolom. Srpski mediji podržavaju svoje "favorite" u susednim zemljama, koji praktično rade na njihovoj unutrašnjoj destabilizaciji. Recimo, dnevni list *Politik,a* u izveštajima o postizbornoj krizi u Makedoniji, bila je na strani VMRO DPMNE, stranke koja posle izbora nije uspela da oformi parlamentarnu većinu. U noći nasilnog upada u parlament Makedonije pristalica VMRO DPMNE, nakon što je skupštinska većina na čelu sa Savezom socijaldemokrata Makedonije Zorana Zaeva izabrala predsedavajućeg Sobranja, televizija *Pink* je celu noć dramatično izveštavala o događajima, predstavljajući ih kao početak rata, podržavajući pritom one koji su nasilno ušli u parlament. Nekoliko istraživačkih mreža iz Srbije i Makedonije objavilo je i da je kolumnista *Politike* i poslanik u Skupštini Srbije Miroslav Lazanski, sa pripadnikom srpske tajne službe sprovedio mediju propagandu u Makedoniji u korist bivšeg premijera Nikole Gruevskog i ruske politike. To pokazuju prisluškivani razgovori i ostali podaci procureli iz istrage makedonske tajne policije u koje su novinari KRIK, Nova TV i OCCRP imali uvid. Lazanski tvrdi da to nije tačno, već da je samo obavljao novinarski posao.⁸⁰ Treba imati u vidu se te noći u Sobranju Makedonije našao i pripadnik srbijske službe bezbednosti (na službi u ambasadi Srbije u Skoplju). Većinom srpskih medija dominira negativno pisanje

medija o novoizabranom makedonskom premijeru Zoranu Zaevu (sa tezom da stvara Veliku Alabaniju).

Informerovo pisanje o prilikama u postjugoslovenskim zemljama zasnovano je na lažima i praćeno jezikom mržnje o drugim narodima. Budući da se *Informer* prodaje u Crnoj Gori, značajna je njegova propagandna uloga u destabilizaciji Crne Gore. Bez ikakve ografe, *Informer*, recimo, prenosi izjavu predsednika Srpske narodne partije (SNP) Nenada Popovića (inače koalicionog partnera SNS) kojom pozva "nadležne u Srbiji" da "zaštite Srbe u Crnoj Gori kojima preti politički progon", te da "posle odluke o stupanju Crne Gore u NATO, Srbima u toj zemlji preti isti onakav progon kakav je naš narod doživeo u nacističkoj NDH".⁸¹ Dodaje da se "Milo Đukanović ni do sada nije uzdržavao od sproveđenja terora nad Srbima u Crnoj Gori, a kako li će se tek sada ponosati kada za to ima zaštitu i podršku NATO pakta?!" U tipično izveštavanje o Crnoj Gori spada i izjava poznatog pesnika Matije Bećkovića,⁸² koju *Informer* preuzima sa ruskog portala, Sputnjik: "Vlast u Crnoj Gori pobedila je svoj narod pomoću drugih nacionalnih zajednica. (...)”s njihovom pomoću promenila je i ime, pismo, jezik, istoriju". "Rekli su da Montenegro nije ratovala i da nije bombardovana. I to je istina. Ratovala je i bombardovana je srpska Crna Gora. Držeći taj trend, ostalo je još samo da promene pol" – zaključuje Bećković. Ovo je tipična matrica i spoj političkih i intelektualnih "razmišljanja" u izveštavanju srpskih medija uoči i tokom ratova na prostoru Jugoslavije, kad je trebalo diskvalifikovati, kriminalizovati i omalovažiti druge, te uplašiti sopstvene građane, kako bi bili pripremljeni za rat.

81 *Informer*, 29. april 2017.

82 <http://informer.rs/vesti/balkan/131587/BECKOVIC-ULASKU-CRNE-GORE-NATO-Sad-jos-ostalo-samo-Montenegro-PROMENI-POL>.

80 <https://www.krik.rs/lazanski-i-bia-u-makedonskom-scenariju/#sthash-jpHwD4aL.dpuf>.

U tu matricu uklapaju se i optužbe za veleizdaju, špijuniranje i slično. Tako su braniteljke ljudskih prava Nataša Kandić, Sonja Biserko i Jelena Milić optužene da "ustašama dostavljaju podatke na osnovu kojih Hrvatska optužuje naše oficire za ratne zločine". *Informer* prenosi "ekskluzivno" izjavu lidera Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja na naslovnoj strani: "Šešelj optužuje: Najveći špijuni su Nataša Kandić, Sonja Biserko i Jelena Milić"⁸³.

Informer je takođe opsednut navodnim državnim udarima i atentatima na premijera Vučića za koje optužuje predstavnike civilnog društva, nezavisne novinare i strane diplomate. Novinarka Tamara Skrozza, analizirajući naslovnice *Informera* u nekoliko proteklih godina ukazuje: "Jedan od najsvežijih primera zabeležen je 9. juna 2016, kada je premijerov portret prikazan između fotografija Majkla Davenporta i američkog ambasadora Kajla Skata, uz naslov 'Ubijanje Vučića', nadnaslov je 'Informer ima dokaze o zaveri' i potpuno antologiski podnaslov 'EU i Amerika plaćaju ekstremiste da prave haos u Srbiji'. Već sutradan su na naslovnoj stranici objavljene fotografije tih 'ekstremista', među kojima čak i troje ljudi iz Cenzolovke⁸⁴. Nešto ranije, 1. aprila 2016, objavljena je naslovna strana: 'Zapad srušio Vučića' tvrdi uredništvo *Informera*, uz podnaslov 'U Srbiji više ništa nije isto' i objašnjenje, 'Posle oslobođajuće presude Šešelju, Aleksandar Vučić skoro da više nema nikakve šanse da ostane premijer Srbije'. Samo mesec dana kasnije, Vučić je opet pobedio na izborima, nešto kasnije opet je postao premijer, nepunih godinu dana posle toga kandiduje se za predsednika, a na naslovnoj strani komjom je i započeta ova priča – Šešelj se pojavljuje kao relevantan izvor koji tvrdi da je 'Toma u dilu sa Miškom'⁸⁵

⁸³ *Informer*, 6. septembar 2016.

⁸⁴ Nezavisni portal koji se bavi medijskim slobodama.

⁸⁵ <https://www.cenzolovka.rs/etika/vesanje-iz-strasti-kulminacija-morbidne->

Bivši predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije Vučić Obadović tužio je *Informer* zbog komentara glavnog i odgovornog urednika tog tabloida Dragana J. Vučićevića, naslovlenog sa "Marš, bre, džukelo". Višem суду u Beogradu bilo je potrebno više od devet meseci da zakže pripremno ročište po toj tužbi. Ta kva neažurnost Višeg suda u Beogradu indirektno podstiče sve više hajki, uvreda, laži, vulgarnih i neprimerenih izraza u pojedinim medijima, ocenio je NUNS.

Infomrer ima bliske odnose sa Srpskom pravoslavnom crkvom (SPC). Glavni urednik tabloida Dragan J. Vučićević je više puta oštro reagovao na kritička pisanja o patrijarhu, tvrdeći da njega niko ne sme da napada. Srpska pravoslavna crkva nagradila je Vučićevića gramatom za "pokazanu nesebičnu ljubav prema SPC, a posebno prema uloženom trudu i velikom ličnom prilogu".

Televizija Pink, Informer i Večernje novosti prednjače u lansirajući grubih kampanja protiv predstavnika civilnog društva, nezavisnih novinara i političke opozicije. Opasnost ovih kampanja je u izuzetno velikim tiražima (procena za *Informer* je oko 100.000), velika čitanost i gledanost tih medija zahvaljujući kič i šund sadržajima, posedovanje nacionalne frekvencije i bliskost vlastima. Te kampanje su praćene pretnjama po fizičku bezbednost njihovih meta. Jedan od primera je otvoreno preteće pismo koje je vlasnik *Pinka* Željko Mitrović, uputio uredniku jedinog nezavisnog dnevнog lista *Danas*, Draži Petroviću. Ono je usledilo nakon što je *Danas* objavio dva teksta koja se tiču poslova i funkcija premijerovog brata Andreja Vučića: "Čime se bavi Andrej Vučić"⁸⁶ i "Funkcija – brat Aleksandra Vučića"⁸⁷, te je veza između medija i vlasti, pretnje i motiva očigledna. Mitrović optu-

ljubavi-informera-prema-vucicu/.

⁸⁶ http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=331533, 4. novembar 2016.

⁸⁷ http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=332458, 17. novembar 2016.

žuje glodura *Danasa* za satanizaciju brata premijera Srbije i navodi kako se divi premijeru na "njegovoj toleranciji, mirnoći i hladnokrvnosti u situaciji kada se razni ludaci stalno iživljavaju na njegovoj familiji". Petrovića u pismu naziva Soroševom devočicom, aludirajući na to da se *Danas* finansira iz Fonda Džordža Soroša. Napisao je i: "Da nekim slučajem Draža udari na moju porodicu, ja bih mu poslao Božić Batu s posebnim novogodišnjim poklonima koje dugo ne bi zaboravio!" *Informer* prenosi otvoreno pismo Željka Mitrovića⁸⁸ s naslovom i podnaslovom: "Dražo, poslaću ti Božić Batu! Povodom naslovne strane *Danasa*, kojom je ova novinska agencija na najprizemniji način napala Andreja Vučića samo zato što je brat premijera, reagovao je i vlasnik Pinka Željko Mitrović otvorenim pismom". Nakon ovog pisma, Draži Petroviću su stigle pretnje smrću preko društvene mreže *Facebook*. "(...) Neki ludak napiše da je spremio deset noževa i konopce, te da čeka odrešene ruke kako bi krenuo u akciju. Policija iz odeljenja za visokotehnološki kriminal je ekspressno reagovala: (...) inspektor su pretresli kuću tog manijaka sa inicijalima D. I. u jednom selu kod Lazarevca i našli dokaze. Tip ne izgleda nimalo naivno", kaže Petrović.⁸⁹ Indirektan krivac, za učestale pretnje novinarima, prema Petrovićevim rečima, je premier (Vučić), jer je on stvorio atmosferu gde se "moralno-politički nepodobni novinari doživljavaju kao neprijatelji, strani ili Miškovićevi plaćenici".⁹⁰

⁸⁸ *Informer* online, 18 novembar 2016.

⁸⁹ http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=332164.

⁹⁰ http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=332164&title=Informer+i+Pink+crtaju+mete+na+%C4%8Delo+novinara.

*

Tokom 2016/2017 nastavljeno je urušavanje profesionalnih standarda u dnevnom listu *Politika* koji je tradicionalno provlađin list. Za *Politku* su ponovo počeli da pišu autori iz devedesetih koji su imali istaknutu ulogu u propagandnom sistemu Miloševičevog režima. To se posebno odnosi na povratak Gorana Kozića koji je devedesetih bio glavni urednik *TV Politika*, ali i urednik ključne rubrike za ratnu propaganda u listu *Politika* – "Odjeci i reagovanja". Posle 2000. radio je i kao urednik radikalског radija *Fokus* koji je otvoreno pozivao na nasilje⁹¹. Od januara 2017, Kozić redovno piše kolumnе za *Politiku*. Na primer, Kozić priprisuje poznatom reditelju Goranu Markoviću etiketu režisera antisrpskog filma u kome su "Srbi ubice"⁹².

Drastičan primer je i povratak Đorđa Martića, nekadašnjeg urednika *Politike ekspres* koja je u aprilu 1999. godine objavila tekst "Ćuruvija dočekao bombe" u kome ga je potkazala kao NATO izdajnika i čoveka koji je prizivao bombardovanje svoje domovine. Ćuruvija je ubijen samo nekoliko dana nakon što je taj tekst pročitan i u Drugom dnevniku *RTS*.⁹³ *Politika*, 19. maja 2017, objavljuje Martićev tekst "Ćuruvija, Račak i Gordić" u kome insinuiru da je za ubistvo Slavka Ćuruvija kriv ubijeni premier Zoran Đindjić.

Jedan od povratnika "ratnih huškača" je i Nino Brajević, koji je nakon izbora 2016, imenovan za državnog sekretara u Ministarstvu kulturu i medije. Zahvaljujući toj poziciji Brajović učestvuje i

⁹¹ http://www.yucom.org.rs/upload/vestgalerija_38_5/1198696141_GS0_Metodologija%20govor%20mrzne%20zlocin%20mrzne.pdf.

⁹² *Politika*, 14. maj 2017.

⁹³ Taj tekst, koji je lažno predstavio Ćuruviju kao jednog od onih koju su prizivali bombardovanje SR Jugoslavije, završava se rečima: "A ako su se nadali da će njihova izdaja biti zaboravljena, uzalud su se nadali".

na međunarodnim konferencijama o medijskim slobodama. Bratović je bio ratni izveštač iz razorenog Vukovara. Ostao je upamćen i po navodnom otkriću leševa "četrdesetoro zaklane srpske dece". *Radio televizija Srbije* je nekoliko dana kasnije priznala da ta informacija nije tačna.

Povratak medijskih kadrova iz devedesetih ponovo otvara pitanje odgovornosti za učešće u ratno-huškačkoj propagandi. Nezavisno udruženje novinara Srbije podnelo je pre nekoliko godina krivičnu prijavu protiv NN lica u glavnim medijima Tužilaštvo za ratne zločine. Krivični postupak, nije pokrenut, ali je sačuvana dokumentaciju "Reči i nedela" koju nacionalistički krugovi i fikcionici iz Miloševićevog vremena stalno pokuašavaju da diskvalifikuju i sklone od javnosti.

Narativ devedesetih, vratio se na medijsku scenu u još jednom segmentu: o kriminalcima se ponovo u mas-medijima govori eufemistički kao o "žestokim momcima sa asfalta", "grubim momcima tananog srca", "modernim Robin Hudovima". Dvojica osuđenika, Kristijan Golubović i Aleksandar Čabarkapa, objica na izdržavanju zatvorske kazne, uključili su se telefonski u *reality shaw* "Parovi" koji se emituje na televiziji *Happy*. Pojavljivanje osuđenika koji otvoreno prete jedan drugom,⁹⁴ glavni i odgovorni urednik te televizije Milomir Marić relativizuje, ne viđeći u tome ništa sporno: "Ja se samo poigravam sa njima, verujte mi"⁹⁵ Za njega je, kako kaže, važno da je "to sve po zakonskim propisima".

⁹⁴ Kristijan Golubović je uzvraćajući na tvrdnje da je sitni prestupnik i da je radio kao konobar, žestoko zapretio Aleksandru Čabarkapi da "bi bilo bolje da kad izade iz zatvora odvede porodicu iz Beograda, gde sigurno neće živeti u miru i spokoju", preneo *Blic*, 23. januar 2017.

⁹⁵ *Blic*, 23. januar 2017.

*

Pravosudni postupak povodom bombaškog napada na novinara Dejana Anastasijevića još nije počeo, a postupak je u predistražnoj fazi. Anastasijević veruje da je napad na njega organizovan iz Haga i da je to urađeno u sadejstvu Vojislava Šešelja i Službe državne bezbednosti. Dejan Anastasijević je bio svedok na suđenju Slobodanu Miloševiću pred Haškim tribunalom, a deo njegovog svedočenja prebačen je u slučaj protiv Vojislava Šešelja. Anastasijević je i na preliminarnom spisku svedoka u procesu protiv Jovice Stanišića, što on nije znao, ali je znala Stanišićeva odbrana⁹⁶.

Nijedno od ubistava novinara (Dada Vujsinović, Slavko Ćuruvija, Milan Pantić) nije rešeno ni u 2016. godini. Jedan od izazova pred Komisijom za istraživanje ubistava novinara koja je osnovana uz podršku Vučićeve vlade je, kako steci poverenje nezavisnih medijskih organizacija budući da se u sudskim processima i otkrivanju naredbodavaca nije značajno napredovalo od njenog nastanka 2012. godine.

⁹⁶ *Insajder*, 21. maj 2017. [https://insajder.net/sr/sajt/tema/4788/%C5%A0e%C5%A1elj-Da-sam-hteo-da-ubijem-Anastasijevi%C4%87a-sigurno-bih-ga-ubio-\(VIDEO\).htm](https://insajder.net/sr/sajt/tema/4788/%C5%A0e%C5%A1elj-Da-sam-hteo-da-ubijem-Anastasijevi%C4%87a-sigurno-bih-ga-ubio-(VIDEO).htm)

Zaključak

- Ukoliko se trend uništavanja medija ne zaustavi i ne stovre uslovi za medijski pluralizam, to će imati dalekosežne posledice po demokratiju u Srbiju, a podrška evrointegracijama nastaviće da pada.
- Glavni mehanizmi koji bi trebalo da garantuju nezavisnost medija i pluralitet sadržaja, projektno finansiranje i Regulatorno telo za elektronske medije, pokazali su se kao neefikasni. Oživljavanje ovih mehanizama moguće je jedino pronalaženjem načina da se u njihov rad uključe predstavnici autentičnih medijskih udruženja, nezavisnih organizacija civilnog društva i eksperata. Srpska napredna stranka je pokazala da to ne želi.
- Malobrojnim nezavisnim medijima neophodno je hitna materijalna pomoć, kako Srbija ne bi ostala bez profesionalnih medija, a građani bez prava na informaciju. U tom smislu neophodan je odlučniji angažman Evropske unije.

Manjak političke volje i sistema u društvenoj integraciji manjina

Pravni okvir koji uključuje evropske standarde i norme za manjine zнатно је bolji u odnosu na njihov stvarni položaj. Srbija nakon raspada Jugoslavije stvara etnonacionalno homogenu državu što isključuje kompromis sa manjinama. Balans sa manjinama je neophodan kako bi se podržali kulturne i etničke različitosti, ali i da bi se sprecili separatistički pokreti. Međutim, na delu je politika Beograda koja radi na separatizmu na severu Kosova i u Bosni. Zbog takve politike Srbija je suočena s ozbiljnim zahtevima svih susednih zemalja kad su u pitanju njihove manjine. Zahtevaju se najviši standardi koje Srbija ne uvažava, tvrdeći da je jedina "multietnična država u region". Zbog suštinskog nepoštovanja manjina Srbija će imati ozbiljne problem sa ispunjavanjem obaveza iz pojedinih poglavlja tokom pristupnih pregovora s Evropskom unijom.

U okviru poglavlja o manjinama analizirano je ostvarivanje prava više manjinskih grupa – LGBT osoba, nacionalnih manjina s posebnim osvrtom na položaj Roma, starijih osoba, kao i tema rodne ravnopravnosti. Premda su analizirane grupe stanovništva različite i suočene sa specifičnim problemima, određeni društveni trendovi karakteristični su za sve ove ranjive grupe. Opšti utisak o položaju manjinskih grupa u Srbiji je, da postoje pozitivni pomaci u unapređenju pravnog okvira za ostvarivanje prava manjina, ali da je potrebno da se usvojeni zakoni i strateški dokumenti dosledno primenjuju u praksi. Na neophodnost dosledne

primene postojećeg zakonodavstva u oblasti zaštite manjina, godinama ukazuju organizacije civilnog društva, Evropska komisija i druge međunarodne organizacije, kako bi se u praksi smanjila i dalje rasprostranjena diskriminacija najosetljivijih grupa u društvu, i doprinelo društvenoj integraciji manjina.

U izveštaju Stejt departmenata o stanju ljudskih prava u Srbiji za 2016. godinu⁹⁷ ističe se da se najozbiljnija kršenja ljudskih prava odnose na diskriminaciju i socijalno nasilje nad pripadnicima manjinskih grupa, prvenstveno Roma, koji su godinama najdiskriminisanija etnička grupa u Srbiji. Jedan od problema koji pogađa Rome je život u neformalnim naseljima bez osnovnih potreba za život, kao što su voda, struja i kanalizacioni sistem. U izveštaju se navodi i da se Romi suočavaju sa problemima u pristupu zdravstvenim uslugama, kao i da je procenat mlađih koji napuštaju osnovno obrazovanje najviši upravo među romskom populacijom. Podaci UNICEF ukazuju na to da 69 odsto romske dece upiše osnovnu školu, a da je završi 64 odsto, kao i da samo šest odsto romske dece iz neformalnih naselja pohađa predškolske ustanove.⁹⁸

U najtežem položaju su dvostruko diskriminisane grupe stanovalištva, a posebno Romkinje, koje zbog teškog ekonomskog položaja, kulturnih normi i etničkih predrasuda češće napuštaju osnovnu školu.⁹⁹ Zaštitnik građana ističe da je Romkinjama otežano zapošljavanje i obrazovanje zbog nedovoljne društvene

⁹⁷ Izveštaj Stejt departmenata o stanju ljudskih prava za 2016. godinu – poglavlje o Srbiji, <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2016&dlid=265470>.

⁹⁸ Saopštenje Zaštitnika građana povodom Svetskog dana Roma, 7. april 2017. <http://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/5220-s-psh-nj-p-v-d-sv-s-g-d-n-r>

⁹⁹ Izveštaj Stejt departmenata o stanju ljudskih prava za 2016. godinu – poglavlje o Srbiji.

podrške. Iako su uvedene afirmativne mere za obrazovanje romske dece, potrebno je dodatno unapređenje normativnog okvira, kako bi se poboljšala obuhvaćenost Roma obrazovnim sistemom. Takođe je važno da se istovremeno radi na razbijanju stereotipa i prepoznavanju diskriminacije, što u velikoj meri utiče na društvenu izolaciju romskih učenika. Za prevazilaženje ekonomskih prepreka i smanjenje siromaštva romske populacije, veoma je važno unapređenje obrazovanja romske dece.

Zakonodavstvo u Srbiji još uvek nije u potpunosti harmonizovano sa pravnim tekovinama Evropske unije u oblasti zabrane diskriminacije, ali treba istaći da je tokom 2016. godine usvojeno nekoliko strateških dokumenata koji bi trebalo da unaprede ostvarivanje prava manjinskih grupa u Srbiji. Na primer, u martu 2016. godine je usvojena Strategija za socijalno uključivanje Roma, za period 2016–2025. godina, sa fokusom na oblast obrazovanja, zdravstva, zapošljavanja i stanovanja, dok se na usvajanje relevantnog akcionog plana još uvek čeka.¹⁰⁰

Međutim, bez obzira na usvajanje strateškog dokumenta koji za cilj ima unapređivanje integracije Roma, 2016. godinu je obeležila stigmatizacija ove etničke grupe koja se najviše ogleda na primeru izgradnje zida oko romskog naselja u Kruševcu. U novembru 2016. godine postavljen je zid visok dva metra oko dela romskog naselja "Marko Orlović" u Kruševcu, uz objašnjenje nadležnih organa da je namena zida zaštita od buke. Zaštitnik građana objavio je poseban izveštaj ovim povodom, u kome se ističe da je, s formalno-pravnog aspekta izgradnja zida u skladu sa propisima, jer su dobijene sve potrebne dozvole za izgradnju, ali i da je opravdan utisak da je reč o getoizraciji romskog

¹⁰⁰ Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2016. godinu, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_srbija_2016.pdf.

naselja, budući da "vrsta zida kojom je opasano naselje do sada nije postavljena nigde u Srbiji i da na drugim lokacijama u gradu Kruševcu gde se nalaze kružni tokovi, nema postavljenih barijera (zvučnih ili bezbednosnih)".¹⁰¹ U izveštajima medija dodaje se i da je ovime pokušano zaklanjanje problema Roma od potencijalnih investitora na okolnim parcelama,¹⁰² što dodatno ukazuje na diskriminaciju ove grupe stanovnika.

U izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2016. godinu navodi se i da su na tržištu rada najviše diskriminisani Romi – posebno žene – i osobe sa invaliditetom, kao i da je stopa zaposlenosti muškaraca 14 odsto veća u odnosu na žene.¹⁰³ U tom kontekstu je bitno napomenuti da se prepreke u ostvarivanju rodne ravnopravnosti u velikoj meri ogledaju u nejednakosti pri ostvarivanju ekonomskih prava žena. Treba pomenuti da je Republika Srbija 2016. godine uvela Indeks rodne ravnopravnosti EU, kojim se meri rodna ravnopravnost u oblasti znanja, rada, novca, zdravlja, vremena i moći. U zemljama članicama EU prosек Indeksa iznosi 52,9 odsto dok je u Srbiji 40,6 odsto, pri čemu Srbija najlošije rezultate ima u položaju žena u oblasti novca i rada, a bolje rezultate od proseka EU ostvaruje u učešću žena u odlučivanju i upravljačkim strukturama na nacionalnom nivou, odnosno političkoj participaciji žena.¹⁰⁴

101 Poseban izveštaj u vezi podizanja betonskog zida oko naselje "Marko Orlović" u Kruševcu, Zaštitnik građana, <http://www.pravamanjina.rs/> str. 13.

102 "‘Getoizacija’ Roma u Kruševcu nema nalogodavca?", A. Popović, *Danas*, 8. april 2017.

http://www.danas.rs/drustvo.55.html?news_id=343099&title=%26quot%3BGetoizacija%26quot%3B+Roma+u+Kru%C5%A1evcu+nema+nalogoda+vca%3F.

103 Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2016. godinu, str. 60.

104 Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji, decembar 2016. http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/02/Izvestaj_Indeks_rodne_ravnopravnosti_2016_SRP.pdf str. 5.

Međutim, kako ističe Branka Drašković, posebna savetnica predsednice Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost "iako svaka treća klupa u parlamentu pripada ženi, nema ih dovoljno u izvršnoj vlasti, nema dovoljno žena gradonačelnica, predsednica opština i žena na čelu javnih preduzeća".¹⁰⁵ Takođe, muškarci su više zastupljeni na tržištu rada, budući da je samo 38,5 odsto žena zaposleno, u odnosu na 53,8 odsto muškaraca, što negativno utiče na ekonomsku nezavisnost žena kao jednu od osnovnih prepostavki ravnopravnosti polova. Žene se takođe, više od muškaraca bave poslovima koji su neplaćeni, kao što su kućni poslovi i briga o porodici – čak 96,1 odsto osoba koje ne traže posao zbog brige o deci ili starijim članovima porodice su žene.¹⁰⁶ Iz navedenog se može zaključiti da je u Srbiji još uvek dominantan tradicionalni i patrijarhalni model ponašanja i vaspitanja, kao i da su i dalje veoma prisutne rodno definisane uloge. Veoma je važno da se menja svest građana o rodnoj ravnopravnosti i da se dosledno sprovode aktivnosti predviđene u strateškim dokumentima i zakonu.

Treba napomennuti da su Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016– 2020. godina i Akcioni plan za 2016–2018, usvojeni u januaru 2016. godine, ali da je zakon o ravnopravnosti žena i muškaraca, koji je trebalo da bude usvojen po hitnoj proceduri u februaru 2016. godine, povučen iz skupštinske procedure. Kako je tada rekla predsednica Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost Zorana Mihajlović, deo nevladinog sektora nije bio zadovoljan predlogom zakona, koji je

rodne_ravnopravnosti_2016_SRP.pdf str. 5.

105 "Žene u našoj zemlji 40 dana godišnje rade neplaćene poslove", Katarina Đorđević, *Politika*, 9. mart 2017. <http://www.politika.rs/sr/clanak/375813/Zene-u-nasoj-zemlji-40-dana-godisnje-rade-neplacene-poslove>.

106 Isto.

povučen kako bi se obavile dodatne konsultacije.¹⁰⁷ Međutim, ni godinu dana posle, zakon nije usvojen.

Nasilje nad ženama u Srbiji već je godinama u porastu i zvanični podaci pokazuju da je za poslednjih deset godina u porodičnom nasilju ubijeno 327 žena, pri čemu je najveći broj žena ubijen ilegalnim oružjem u posedu nasilnika – incidenti s vatrenim oružjem u porodičnom nasilju odnose čak sedam puta više žrtava nego kriminalne aktivnosti.¹⁰⁸ Tokom 2016. godine dogodilo se nekoliko izuzetno potresnih slučajeva porodičnog nasilja, kao što je slučaj u Žitištu kod Zrenjanina, kada je meštanin, pucajući u kafiću automatskim oružjem koje je ilegalno posedovao, usmratio svoju bivšu suprugu i još četiri osobe, ranivši još 22 osobe. Ubijena žena bila je korisnica Centra za socijalni rad Žitišta, u okviru usluga porodično-pravne zaštite, ali Centar slučaj nije prijavio policiji zato što stručnjaci “nisu percepirali bivšeg supruга kao nasilnika”¹⁰⁹ Slučajevi porodičnog nasilja poput ovog ukazuju na neophodnost bolje saradnje različitih državnih organa u prevenciji nasilja i evidenciji prijavljenih slučajeva, kao i doslednost u zabrani diskriminacije koja je u korenу svakog nasilja.

U novembru 2016. godine Narodna skupština je usvojila Zakon o sprečavanju nasilja u porodici. Ministarka pravde Nela Kuburović rekla je da se njegova primena očekuje od 1. juna 2017.

¹⁰⁷ “Povučen predlog zakona o ravnopravnosti žena i muškaraca”, Beta/N1, 12. februar 2016. <http://rs.n1info.com/a134053/Vesti/Vesti/Povucen-Predlog-zakona-o-ravnopravnosti-zena-i-muskaraca.html>

¹⁰⁸ “Dve kampanje da zaštitimo žene – 327 ubijeno za 10 godina”, N1, Đorđe Nasković, 16. novembar 2016. <http://rs.n1info.com/a208478/Vesti/Vesti/Kampanje-za-sprecavanje-nasilja-nad-zenama.html>.

¹⁰⁹ “Ministarstvo: Dijana Zlatić bila je korisnica Centra za socijalni rad, ali nije bilo prijava za nasilje u porodici”, Tanjug/Blic, 2. jul 2016. <http://www.blic.rs/vesti/chronika/ministarstvo-dijana-zlatic-bila-je-korisnica-centra-za-socijalni-rad-ali-nije-bilo/lr59d1r>.

godine, do kada će sudije, tužioci i policijski prolaziti specijalizovanu obuku.¹¹⁰ Novi zakon omogućava privremeno udaljenje nasilnika iz kuće i privremenu zabranu kontaktiranja i prilaska žrtvi nasilja.¹¹¹ Premda su predstavnici vlasti isticali da je civilni sektor bio deo pripreme predloga zakona, samo usvajanje zakona praćeno je navodima opozicije da civilni sektor nije bio dovoljno uključen u raspravu o novom zakonu, a poslanik Demokratske stranke (DS) Balša Božović je zamerio isključenje Autonomnog ženskog centra iz radne grupe za pripremu zakona, odnosno neprihvatanje njihovih predloga za izmenu zakona.¹¹² Budući da Zakon još nije počeo da se primenjuje, ostaje da se vidi do koje mere će uticati na smanjenje porodičnog nasilja i da li će unaprediti saradnju različitih državnih organa u prevenciji i reagovanju na slučajeve porodičnog nasilja. Smanjenju ovog negativnog trenda trebalo bi da doprinese i internet kampanja “Isključi nasilje” koju je pokrenulo Ministarstvo pravde u avgustu 2016. godine, sa ciljem podizanja svesti o porodičnom nasilju i edukacije i informisanja stanovništva.

Osim porodičnog nasilja, u Srbiji je i dalje rasprostranjeno nasilje nad LGBT populacijom, a posebno je jaka stigmatizacija ove društvene grupe među mladima. Istraživanje sprovedeno u sklopu globalne kampanje UN za ravnopravnost LGBT osoba, pokazuje da “veliki procenat srednjoškolaca u Srbiji i dalje toleriše nasilje nad vršnjacima drugačije seksualne orientacije i smatra

¹¹⁰ “Obukom tužilaca i sudija do efikasnije primene zakona”, Isključinasilje.org <https://isključinasilje.rs/rs/aktuelnosti/obukom-tuzilaca-sudija-efikasnije-primene-zakona/>.

¹¹¹ “Usvojen Zakon o sprečavanju nasilja u porodici”, Beta/N1, 23. novembar 2016. <http://rs.n1info.com/a210030/Vesti/Vesti/Usvojen-Zakon-o-sprečavanju-nasilja-u-porodici.html>.

¹¹² Četvrta sednica drugog redovnog zasedanja, Otvoreni parlament, 15. novembar 2017. <http://www.otvoreniparlament.rs/transkript/7374?page=12>.

ga manje strašnim od nasilja nad drugim osobama".¹¹³ Zabrinjava rasprostranjena diskriminacija LGBT populacije, kao i činjenica da su u ovom kontekstu pozitivne promene retke ili nepostojeće. Naime, i istraživanja među školarcima u Srbiji iz prethodnih godina ukazuju na visok stepen netolerancije prema LGBT. Tako je istraživanje koje je UNICEF sproveo 2015. godine pokazalo da među mlađima, 60 odsto, i među 66 odsto učenika starijeg uzrasta, "smatra da dečak treba da dobije batine ukoliko mu se svida dečak, odnosno mladić. Devojčice imaju malo tolerantnije stavove, ali i oko 30 odsto devojčica tako razmišlja".¹¹⁴ Ovakvi stavovi su posebno problematični zato što diskriminacija počinje u školskom dobu, a kasnije se samo nastavlja i poprima još ozbiljnije oblike, dovodeći neretko i do fizičkog nasilja. Stoga je veoma važno da se sa učenicima razgovara o toleranciji i prihvatanju razlika i u okviru školskog sistema, kao i da se uklone udžbenici sa diskriminatorskim sadržajem.¹¹⁵

Govor mržnje i visok nivo predrasuda prema LGBT osobama prisutni su čak i u javnim institucijama, i nisu adekvatno sankcionisani, pa ne iznenađuje podatak da se veliki broj LGBT žrtava nasilja ne obraća nadležnim organima zbog nepoverenja u institucije sistema. U istraživanju koje je sproveo Centar za istraživanje javnih politika, od juna od decembra 2016. godine, ističe

113 "Srednjoškolci opravdavaju nasilje nad LGBT osobama", Beta/N1, 22. decembar 2016. <http://rs.n1info.com/a216436/Vesti/Vesti/Srednjoskolci-opravdavaju-nasilje-nad-LGBT-osobama.html>.

114 "Homofobični đaci: srpski učenici smatraju da je u redu napadati homoseksualce", N1/Blic, 27. mart 2015. <http://www.blic.rs/vesti/srbija/homofobicni-djaci-srpski-ucenici-smatraju-da-je-u-redu-napadati-homoseksualce/qlxhhdj>.

115 Prema podacima organizacije LABRIS, u Srbiji i danas u osam udžbenika postoje direktni diskriminatorski sadržaji prema istopolnoj orientaciji <http://rs.n1info.com/a216436/Vesti/Vesti/Srednjoskolci-opravdavaju-nasilje-nad-LGBT-osobama.html>.

se da LGBT osobe nemaju poverenje u rad policije i ne poznaju delovanje Vojske Srbije, te da smatraju da državne institucije postupaju arbitarno, a ne u skladu sa zakonom, i da generalno tolerišu visok stepen nasilja u društvu.¹¹⁶ Takođe je veliki broj neřešenih slučajeva nasilja nad ovom društvenom grupom, što sve doprinosi tome da se pripadnici ove grupe osećaju nesigurno, nebezbedno i stigmatizovano.

Medijsko izveštavanje o temama koje se tiču LGBT populacije se "pojavljuju mahom u tabloidnom sadržaju ili se svede na izveštavanje o Prajdju, a neretko u veoma negativnim konotacijama".¹¹⁷ Premda je napravljen izvestan napredak u ostvarivanju prava seksualnih manjina, uključujući i održavanje Parade ponosa bez incidenata, ali uz značajno prisustvo policije, potrebno je uložiti dodatne napore kako bi se smanjila diskriminacija LGBT osoba u javnom sektoru, uključujući obrazovni sistem, i promenio obrazac ponašanja društva prema ovoj grupi. Takođe je potrebno da krivična dela motivisana mržnjom dobiju sudski epilog, kako bi se statistika u rešavanju ovakvih slučajeva popravila. Kako bi se ostvarili pozitivni rezultati i veći napredak u ostvarivanju prava ranjivih grupa, neophodna je "jaka i vidljiva politička podrška u zaštiti najviše diskriminisanih grupa, uključujući pripadnike LGBTI populacije, lica sa invaliditetom, lica sa HIV i lica obolela od side, i ostale ranjive grupe".¹¹⁸ Bez političke volje i sistemskog pristupa rešavanju problema, upitni su ostva-

116 "LGBT nebezbedni, tolerancija prema nasilju visoka", Aleksandra Nenadović, Glas Amerike, 29. decembar 2016. <http://www.glasamerike.net/a/srpska-lgbt-nebezbedna/3655269.html>.

117 "Postoji zakon, ali i nasilje: LGBT populacija i dalje skrajnuta u sistemu i medijima", Jovana Mladenović, InfoKG, 2. februar 2017. <http://www.infokg.rs/info/item/6251-postoji-zakon-ali-i-nasilje-LGBT-populacija-i-dalje-skrajnuta-u-sistemu-i-medijima>.

118 Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2016. godinu, str. 21

rivanje i održivost pozitivnih promena u društvu i unapređenje položaja manjinskih grupa u Srbiji.

Zaštita prava starijih osoba još uvek je nedovoljna, iako Srbija spada u zemlje čija populacija svake godine biva sve starija, a trenutno je svaka četvrta osoba starija od 60 godina. Posebno zabrinjava institucionalna diskriminacija starijih osoba i nasilje nad starima. Prema podacima istraživanja Crvenog krsta Stibija i poverenice za zaštitu ravnopravnosti, 19,8 odsto ispitanika pretrpelo je neki vid zlostavljanja ili zanemarivanja, a u poslednjih godinu dana zlostavljanje je pretrpelo 11 odsto ispitanih.¹¹⁹ Veliki problem je i bezbednost korisnika domova za stare, koji i dalje ilegalno posluju u velikom broju. Tako su, zbog požara u ilegalnom domu za stare u Pančevu, u oktobru 2016. godine tri osobe preminule, a 12 ih je povređeno.¹²⁰ Međutim, ovo nažalost nije usamljeni slučaj, budući da se 2015. godine dogodio požar u domu za stare u Mirijevu, a 2014. godine na Vidikovcu,¹²¹ tako da je neophodno uspostaviti bolje mehanizme kontrole rada institucija za zbrinjavanje starijih osoba, i primenjivati sankcije u slučaju nepoštovanja propisa u ovoj oblasti. U okviru zaštite pra-

120 "Pozar u neregistrovanom staračkom domu u Pančevu – tri osobe poginule, 12 povređenih", Dušan Ivković, RTS, 29. oktobar 2016, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/2507100/stravican-pozar-u-pancevu-stradale-tri-osobe.html>.

121 "Za tri godine gorela tri doma za stare – požari na Vidikovcu i u Mirijevu", *Blic*, 30. oktobar 2016, <http://www.blic.rs/vesti/beograd/za-tri-godine-gorela-tri-doma-za-stare-pre-panceva-pozari-na-vidikovcu-i-u-mirijevu/n4b50ys>.

va starijih osoba u Srbiji treba još napomenuti da je Srbija u junu 2016. godine usvojila Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, koji sadrži ciljeve, mere i aktivnosti direktno usmerene na unapređenje položaja starijih osoba.¹²² Usvajanje ovog programa sastavni je deo pristupnih pregovora za EU integracije, pa će se napredak u ovoj oblasti redovno pratiti tokom pregovaračkog procesa.

Integracija nacionalnih manjina u Srbiji još uvek nije uspešno realizovana, uprkos određenim uspesima koji su postignuti u toj oblasti. Za punu integraciju manjina potreban je sistemski pristup i dosledna primena zakonodavstva u oblasti zaštite nacionalnih manjina. Akcionim planom za ostvarivanje prava nacionalnih manjina¹²³ usvojenog u martu 2016. godine, definisane su aktivnosti s ciljem unapređenja položaja nacionalnih manjina. U drugom izveštaju o sporovođenju Akcionog plana tokom 2016. godine ističe se da je 67 odsto aktivnosti iz Akcionog plana u potpunosti uspešno realizovano, ili se kontinuirano ostvaruju.¹²⁴ Direktorka Kancelarije za ljudska i manjinska prava Suzana Paunović istakla je da se u realizaciji aktivnosti "kasni u delovima gde postoji međusektorski rad" kao i da se najviše napredovalo u oblasti obrazovanja.¹²⁵ U tom kontekstu treba pomenući

122 *Bilten br. 2, Dignitas, 13. decembar 2016*, <http://dignitas-network.org/2016/12/13/bilten-broj-2/>

123 http://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/ap_-sa_semaforom_3-4-2016.pdf.

124 Statistički izveštaj o efikasnosti sprovođenja Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina za aktivnosti koje dospevaju zaključno sa IV kvartalom 2016. godine, http://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/statisticki_izvestaji_o_sprovodenju_ap_br_3-4-2016.pdf str. 8

125 "Paunović: Savetima nacionalnih manjina 245 miliona dinara u 2017. godini", *Beta*, 24. februar 2017. <http://beta.rs-posmatraci/posmatraci-vesti/55183-paunovic-savetima-nacionalnih-manjina-245-miliona-dinara-u-2017-godini>.

Memorandum o saradnji u oblasti izdavanja udžbenika na jeziku i pismu nacionalne manjine potpisani u martu 2016. godine. Aneksom Memoranduma potpisanim u decembru iste godine, resorno ministarstvo se obavezalo da obezbedi 84 nova udžbenika na jezicima manjina koje se u Srbiji školuju na maternjem jeziku.¹²⁶ Usvajanje novih standarda u učenju srpskog, kao nematernjeg jezika i napredak u prevođenju školskih udžbenika na jezike manjina pohvaljeni su i u izveštaju Dejvida Mekalista, izvestioca Evropskog parlamenta za Srbiju.¹²⁷ Izvestilac takođe naglašava važnost doslednog sprovođenja zakona u oblasti zaštite manjina, i poziva Srbiju da posebnu pažnju posveti zaštiti od diskriminacije nacionalnih manjina u celoj zemlji, kao i adekvatnoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina u javnom sektoru. Naime, u pojedinim institucijama i službama pripadnici nacionalnih manjina se, ili ne mogu zaposliti, ili veoma teško dobijaju posao.¹²⁸

Integracija Srbije u EU je veoma važna za unapređenje sistema zaštite manjina, budući da se tokom tog procesa bilateralno rešavaju i pitanja nacionalnih manjina u Srbiji sa susednim državama, EU članicama. Ukoliko Srbija ne poštuje obaveze iz

126 Resorno ministarstvo je potpisalo aneks memoranduma sa predstavnicima bugarskog, bošnjačkog, hrvatskog, rumunskog, rusinskog i mađarskog nacionalnog saveta nacionalne manjine, a sa nacionalnim savetom albanske manjine, biće potpisani aneks sa istim uslovima, ali kada počne realizacija Memoranduma. "Potpisani aneks o štampanju knjiga nacionalnih manjina", Politika, 23. decembar 2016. <http://www.politika.rs/sr/clanak/370680/Potpisani-aneks-o-stampanju-knjiga-nacionalnih-manjina>.

127 REPORT on the 2016 Commission Report on Serbia, (2016/2311(INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2017-0063+0+DOC+PDF+V0//EN> str. 10.

128 "Evropa bi mogla ozbiljno da zameri Srbiji", Tanjug/B92, 29. april 2017. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=04&dd=29&nav_category=11&nav_id=1255251.

bilateralnih sporazuma o pravima manjina, susedne EU članice mogu zaustaviti napredak Srbije u EU integracijama, dok se te obaveze ne ispune. Upravo se u oblasti obrazovanja dogodio takav slučaj, kada je zbog pitanja udžbenika na hrvatskom jeziku Hrvatska blokirala otvaranje poglavlja 26 koje se odnosi na obrazovanje, kulturu i mlade. Poglavlje je naknadno otvoreno, nakon potpisivanja aneksa Memoranduma o saradnji u oblasti izdavanja udžbenika na jeziku i pismu nacionalne manjine.¹²⁹ Međutim, veoma je važno da se problemima manjina pristupa sistemski, a ne samo kao jednom od uslova EU integracije, jer je odnos prema manjinama merilo demokratije jedne države.

Jedan od pokazatelja integracije nacionalnih manjina u život zajednice jeste politička participacija manjina. U Srbiji ima 108 registrovanih političkih stranaka, od čega su 63 stranke nacionalnih manjina, što je oko 60 odsto ukupno registrovanih političkih stranaka.¹³⁰ Većina registrovanih stranaka nacionalnih manjina predstavlja interes jedne nacionalne manjine, što ukazuje na potrebu unapređenja koordinacije političke saradnje među izabranim predstavnicima različitih nacionalnih manjina. U ovom kontekstu treba istaći da je stranci koja predstavlja interes nacionalne manjine potrebno 1000 potpisa da bi se registrovala (za razliku od 10.000 potpisa potrebnih ostalim strankama), ali, da bi kandidovala listu na parlamentarnim republičkim izborima potrebno je da priloži 10.000 potpisa. Ovakva situacija stavlja u neravnopravan položaj predstavnike nacionalnih manjina, naročito malobrojnih. Predsednik Upravnog odbora Foruma za etničke

129 "Hrvatska deblokirala poglavlje Srbije u pregovorima s EU", Al Jazeera, 23. decembar 2016. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/hrvatska-deblokirala-poglavlje-srbije-u-pregovorima-s-eu>.

130 Politička participacija nacionalnih manjina: izbori 2016, Forum za etničke odnose, avgust 2016. <http://www.fer.org.rs/media/download/105-Forum%20broj%202-2016%20izbori%202016.pdf>.

odnose Dragan Janjić ističe da "mora da se ukine ta obaveza na knadnih skupljanja potpisa, a pogotovo za manjine 10.000. Neke manjine nemaju ni toliko birača".¹³¹ On takođe smatra da, ukoliko bi se promenilo zakonodavstvo u ovoj oblasti, korupcija i prostor za politički uticaj na izbore bi se značajno smanjili.

Krajem 2016. godine predstavljen je Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina,¹³² praćen nezadovoljstvom organizacija civilnog društva zbog neusklučivanja u proces izrade Nacrta.¹³³ I rad Saveta za nacionale manjine imao je otežano funkcionisanje tokom 2016. godine, zbog insistiranja predstavnika pojedinih nacionalnih manjina da se izmeni usvojeni Akcioni plan za ostvarivanje prava načonalnih manjina, ističući da strateški dokument ne odražava realne potrebe manjina. Sednica Saveta na kojoj je, između ostalog, trebalo da se govori o Nacrtu zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i budžetskom fondu za nacionalne manjine, zakazana je za sredinu decembra, ali, budući da većina predstavnika načionalnih manjina nije glasala za predloženi dnevni red, sednica

je otkazana,¹³⁴ a fond još uvek nije operacionalizovan. Predviđene su i izmene i dopune Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, ali se u tom pogledu za sada nije mnogo napredovalo.¹³⁵

Usvojena strateška dokumenta i zakonodavstvo najveći doprinos integraciji manjina daju ukoliko se dosledno sprovode, i zato je veoma važno da društvene grupe koje treba da budu uspešno integrisane u zajednicu, imaju aktivnu ulogu u kreiranju ovih dokumenata. Podjednako je važno da se u dijalog uključe i organizacije civilnog društva i eksperti s dugogodišnjim iskustvom u radu sa nacionalnim manjinama, jer mogu unaprediti kvalitet zakonodavstva i pospešiti sprovođenje aktivnosti predviđenih u strateškim dokumentima države. Unapređenje položaja manjina zahteva stalni dijalog nacionalnih manjina i predstavnika vlasti kao i pri-menu usvojenih strateških dokumenata, zakona i drugih relevantnih propisa. Međutim, upravo je primena zakona veliki problem u Srbiji, o čemu je nedavno govorio i predsednik skupštinskog Odbora za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova Meho Omerović: "U praksi imamo slučajeve da se određeni zakoni ne sprovode godinama zato što resorni ministar ne donosi podzakonski akt ili se u međuvremenu promeni vlada, dođu novi izbori... imamo tehničkih problema da primenimo određene zakone",¹³⁶ a bez dosledne implementacije zakona ne mogu se očekivati suštinski napreci u ostvarivanju prava manjina.

131 "Menjati izborna pravila za manjine", Beta/RTV, 3. novembar 2016. http://www.oradio.rs/sr_ci/politika/menjati-izborna-pravila-za-manjine_771151.html.

132 Trenutno važeći Zakon je iz 2002. godine.

133 Ljudska prava u Srbiji 2016, Beogradski centar za ljudska prava, <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Ljudska-prava-u-Srbiji-2016.pdf> str. 57; Mreža za interkulturnost takođe je saopštila da "Isključivanje organizacija civilnog društva iz procesa izmena zakona kojima je ureden položaj nacionalnih manjina i oglušivanje o primedbe i predloge koje su uputile Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave u vezi sa Nacrtom zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina ne doprinosi ni učvršćivanju vladavine prava niti donošenju rešenja koja su u najboljem interesu građana i građanki." 14 februar 2017. <http://cdcs.org.rs/sr/saopstenje-mreze-za-interkulturnost/>.

134 "Odložen Savet za manjine – preteći ton Muslja, tri tačke", B92/Tanjug, 16. decembar 2017, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=12&dd=16&nav_id=1210951.

135 "Za većinu i dalje 'nevidljivi'", Jasmina Dulić, Hrvatska riječ, 10. april 2017, <http://www.hrvatskarijec.rs/vest/4151/Za-vecinu-i-dalje-%C2%BBnevidljivi%C2%AB/>

136 "Evropa bi mogla ozbiljno da zameri Srbiji", Tanjug/B92, 29. april 2017. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=04&dd=29&nav_category=11&nav_id=1255251

Zaključci i preporuke

- Organizacije civilnog društva godinama ukazuju na neophodnost sprovođenja zakona i drugih propisa u oblasti zaštite prava manjina. Veoma je važno da usvojeni zakoni ne ostanu mrtvo slovo na papiru i da se aktivnosti usmerene na poboljšanje položaja manjina zaista i sprovedu u praksi.
- Uključivanje predstavnika manjina i ekspertske javnosti u proces kreiranja propisa i njihovo sprovođenje doprinosi kvalitetu pravnih dokumenata i njihovoj efikasnoj i doslednoj primeni, pa je u tom smislu neophodan stalni dijalog svih relevantnih grupa društva u oblasti zaštite prava manjina.
- Još uvek nema dovoljne zastupljenosti predstavnika nacionalnih manjina u institucijama javne uprave, što nepovoljno utiče na integraciju manjina u državni sistem. Potrebno je obezbediti aktivnije učešće pripadnika manjinskih zajednica u rad državnih organa.
- Usled još uvek rasprostranjene diskriminacije ranjivih grupa društva neophodno je nastaviti sa edukacijom i informisanjem građana o definiciji i postojanju diskriminacije u svakodnevnom životu i podizati svest o značaju tolerancije u društvu. Rasprostranjenost diskriminatorskih stavova među mladima školskog uzrasta posebno zabrinjava, tako da je potrebno da formalni obrazovni sistem bude aktivno uključen u aktivnosti ovog tipa.
- Opšta preporuka za unapređenje položaja svih manjinskih grupa u Srbiji je da se primeni model sveobuhvatnog sistema društvene integracije manjina, kako bi se pitanje zaštite prava manjina rešavalо sistemski.

Obrazovni sistem, položaj mladih i kultura

Promena vrednosnog sistema moguća je samo ozbilnjom reformom obrazovnog sistema, promenom političke kulture koja profiliše javni i medijski prostor. Etnicitet i religijski identitet postali su odlučujući činioci u formiranju kulturnog i nacionalnog identiteta koji isključuje druge. Ekstremni nacionalizam koji je na delu od devedestih godina prošlog veka postao je važan činilac politike kroz govor mržnje, proizvodnju negativnih stereotipa, što onemogućava bilo kakav dijalog i strategiju pomirenja na Balkanu, ali i unutar same Srbije. EU u pregovorima ne posvećuje posebnu pažnju obrazovnom sistemu i poglavje koje se odnosi na obrazovanje, po pravilu se prvo zatvara bez većih zahteva prema zemljama kandidatima.

Od 2000. godine reforma obrazovnog sistema je stalno aktuelna, ali nije bilo većih pomaka. Član 71. Ustava Republike Srbije (RS) garantuje pravo svih građana na obrazovanje. U cilju unapređenja sistema obrazovanja Vlada RS usvojila je Strategiju za razvoj obrazovanja do 2020. godine. Strategija bi trebalo da ispunи dve osnovne uloge: da pruži osnovu za oblikovanje ključnih zakonskih, podzakonskih i drugih regulatornih instrumenata funkcionisanja i razvoja obrazovanja u RS i da služi kao osnovni strateški instrument kojim se sistem obrazovanja u RS efikasno i prihvatljivo prevodi iz postojećeg u željeno i ostvarivo stanje 2020+ godine. Za tri godine ističe Strategija, a većina predloženih rešenja nije sprovedena u delo.

Izazovi su brojni, nova zakonska rešenja se kriju od javnosti, u izradi njihovih nacrta učestvuju ljudi čija se imena ne znaju, ne konsultuju se oni koji bi mogli stručno da doprinesu kvalitetu predloženih zakona, i ne prate se ritam i rešenja koje je predviđela Strategija za razvoj obrazovanja. Postoji hiperprodukcija diskutabilnih doktorata, profesura i naučnih radova, a Univerzitet i Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU) su i dalje među najkonzervativnijim segmentima društva.

Kao uvek aktuelno pitanje nameće se izuzetno nisko izdvajanje države za nauku, koje iznosi samo 0,35 odsto bruto domaćeg proizvoda, ili 15 eura po stanovniku.

Rezultati PISA testova pokazuju da je oko jedna trećina stanovništva i dalje funkcionalno nepismena. Srbija je, prema Izveštaju o ljudskom kapitalu za 2016. godinu Svetskog ekonomskog foruma¹³⁷ rangirana ispod svih država članica EU u 2016. godini, sa izuzetno slabim rezultatima u odnosu na starosnu grupu od 15 do 24 godine. Prema izveštaju zaštitnika građana za 2015. godinu¹³⁸ četvrtinu stanovništva RS čine mlade osobe od 20 do 29 godina, od kojih samo 14 odsto ima visokoškolsko obrazovanje, a više od 50 odsto njih je završilo samo srednju školu. Oko pet odsto ne krene u prvi razred, dok od pet do deset odsto ne završi osmi razred.¹³⁹ Između 10 i 15 odsto pripadnika svake generacije ne završi osnovnu školu. Iako je osnovno obrazovanje obavezno,

oko pet odsto pripadnika generacije nikad ne upiše prvi razred, a još od pet do deset odsto odustane pre male mature.¹⁴⁰

U januaru 2016. godine počela je rasprava o Nacrту zakona o regulisanim profesijama i priznavanju profesionalnih kvalifikacija. Ovaj pravni akt mora da se doneše u okviru procesa pri-druživanja Evropskoj uniji (EU). Iako se zakon odnosi, pre svega na strance koji bi želeli da se svojim profesijama bave u RS, na taj način struke iz RS će bez ikakve nostrifikacije biti priznavane u zemljama EU. To znači da će RS morati da uskladi obrazovni sistem, jer se za svaku profesiju do detalja propisuje dužina trajanja studija, predmeti koji moraju da se polože, broj časova prakse, itd. Nosilac izrade Nacrta zakona je Ministarstvo prosvete.

Inkluzivno obrazovanje u RS je omogućeno Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, i uklonjen je zakonski okvir koji je omogućavao redovnim školama nedostupnost i diskriminišuće prakse u odnosu na pravo deteta na obrazovanje. Krajem jula 2015. godine usvojene su Izmene i dopune zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja kojim je izvršeno nje-govo usklađivanje potrebom da se stvori mogućnost da deca, uče-nici i odrasli sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, bez obzira na sopstvene materijalne uslove imaju pristup svim nivoima obrazovanja i potrebom za smanjenje stope osipanja iz sistema obrazovanja osoba iz socijalno ugroženih kategorija stanovništva i nerazvijenih područja, osoba sa smetnjama u razvoju i invalidite-tom i drugih osoba sa specifičnim teškoćama u učenju. U skladu s novonastalim okolnostima do kojih je dovela migrantska kriza, došlo je do usklađivanja sa Direktivom Saveta evropskih zajedni-ca 77/486EEZ, od 25. jula 1977. godine koja se odnosi na obrazovanje dece migranata i obavezu države domaćina da im obezbedi

137 Izveštaj dostupan na: <https://www.weforum.org/reports/the-human-capital-report-2016>.

138 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2015. godinu, Beograd, 15. mart 2016.

139 Videti detaljnije u Priručniku za škole – planiranje, sprovođenje i praćenje mera za sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema, Centar za obrazovne politike, Beograd, 2016.

140 Isto.

pomoći u učenju maternjeg jezika kako bi im sistem obrazovanja bio dostupan u što kraćem roku.

Iako je inkluzija u obrazovanju postala zakonska obaveza još 2009. godine, diskusija o tome, da li je baš potrebna u Srbiji ne prestaje. Srbija je još 1990. ratificovala Konvenciju o pravima deteta koja propisuje da svako dete ima pravo na obrazovanje, a da je država dužna da osigura obavezno i besplatno osnovno obrazovanje za sve i da preduzme neophodne mere da se deci sa invaliditetom obezbedi da ravnopravno sa drugom decom, u punoj meri, uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode.

Međutim, kod nas su deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom dugo bila isključivana iz obrazovanja, uprkos propisima koji su im garantovali pravo na obrazovanje, a i kada su bili uključeni u obrazovanje, veliki broj ove dece pohađao je tzv. specijalne škole. Specijalne škole i dalje postoje u RS, što je nastavak veoma loše prakse. Ovaj problem bi trebalo da bude predmet reforme obrazovnog sistema. Zbog toga je ideja inkluzije bila da se, umesto nekadašnjih komisija za kategorizaciju, koje su odlučivale može li dete da se upiše u redovnu školu, uvedu komisije čiji je zadatak da procene samo koji je stepen podrške potreban detetu, od donošenja individualnog obrazovnog plana do pedagoškog asistenta. Isto tako, ne postoji adekvatan prostor u kome bi inkluzija bila izvodljiva. Razlog su prebukirana odeljenja i neprilagođenost škola osobama sa motoričkim poremećajima. Prema poslednjem istraživanju, oko 40 odsto dece s cerebralnom paralizom uzrasta od sedam do 18 godina pohađa osnovne škole za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju, dok samo trećina ide u redovne škole.¹⁴¹ Deca sa ovim problemom nemaju nikakva ograničenja u učenju (možda im je samo potrebno više vremena za pismeno izražavanje), ali su osuđena na izolaciju, jer nemaju

141 Inkluzija u obrazovanju, Plan je jedno, život drugo, NIN, 28. januar 2016.

fizički pristup učionici. Čitav proces osposobljavanja za život dece sa invaliditetom ili smetnjama u razvoju oslanja se na pojedince ili pojedine škole koje pružaju podršku svim učesnicima inkluzije. Drugi učitelji i nastavnici, koji nemaju s kim da se posavetuju, ističu potrebu za povećanjem broja defektologa i pedagoških asistenata kako bi mogli da oforme stručni tim koji bi pratio razvoj dece i dalje usavršavao individualni obrazovni plan. Nažlost, broj stručnih saradnika se ne povećava, a iz nadležnih institucija stižu pretnje da će se čak i smanjiti broj stručnih saradnika.

U 2016. godini objavljen je priručnik za obuku edukatora i omladinskih radnika „*Mladi – Inovativni pristupi u prevenciji rodno zasnovanog nasilja i promociji zdravih životnih stilova mladića i devojaka*“.¹⁴² Priručnik se fokusira na rešavanje pitanja rodne nejednakosti, praksi štetnih po zdravlje i nasilja u svakodnevnom životu mladića i devojaka od 14 do 19 godina starosti u školama i zajednici. Ima za cilj promociju rodne ravnopravnosti i zdravog načina života kod mladića i devojaka obrađivanjem nekih od društvenih konstrukcija maskuliniteta i feminiteta kao strategije za izgradnju važnih životnih veština mladića i devojaka u periodu njihovog prelaska u doba rane zrelosti. Priručnik je poslat svim školama u RS i predškolskim ustanovama kao obavezujuće uputstvo korišćenja u školskoj nastavi predmeta maternjeg jezika, sveta oko nas, prirode i društva, građanskog vaspitanja, biologije, sociologije, muzičkog, psihologije, Ustava i prava građana. Inicijativa je deo projekta UNICEF „Škola bez nasilja“, koji sprovodi Jedinica za prevenciju nasilja.

142 Priručnik za obuku: *Program Y – mladi – Inovativni pristupi u prevenciji rodno zasnovanog nasilja i promociji zdravih životnih stilova mladića i devojaka*. Banja Luka, Sarajevo, BiH: CARE International Balkan, Novembar 2016. Priručnik dostupan na: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-rad-sa-mladima-CARE-International.pdf>.

Sva istraživanja pokazuju da je sistemsko uvođenje **seksualnog obrazovanja**, ali i razvoj savetovališta za mlade i obezbeđivanje besplatne ili jeftinije kontracepcije – neophodno za očuvanje zdravlja i plodnosti mlađih. Predmet "Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju" u vojvođanskim školama uveden je kao vannastavna aktivnost od školske 2013/2014. godine. U pitanju je bio pilot projekat pokrajinskog sekretarijata za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju tokom kog se u pet gimnazija i pet stručnih srednjih škola u deset vojvođanskih gradova i opština uveo novi vannastavni predmet. Sva istraživanja pokazuju da mlađi ne znaju dovoljno o osnovnim činjenicama vezanim za fiziologiju reprodukcije. O kontracepciji i polno prenosivim infekcijama znaju još manje, a često su opterećeni i brojnim pogrešnim uverenjima.¹⁴³ Seksualna edukacija nije sastavni deo odraštajna, jer se u roditeljskoj kući obično ne razgovara o ovim temama, a odgovarajuća edukacija do sada nije bila sastavni i obavezni deo školskih programa. Prema nalazima istraživanja, glavni izvori informisanja mlađih jesu njihovi vršnjaci i sredstva javnog informisanja, koja neretko šalju jednostrane poruke, veličajući fizički izgled i telesne aspekte seksualnosti, bez napomena o vrednostima emocija, zdravih partnerskih odnosa i merama očuvanja reproduktivnog zdravlja. Zbog toga je veoma važno što je bar u Vojvodini prepoznata potreba za uvođenjem takvih sadržaja.

Međutim, od 2017. godine ovaj predmet neće više biti u školama, već će se o predlogu njegovog uvođenja u redovnu nastavu odlučivati pošto se ocene svi efekti trogodišnjeg programa. Zbog prisika javnosti,¹⁴⁴ Ministarstvo prosvete odlučilo je da se programi

143 *Reproduktivno vaspitanje u školama: Ono što se mora znati*, Vreme, 13. jun 2013.

144 Pritisak je zapravo dolazio iz uticajnog patrijarhalno-konzervativnog dela društva, na čelu sa Srpskom pravoslavnom crkvom; organizovani su protesti ("Roditelji protestovali na Trgu republike: 'Nećemo da decu uče šta je

seksualnog obrazovanja povuku i koriguju prema uzrastu dece, kulture i tradicije naroda koji žive na teritoriji Srbije. Takva revizija, kako je naglašeno u saopštenju Incest trauma centra, nije moguća, a da se ne povrede autorska prava.¹⁴⁵ U saopštenju se obražaže proces nastanka Obrazovnih paketa,¹⁴⁶ koji su izrađeni u direktnoj saradnji s Ministarstvom prosvete u periodu od marta do novembra 2016. godine. Ukupan sadržaj su napisale tri predstavnice ministarstva, 18 nastavnika i nastavnica, sedmoro stručnjaka aktivnih van sfere obrazovanja, sa dugogodišnjim iskustvom u radu na polju nasilja nad decom i ženama. I pre nego što su zvanično objavljeni, šezdeset odsto sadržaja u vidu pilot-projekta testirano je u vrtićima, osnovnim i srednjim školama. Obrazovne pakete su javnosti zajednički predstavili Ministarstvo prosvete i Incest trauma centra u Beogradu, u novembru 2016. godine, kad je i zvanično predat na korišćenje ministarstvu. Pozitivno mišljenje o sadržaju dali su Odeljenje za prava deteta zaštitnika građana, predstavnici skupštinskog Odbora za ljudska i manjinska prava i ravнопravnost polova, Odbora za prava deteta i Ženske parlamentarne mreže. Uprkos tome, doneta je odluka da se ovaj obrazovni paket u ovom obliku ne koristi u školama od 2017. godine.

Istraživanje sprovedeno tokom 2015., u okviru Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece,¹⁴⁷ u kome je učestvovalo više od 2000 mlađih iz 97 osnovnih i

masturbacije", pisao je Blic, 14. maj 2017), držane konferencije za štampu, izdavana saopštenja... Konačno je ministar obrazovanja Mladen Šarčević najavio smene u ministarstvu "zbog skandala oko seksualnog obrazovanja".

145 *Povučeni priručnici za seksualno obrazovanje*, Politika, 21. april 2017.

146 Obrazovni paket dostupan na: http://incesttraumacentar.org.rs/files/2016/MPNTR-ITC_Obrazovni_paket_za_osnovne_i_srednje_skole_2016.pdf..

147 Prva nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji, Kratak preliminarni izveštaj, Nosilac, vlasnik i naručilac Nacionalne studije: Incest Trauma Centar – Beograd, jun 2015. god.

srednjih škola, takođe je pokazalo zabrinjavajuću statistiku – društvene mreže su, po mišljenju anketiranih, drugo najčešće mesto (posle kuće) na kome se dešava **seksualno uznemiravanje i nasilje**. Prozivanje i “hejtovanje” na društvenim mrežama su najčešći oblici digitalnog nasilja među đacima osnovnih i srednjih škola u Srbiji. Tu je i objavljivanje fotografija neprimerenog sadržaja, ili se uz fotografije, već postavljene na društvenim mrežama, pišu komentari koji ih stavlju u pogrešan kontekst. Prozivanje i “hejtovanje” koje se najčešće dešava na društvenim mrežama spada u domen socijalnog nasilja, jer isključuje decu koja su negativno komentarisana. Posebno ozbiljan problem je to što, kad se nešto jednom stavi na društvenu mrežu, to večno ostaje i vrlo brzo stiže do svakoga. Ono što se ranije dešavalo u školi i školskom dvorištu sada postaje vlasništvo svakoga. Dosta je slučajeva da deca koja su trpela takvu vrstu nasilja imaju ozbiljne psihičke posledice. Poslednje veliko istraživanje o digitalnom nasilju pokazuje da je 62 odsto osnovaca i 84 odsto srednjoškolaca, koji svakodnevno koriste internet, bilo izloženo nekom riziku.¹⁴⁸ Svaki deveti osnovac i svaki peti srednjoškolac je spreman da ostavi lične podatke nepoznatima, pa čak i da se sretne sa osobama koje su “upoznali” preko interneta (šest odsto đaka osnovne i 15 odsto srednje škole).¹⁴⁹ Istraživači su ukazali na to, da, što su učenici skloniji rizičnom ponašanju, to su češće uključeni u digitalno nasilje, bilo da ga trpe ili su njegovi svedoci.

Udžbenici i nastavni planovi i programi u školama nisu uvek adekvatni. Naime, još uvek u udžbenicima i drugim nastavnim materijalima postoje stereotipi i predrasude prema određenim društvenim grupama, nekih grupa dece uopšte nema u udžbenicima, nedostaju teme o nediskriminaciji, toleranciji i uvažavanju

148 *Đaci najčešće “hejuju” na društvenim mrežama*, Danas, 25. mart 2016.

149 Isto.

različitosti i slično, što je jedan od uslova da se svako dete dobro oseća u školi, ali i kao deo zajednice. Udžbenici su neprilagođeni dečjem uzrastu, veroučitelji ne ispunjavaju norme u vaspitno-pedagoškom smislu, pojedinci pokušavaju da se nametnu preko obrazovnog sistema kao verske i političke vođe, itd. Zakon ne znači ništa jer inkluzija ne može da uspe dok ne postane sredstvo za postizanje ravnopravnosti. Van sporadičnih slučajeva teško da se deca, čije slike nema u udžbenicima i za koje nije obezbeđen prostor, osoblje, programi mogu osećati ravnopravno. Još teže ih druga deca mogu prihvati kao ravnopravne. Uloga državno organizovanog obrazovanja je da doprinese međusobnom upoznavanju i zблиžavanju, a ne stvaranje uslova za podvajanje učenika po verskoj, etničkoj, kulturnoj, ideoškoj ili bilo kojoj drugoj osnovi.

Škola se poima kao institucija u kojoj se znanje usvaja, gde predavači imaju sve relevantne informacije potrebne da bi đaci nešto naučili, a udžbenici predstavljaju normativ znanja koji država propisuje. Udžbenici tako, osim kao nastavni materijal, služe i za prenošenje određenih vrednosnih normi i poželjnog načina razmišljanja, i ma koliko se u zvaničnom diskursu negiralo upholitanje političkog i ideoškog u njih, realnost je zapravo drugačija. Tako se stvara poželjna zvanična slika prošlosti pomoću udžbenika istorije u kojima se prošlost (najčešće) jedne nacije predstavlja manipulisanjem istorijskim činjenicama.¹⁵⁰ Specifičnost istorijskih udžbenika je u tome što se u njima ogleda kultura sećanja jednog društva. Samo sećanje zapravo predstavlja ne samo širi nego i kompleksniji pojam od istorije, jer se u njemu, osim istorijskih činjenica i njihovih interpretacija, prelamaju i emocije, stavovi, ideologija, mitovi i stereotipi. Ukoliko je cilj da obrazovni sistem

150 Forum za tranzicionu pravdu, *Udžbenici istorije u post-konfliktnim društvima: Obrazovanje za pomirenje?*, Fond za humanitarno pravo, Beograd 2007.

obezbedi razumevanje društva i dominantnih vrednosnih normi i da doprinosi stvaranju boljeg društva, neophodno je istorijske činjenice u udžbenicima predstaviti što istinitije i objektivnije i uvek skretati pažnju na ideološke i političke interpretacije u njima.

Ono što se nije promenilo u udžbenicima istorije u odnosu na vreme režima Slobodana Miloševića (devedesete godine prošlog veka) je i dubinska matrica i nacionalistički diskurs u kome je srpski narod žrtva, narod koji nikada nije vodio osvajačke ratove, što odražava dubinski ideološki kontinuitet sa prethodnim režimom. Takođe, ni najmanje se nije promenio odnos prema ratovima devedesetih u odnosu na način na koji su oni interpretirani u vreme kad su bili u toku. Tumačenje istorije socijalističke Jugoslavije ostalo je danas identično kao 1993, pa i aktuelni udžbenici početak raspada zemlje najčešće uglavnom vezuju za Brionski plenum i uklanjanje Aleksandra Rankovića (1966), koji se i danas, kao i u Miloševićovo vreme, posmatra kao zaštitnik srpskih nacionalnih interesa.¹⁵¹ Ratovi se danas i dalje objašnjavaju isključivo kao posledica separatizma Slovenije i Hrvatske, koje su jedine optužene za rušenje zemlje. Što se zločina u ratovima tiče, oni se sada mogu naći u školskim knjigama, ali tako što su pobrojani svi zajedno. Na spisku prevagu imaju zločini nad srpskim narodom, čime se ponovo podvlači njegova pozicija najveće žrtve, čak i u ratovima devedesetih. Uporedna istraživanja udžbenika u državama-naslednicama Jugoslavije, pokazala su da su u najvećem broju udžbenika u svim državama u nastavi istorije ostali svi argumenti koji su korišćeni u ratnim ideologijama za izazivanje rata. Time se formira odnos današnjih i budućih generacija prema tim ratovima, a pozicije ostaju nepromenjive i nepomirljive, što konflikt drži i dalje otvorenim i daje argument onima koji govore da se rat u Jugoslaviji nije završio.

151 Ist.

Status predmeta građanskog vaspitanja se i dalje ne poboljšava i ne unapređuje. Ministar prosvete Srđan Verbić izneo je tokom 2016. godine, kao lični stav predlog da se učenje veronauke i građanskog obrazovanja smanji sa 12 na četiri godine, jer nastavni plan mora da se promeni u skladu sa zakonom. Promena je, po mišljenju ministra Verbića, neophodna jer su deca preopterećena, u svim razredima imaju po nekoliko časova nedeljno više, nego što to zakon dozvoljava. U nižim razredima osnovne škole, umesto maksimalnih 20, đaci imaju po 23, a u višim razredima osnovne škole, umesto 25, imaju 28 časova nedeljno. Tokom 15 godina, otkako su u školama uvedeni predmeti građansko vaspitanje i veronauka, nijednom nije urađena ozbiljna analiza efekata nastave. Analiza predmeta u osnovnim i srednjim školama, kao i obrazovnih profila je uobičajeni posao Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja. Međutim, na taj način veronauka i građansko nikada nisu bili analizirani. Jedini egzaktni podaci kojima Ministarstvo raspolaze pokazuju da u ovim predmetima učestvuje oko 3000 predavača, a da je odnos dece koja idu na jedan ili drugi predmet otprilike podjednak. Ocene su i dalje opisne i ne utiču na prosek; u osnovnoj školi roditelji potpisuju na koju će nastavu ići njihovo dete, i to se neretko bazira na volji dece, dok u srednjoj školi đaci biraju sami.

Uspostavljanje **dualnog obrazovanja** predstavlja jedan od najvažnijih reformskih projekata aktuelne vlasti. U Ministarstvu prosvete tvrde da je pogrešno reći da je reč u dualnom obrazovanju, već da je to kooperativni obrazovni model. Ogledni primer dvoipogodišnjeg programa dulanog obrazovanja je Trgovačka škola u Beogradu, čiji su đaci potpisali ugovore o praktičnoj nastavi u Maksijevim supermarketima, za koju će dobijati naknadu od 5000 dinara mesečno.¹⁵² Celokupan sistem reformi srednjeg

152 *Dualno obrazovanje počelo u Maksi supermarketima*, Beta, 21. 2. 2017.

stručnog obrazovanja i vaspitanja podržavaju Nemačka, Austrija i Švajcarska, a do sada je oko 40 kompanija otvorilo vrata za 400 učenika koji se školju po ovom sistemu, a u 2016/2017. godini planirano je uključivanje još 16 škola u kooperativno obrazovanje sa elementima dualnog modela, pokazuju podaci Privredne komore Srbije. Model dualnog obrazovanja ne može da se kopira ako se istovremeno ne "preslika" i celokupno okruženje sa infrastrukturom, društvenom odgovornošću kompanija, poslovnom kulturom. U Nemačkoj, stručnu praksu pod vođstvom sertifikovanog instruktura učenici dobijaju na radnom mestu u stvarnom okruženju za tu vrstu posla. Učenici, pritom, za svoj rad dobijaju platu, staž i druge beneficije, kao i ostali zaposleni. Najčešće je reč o trogodišnjem obrazovnom profilu, gde đaci vremenom bivaju sve više angažovani na radnom mestu, a sve manje u školi. Kvalifikacije koje učenici steknu omogućavaju im zapošljavanje, ne samo kod tog poslodavca, već u bilo kojoj kompaniji iz tog sektora privrede. U RS ne postoji dovoljan broj preduzeća koja bi mogla da ispune stroge uslove za otvaranje radnog mesta za učenje. Ovakvim neprilagođenim i nedovoljno razređenim konceptom se produbljuje klasno raslojavanje među učenicima i smanjuje mogućnost individualnog razvoja, što sve, uz javne troškove, dodatno pogoduje poslodavcima koji dobijaju gotovo besplatnu radnu snagu. Da bi dualni sistem obrazovanja imao smisla, potreban je dugoročni razvojni plan privrede, s uzimanjem u obzir strukturnih promena, poput potreba tržišta rada, ekonomski fluktuacije i demografskog "razvoja" jedne zemlje. Ako privreda ne poseduje stabilnost da je moguće predvideti koji će kadrovi i u kojoj meri biti potrebni u narednih 10 godina, može doći do kontraefekta i povećanja nezaposlenosti usko specijalizovanih kadrova "neobučenih" za prilagođavanje na tržištu.

Početkom 2017, donet je Akcioni plan za **optimizaciju i racionalizaciju mreže školskih i predškolskih ustanova** koji predviđa

ukidanje nekoliko škola na teritoriji Beograda, kako bi se uštedeli prostor i novac za potrebe novih predškolskih ustanova. Sagleđavanje obrazovanja kroz prizmu materijalnih troškova i profita je pogrešno, ne samo s aspekta uloge i značaja obrazovanja, već i zbog samog održivog razvoja. Ako se obrazovni sistem podređuje potrebama nerazvijene privrede, iracionalno je očekivati da dugoročni rezultat bude bilo šta drugo do puka reprodukcija loše plaćenih i nesigurnih poslova. Isto tako, optimizacija školskog prostora se ne može baviti isključivo kvadratnim metrima, već se moraju uzimati u obzir i sve specifične potrebe koje bi trebalo zadržaviti da bi obrazovanje bilo kvalitetno i dostupno.¹⁵³ Poslednjih godina Ministarstvo prosvete sve više pažnje posvećuje politici racionalizacije i ekonomske efikasnosti. Ova politika obuhvata sve nivoe obrazovanja. Najavljuje se zatvaranje osnovnih škola s malim brojem učenika, bez pokušaja da se uvidi stvarni uzrok ovog problema. Jedna od takvih škola je i OŠ "Stari grad" na Dorćolu. Broj učenika se drastično smanjio kad je ova ustanova počela da sprovodi program inkluzije Roma. Roditelji su mahom svoju decu počeli da upisuju u druge škole. Umesto da se pronađe rešenje za ovaj problem (koji bi morao da uključuje i strukturu promenu politike prema Romima, koja se ogleda u njihovom katastrofalnom tretmanu, počev od stambene izopštenosti na periferiju, pa sve do rasističkih komentara i prikaza u medijima), škola se zatvara, jer je ekonomski neisplativa.

Strategijom razvoja obrazovanja,¹⁵⁴ u delu koji se tiče finansiranja **visokog obrazovanja**, predviđeno je ukidanje neutemeljene razlike između budžetskog i samofinansirajućeg studenta, uvođenjem linearne skale sufinsaniranja školarine. Za neku in-

¹⁵³ Optimizacija pameti, Danas, 10. februar 2017.

¹⁵⁴ Strategiju razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, Vlada Republike Srbije, Ministarstvo prosvete i nauke, Službeni glasnik R. Srbije", br. 107/12.

stituciju bi se formirala jedinstvena rang-lista studenata rangiranih po uspehu, i samo za prvu godinu studija kombinovana i sa kriterijumom socijalnog stanja. Na osnovu nje, postojali bi potpuno budžetski studenti, dok bi se za ostale studente uvela lična participacija u školarini (do maksimalnog iznosa kvote za sufinsansirajuće studente), piše u Strategiji.

Uvođenje sufinsansiranja visokog obrazovanja, odnosno povećanje broja studenata koji plaćaju procentualno veliki deo školarine, predstavlja vrhunac udara na dostupnost visokog obrazovanja u Srbiji. Sadašnji sistem visokog obrazovanja počiva na reprodukciji postojećih socijalnih nejednakosti, budući da, uprkos većem udelu budžetskog finansiranja, zbog ukupnih troškova studiranja, ogroman broj mladih nema pristup univerzitetskom obrazovanju. Tako univerzitet više nije mesto na kome se socijalne razlike i nejednakosti posredno reprodukuju, već mesto na kome se one direktno proizvode.

Na Univerzitetu u Beogradu, koji je najveći i najstariji, stranaca ima samo pet odsto, od kojih je polovina iz zemalja bivše SFRJ. RS ne izdaje studentske vize, država daje mali broj stipendija inostranim akademcima, problem je i njihov smeštaj, nastavnici izbegavaju da drže kurseve na engleskom, informacije na sajтовima fakulteta uglavnom su samo na srpskom jeziku. Kako bi univerziteti u RS postali vidljiviji u evropskom akademskom prostoru, i počeli da privlače veći broj stranih studenata, projekata i sporazuma, svi državni univerziteti u Srbiji i jedan privatni, usvojili su strategije internacionalizacije, a planirano je i usvajanje nacionalne strategije internacionalizacije visokog obrazovanja.

Grupa akademika, lekara, profesora i inženjera zatražila je početkom maja 2017. godine reviziju učenja teorije evolucije u školama. U peticiji pod nazivom "Peticija za reviziju izučavanja evolucije u našim školama i na fakultetima", koju su uputili

Ministarstvu prosvete, univerzitetima i Skupštini Srbije, potpisnici smatraju da je teorija evolucije samo hipoteza bez dokaza i da bi je u školama tako trebalo i predavati. Slična stanovišta o potrebi da se iz nastavnog programa ukloni Darvinova teorija evolucije, iznosila je 2004, tadašnja ministarka prosvete. Ministar prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Mladen Šarčević izjavio je da se povodom ove peticije neće menjati nastavni planovi i programi, a predsednik Odbora za obrazovanje i nauku Muamer Zukorlić izjavio je da će se peticija naći pred članovima ovog odbora. Peticija je podstakla javnu raspravu naučnika i zagovornika kreacionizma. Stručna javnost je peticiju ocenila kao potpuno neosnovanu. Senat Univerziteta u Beogradu smatra da je peticija za reviziju teorije evolucije u školama i na fakultetima prepuna netačnih stavova i proizvoljnih zaključaka i ne zaslužuje pažnju stručne akademske i naučne javnosti. Navodi se da oni ne osporavaju bilo kom pojedincu pravo na sopstveno mišljenje, ali da smatraju da je iz naučnih i akademskih razloga potpuno neprihvatljivo to što potpisnici peticije traže reviziju izučavanja teorije evolucije, pozivajući se na ideje koje nemaju nikakvo činjenično utemeljenje, nisu rezultat primene nijedne naučno oprobane metode i u sukobu su sa savremenom naukom.¹⁵⁵ Savet Evrope je 2007. godine Rezolucijom 1580, označio kreacionizam kao opasnost u obrazovanju. Rezolucija je pokazala visok stepen zabrinutosti EU zbog jačanja pseudonaučnih pokreta koji se kriju pod okriljem kreacionizma. EU je obrazovnim vlastima skrenula pažnju da treba pružiti čvršći otpor kreacionističkim inicijativama.

Prema dostupnim podacima,¹⁵⁶ samo je tokom 2011. godine iz zemlje otišlo 562.000 ljudi, od toga 61.000 visokoobrazova-

¹⁵⁵ "Peticija za reviziju teorije evolucije ne zaslužuje pažnju stručne javnosti", RTS, 10. maj 2017.

¹⁵⁶ "Nezaposlenost i nesigurnost, glavni razlozi odlaska mladih iz Srbije",

nih. Poređenja radi, 20 godina ranije iz zemlje je otišlo samo dva odsto stanovništva, dok sada taj procenat iznosi 15 odsto. Prema poslednjim podacima, broj **mladih u Srbiji** koji su nezaposleni iznosi 200.000, odnosno 36 odsto od ukupnog broja nezaposlenih, što RS pozicionira na vrh liste evropskih zemalja. Vlada RS je donela nekoliko uredbi za poboljšanje položaja mladih na tržištu rada, kako bi se smanjila njihova nezaposlenost, mahom u okviru neplaćene studentske prakse, potplaćenost studentskih poslova i volontiranja. Osim velikog broja nezaposlenih, oni koji imaju nekakvo zaposlenje bore se da na tim radnim mestima ostanu, uprskos lošim uslovima rada, niskim zaradama i gotovo nepostojećim radničkim pravima. Oni koji ipak uspeju da završe fakultete, suočeni sa opisanom situacijom, sve češće odlaze u inostranstvo. Prema podacima Svetskog ekonomskog foruma, RS se nalazi na 141. mestu, među 144 države, po kapacitetu da zadrži mlade ljude. Upravo zbog loših uslova života, sve veći broj mladih ljudi, više i manje obrazovanih, nastoji da se ode u inostranstvo. Više od trećine mladih stručnjaka danas, zbog teškog nalaženja posla, smatra da je trebalo da upišu drugi fakultet (34 odsto), ili studijski program (41 odsto), zabeležilo je istraživanje iz 2014. godine, u okviru CONGRAD TEMPUS projekta.¹⁵⁷ U uslovima opšteg urušavanja ekonomije, osiromašenja i smanjivanja raspoloživih resursa, nije neobično da se mlađi oslanjaju na porodicu tokom školovanja i traženja posla, a u manjoj ili većoj meri i kad se zaposle. To nije pitanje mentaliteta, kako se često predstavlja u javnosti, već racionalna reakcija na nepostojanje okruženja podsticajnog za obrazovanje i rad. Sve ovo mnogo češće dovodi do

Tanjug, 25. maj 2015.

157 Lažetić, P., Živadinović, I. (ur.) 2014. Od studenta do (ne)zaposlenog stručnjaka Pregled rezultata istraživanja o diplomiranim studentima u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori u okviru CONGRAD TEMPUS projekta. Univerzitet u Kragujevcu, CONGRAD TEMPUS projekat.

dalje fragmentacije i intenziviranja konkurenčije među mladima, nego do udruživanja u cilju poboljšavanja uslova obrazovanja i rada. Studentski pokret kao da se na svakih nekoliko godina resetuje, što nije neobično kad se ima u vidu protočnost ljudi kroz obrazovni sistem. Ukoliko novoformirani studentski pokreti uspostave dobru strukturu i kanale komunikacije i povežu se s drugim naprednim pokretima, ima nade da se dalja erozija obrazovnih i radnih prava može obuzdati jakim pritiskom na donosioce odluka.

Za razliku od drugih oblasti gde je moguće veće uplitanje Evropske unije i nametanje određenih reformi, u oblasti obrazovanja gotovo sve zavisi isključivo od potencijalnih zemalja članica. U okviru pregovaračkog Poglavlja 26, koje se odnosi na obrazovanje i kulturu, navodi se da su obrazovanje, obuka, programi za mlade i kultura primarno u nadležnosti država članica. Okvir za saradnju u politikama obrazovanja i obuke ima za cilj konvergenciju nacionalnih politika, radi dostizanja zajedničkih ciljeva kroz otvoren metod koordinacije. Program Obrazovanje i obuka 2020, je novi strateški okvir za evropsku saradnju u obrazovanju i obuci koji se zasniva na prethodnom programu Obrazovanje i obuka 2010.

Preporuke

- Uspostaviti bliže kriterijume za prepoznavanje oblika diskriminacije zaposlenog, učenika ili trećeg lica u ustanovi, shodno članu 44, st. 4. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja;
- snažnije promovisati mere i podsticaje države za samozapošljavanje mladih i izgrađivati svest o podsticajnoj ulozi države kada je u pitanju samozapošljavanje mladih;
- snažno razvijati i promovisati omladinske politike na nivou države, ali i na lokalnom nivou, u okviru kancelarija za mlade;
- analiza potreba nadogradnje sadržaja i metotike rada u okviru građanskog obrazovanja u zemljama regiona, a koja će uključiti stručnjake iz formalnog obrazovanja i predstavnike civilnog društva;
- uključivanje sadržaja i programa iz građanskog vaspitanja i u druge predmete;
- zagovarati uspostavljanje građanskog obrazovanja kao obavezognog predmeta u osnovnim i srednjim školama u zemljama regiona gde to nije slučaj, koristeći naučene lekcije i iskustva u zemljama u kojima se to već sprovodi;
- utvrditi precizne podatke o tome koliko đaka pohađa građansko vaspitanje, a koliko veronauku, kao i koliko ima nastavnika građanskog vaspitanja, a koliko veroučitelja;
- zagovarati veća izdvajanja za školstvo iz budžeta;
- zagovarati ukidanje postojanja specijalnih škola;
- razvijati svest o različitosti, interkulturalnosti i zajedničkim vrednostima, predstavljanjem znamenitih ličnosti različitih etničkih, verskih grupa i kultura;
- uklanjati stereotipne prikaze rodnih uloga/profesija i podsticati varijatete; insistirati na mnogostrukosti i višeslojnosti ljudskih identiteta, vrednovati individualnost, solidarnost i kreativnost bez obzira na pol;
- izbacivanje iz udžbenika, planova i programa terminologije koja je zastarela, prevaziđena i uvredljiva, a posebno sadržaja koji obiluju medicinskim pristupom, navođenjem dijagnoza i predrasudama u odnosu na kapacitete dece, posebno dece sa smetnjama u razvoju;
- da u okviru odgovarajućih programa profesionalnog usavršavanja nastavnici unaprede znanja i sposobnosti u oblasti dečjih i ljudskih prava, ravnopravnosti i nediskriminacije, rodne ravnopravnosti, nenasilja, prevaziđu sopstvene predrasude i stereotipe i povećaju osjetljivost za rodni sadržaj nastavnog materijala.

Kultura – preduslov razvoja i normalizacije regionalnih odnosa

Kultura nije bila prioritet nijedne vlasti od 2000. godine niti se ona percipira kao važan faktor razvoja. Kultura se svela na folklor i skoro ceo budžet, koji je inače minimalan, ide na takve projekte. Kada je reč o regionalnoj kulturnoj saradnji, država nije zainteresovana za regionalne projekte koji bi imali potencijal da otvore dijalog koji bi vodio prevazilaženju prošlosti. Kultura je najmoćnije sredstvo za molizaciju mladih ljudi kada je reč o pomirenju.

Zakonom o kulturi¹⁵⁸ predviđeno je, između ostalog, donošenje strategije razvoja kulture, usvojeno je načelo ravnopravnosti javnog, privatnog i civilnog sektora u kulturi, predviđeno je osnivanje nacionalnog saveta za kulturu, izbor direktora u institucijama kulture, zasnivanje radnog odnosa na period od tri godine, sticanje statusa samostalnih umetnika, republičkih nagrada i posebnih priznanja za doprinos kulturi, kao i kriterijumi za njihovu dodelu, načini finansiranja programa u kulturi, itd. Manjkavosti Zakona, između ostalog, bile su to što nije ispunio očekivanja i regulisao sve oblasti kulture i umetnosti. Novim izmenama Zakona iz 2016. godine, ne postoji nijedna ustanova koja ima status ustanove od nacionalnog značaja, kao što su Matica srpska, Narodno pozorište,¹⁵⁹ Narodna biblioteka i dr. Takođe, mnoge manifestacije su izjednačene, bez obzira na umetnički i program-

¹⁵⁸ Zakon o kulturi, Službeni glasnik RS, br. 72/2009, 13/2016 i 30/2016 – ispr.

¹⁵⁹ Narodno pozorište nema direktora od 2012. godine, a status vršioca dužnosti okončan je pre dve godine.

ski kvalitet. Rad centara za kulturu će biti pod većom kontrolom Ministarstva, ali i udruženja umetnika, koja će ubuduće programe rada morati da im šalju na odobrenje, iako Ministarstvo nije njihov osnivač. Zakon ne donosi rešenja ni za slobodne umetnike, između ostalog problem su i zdravstveno i penzijsko osiguranje samostalnih umetnika.

Osim izuzetno niskog izdvajanja države za nauku, veoma malo se izdvaja i za **kulturu** – samo 0.6 odsto bruto domaćeg proizvoda. Nivo učešća mladih u kulturnim aktivnostima i nivo dostupnosti kulturnih sadržaja su niski, i mladi ljudi nemaju dovoljno razvijenu kulturu tolerancije i poštovanja kultura drugih u okruženju. Zemlje, članice OEBS imaju obavezu da poštuju slobode u oblasti umetnosti i kulture. To se odnosi na: publikacije, muzičke performanse i emitovanje, pozorišne i audiovizuelne radove, izložbe. Raznovrsne i nezavisne izdavačke kuće, radio stanice, televizije, bioskopi, pozorišta i galerije doprinose pluralizmu i slobodama u oblasti umetnosti i kulture. Obaveze zemalja članica OEBS u ovom smislu, preduzete su Krakovskim dokumentom 1991. godine.¹⁶⁰ Međutim, i tokom 2016. godine bilo je slučajeva koji ukazuju na kršenje umetničkih i akademskih sloboda:

Uprava Narodnog pozorišta u Leskovcu otkazala je gostovanje Bitef teatra sa predstavom "Crvena: samoubistvo nacije", u režiji Vojislava Arsića, a po tekstu Milene Bogavac, zbog vredanja Srbija države Srbije, kako su naveli. Ovaj komad, osim u Beogradu i Novom Sadu, nije bilo moguće odigrati ni u jednom drugom gradu. U predstavi 14 mladih glumaca, na hrabar i otvoren način, govore o nasilju nad ženama, ženskim pravima i tabloidizaciji ovih tema. U isto vreme, Filozofski fakultet u Beogradu je ovoj predstavi dodelio nagradu "Anđelka Milić", a povodom zabrane

¹⁶⁰ Document of the Cracow Symposium on the Cultural Heritage of the OSCE Participating States, Cracow, 1991.

gostovanja predstave u Leskovcu, Udruženje dramskih umetnika Srbije upozorilo je da u društvu, u kome nema slobode govora, mišljenja i izražavanja, kultura ne može da opstane, a samim tim je ugroženo i celokupno društvo. Upravnik pozorišta u Leskovcu je, posle pritiska javnosti, ipak povukao zabranu gostovanja.

Početkom 2016. godine bez obrazloženja je ukinuta satirična emisija "Mućni glavom", nakon 13 godina neprekidnog emitovanja na talasima Radio Beograda 202.

Izvođenje predstave "Vođa" grupe "Cug" iz Vranja otkazano je dan pre zakazanog termina u Centru za kulturu Rakovica, s obrazloženjem da, "zbog trenutne situacije u zemlji, nije zgodan trenutak za igranje ove predstave". Ova postavka vranjskih amatera rađena je po istoimenoj satiričnoj pripovetki klasika srpske književnosti, Radoja Domanovića.

Nakon optužbi da cenzuriše reditelja Kokana Mladenovića i glumce, braću Trifunović, Radoslav Pavlović, savetnik za kulturu predsednika Srbije i predsednik UO Kruševačkog pozorišta izjavio je "Cenzure nema, ali bi trebalo da je bude".¹⁶¹

Krajem 2016. godine, uoči zakazanih gostovanja u više gradova Srbije, na sednici Upravnog odbora AKUD "Branko Krsmanović", Upravni odbor je zaključio da se zabrani održavanje proba za predstavu "Izvršitelj" u režiji Filipa Mladenovića, kao ni rad na istoimenoj predstavi pod okriljem Akademskog pozorišta AKUD "Branko Krsmanović", niti prijavljivanje i pojavljivanje na predstojećim festivalima. Reč je o prvom dramskom tekstu u Srbiji i u regionu koji govori o provokativnoj i, po ovdašnje režime neugodnoj temi – smanjivanje 2/3 plata i penzija, kao i oduzimanje stanova i kuća od sve većeg broja građanki i građana zbog tzv. dugova prema bankama i komunalnim firmama.

¹⁶¹ "Savetnik Nikolića: Cenzure nema, ali bi trebalo da je bude", Danas, 11. septembar 2016.

Serijal "Moje pravo" u produkciji Bojane Maljević, koji govorи о tome šta su ljudska, a šta građanska prava i slobode, i kako građani mogu da ih ostvare, nisu prihvatile mnoge televizije. Bez obzira na zvučna imena koja su učestvovala u njegovoj izradi, mnoge televizije su odbile da ga emituju, počev od javnog servisa, Radio-televizije Srbije. Emitovanje je otkazivano s različitim opravdanjima. Serijal je režirao Miloš Pavlović, a realizaciju su pomogli delegacija Evropske unije u Srbiji i Ministarstvo kulture i informisanja RS. Trenutno se na na Južnu publiku prikazuje premijerna epizoda svakog drugog dana, zatim na društvenim mrežama Fejsbuk i Twiter, a "Južne vesti" su prvi portal koji je počeo da prenosi premijerne epizode. Ubrzo su i drugi portali počeli s emitovanjem, poput Kraljeva online, Grada Subotica i drugih.

U aprilu 2017. godine Studentski kulturni centar Novi Sad otkazao je premijeru predstave "Don Kihot – Šta su danas vretenjače i odakle vetar duva", zbog navodnog nedostatka novca. Međutim, uoči gostovanja reditelja predstave Zlatka Pakovića na televiziji tim povodom, stigao je poziv iz Novog Sada i vest da se predstava vraća na repertoar.

Ostaju pitanja kako se, i po kom osnovu, postavljaju rukovodioci kulturnih institucija koji, po sopstvenom nahođenju, odlučuju o zabranama izvođenja predstava, prethodno dogovorenih i najavljenih u okviru repertoarskih planova; kako je moguće da gradovi u unutrašnjosti Srbije, nisu zainteresovani za kulturne i aktivističke sadržaje namenjene mladima, a posvećene edukaciji o nenasilju i ravnopravnosti; kad će doći do stepena društvenog razvoja, na kome neće biti moguće da rukovodioci donose nepomišljene odluke; ko i zbog čega misli da ima pravo da "iz estetskih razloga" zabrani gostovanje nagrađene predstave, sa nekoliko odličnih kritika, ako ta predstava puni sale, prodaje karne, i od prodaje karata zapošljava 14 mladih glumaca; ko i kako

odlučuje o institucijama u našem društvu i tome koje su teme i načini izražavanja dozvoljeni mladima.

Rezultati konkursa Ministarstva kulture iz 2016. godine, za podršku programima iz oblasti kulture i umetnosti izazvali su niz negodovanja u javnosti. Ministarstvo kulture uvelo je ukrupnjanje pojedinačnih grantova, zbog čega manje organizacije i pojedinačni autori sve teže mogu da dobiju sredstva za rad. Umetnici i umetnička udruženja su protestovali, pisali demarše i govorili na konferencijama za štampu, ukazivali na posledice po lokalnu scenu i sukobe interesa, što je izazivalo i reakcije druge strane. Konkurs Ministarstva je nešto od čega živi i stvara tzv. nezavisna scena, ali i dobar deo institucionalnih pozorišta koja se zbog smanjivanja svojih budžeta, takođe okreću konkursu Ministarstva. U reakcijama na konkurs ujedinila su se i umetnička udruženja i pozorišne kuće i nezavisna scena.

Nacionalne penzije u kulturi neće biti ukinute, iako su to rešenje, koje je predviđeno izmenama Zakona o kulturi, branili resorni ministar Ivan Tasovac i većina poslanika vladajuće koalicije. Priznanja za vrhunski doprinos nacionalnoj kulturi ustanovljena su 2007. godine i do sada je ovo priznanje dobilo oko 500 umetnika. Određeni broj njih u međuvremenu je preminuo i sada ovo priznanje dobija oko 370 umetnika. Tzv. nacionalna penzija prima se doživotno, uz redovnu penziju, a vrednost nacionalnog priznanja iznosi 45.000 mesečno. U Predlogu izmena i dopuna zakona o kulturi iz 2016. godine ne postoji kategorija nacionalnih priznanja koja se nalazila u članu 14.

Početkom 2017. godine Ministarstvo kulture uputilo je dopis Domu kulture "Studentski grad" (DKSG) u kojem se od upravnog odbora ove ustanove zahteva da doneše odluku o pripajanju te ustanove Studentskom kulturnom centru. Ministarstvo se pozvalo na Odluku o sprovođenju racionalizacije i reorganizacije u

sistemu i oblasti obrazovanja i vaspitanja. Spajanje dve ustanove sa sličnom delatnošću bi vodilo smanjivanju broju zaposlenih, ali i smanjenju broja kulturnih programa i padu kvaliteta kulturno-umetničke produkcije. Nadležno ministarstvo sprovodi mere štednje i pod izgovorom racionalizacije troškova ukida javno finansiranje institucijama, čime efektivno gasi prostore ključne za društveni angažman, kao i njihov politički potencijal. U trenutku kad velikoj većini obrazovnih i kulturnih ustanova preti zatvaranje ili reorganizacija pod izgovorom racionalizacije javnog sektora, a retradicionalizacija programa u vidu "očuvanja" kulturnog identiteta, DKSG predstavlja važno mesto borbe mladih za prostor drugačijeg kulturnog i ideoškog promišljanja.¹⁶²

Kulturna saradnja među balkanskim narodima uglavnom zavisi od pojedinačnih inicijativa, dok zvanične institucije u tome ne učestvuju. Saradnja pozorišta i filma postoji, ali ona je za medije i dalje nevidljiva. Jugoslovensko dramsko pozorište gostovalo je posle tri decenije u Hrvatskoj. Poslednji put to pozorište je odigralo predstavu u Zagrebu još 1986. godine. Gostovanje iz 2016. godine predstavlja nastavak ponovno uspostavljenе saradnje dve pozorišne kuće, započete u junu 2016, kada su glumci Hrvatskog narodnog kazališta na sceni "Ljuba Tadić" JDP, izveli predstavu "Vučjak" Miroslava Krleže, u režiji Ivice Buljana.

Mediji u Srbiji nisu zainteresovani za albansku kulturu, način života, sportske i ostale teme koje se ne tiču političkog života Albanaca. Za zajedničke kulturne projekte vlade država nisu zainteresovane, ne podržavaju ih, pa se za njihovo finansiranje uvek traži inostrana pomoć, iako bi ta saradnja mogla da bude ključ u uspostavljanju boljih odnosa i razumevanja. Promovisanje kulturne i umetničke razmene, prevođenje različitih dela,

¹⁶² "Dom kulture "Studentski grad" pod pretnjom gašenja", Mašina, 27. februar 2017.

filmova, predstava, može da pomogne u razbijanju stereotipnih slika i predrasuda. Program kulturne razmene Helsinškog odbora za ljudska prava „Srbija i Kosovo: kultura bez granica“¹⁶³ („Serbia and Kosovo: Intercultural Icebreakers“) za cilj ima upravo doprinos obnavljanju ranije uspostavljenih odnosa i stvaranju novih mreža mladih ljudi, akademskih i umetničkih grupa, medija i civilnog društva iz Beograda i Prištine. Program doprinosi promociji zajedničkih aktivnosti mladih, akademske zajednice, medija i civilnog društva iz Srbije i Kosova i rušenju stereotipa i predrasuda koje postoje u oba društva, povezivanjem aktera iz umetničkog i kulturnog života, otvaranjem prostora za dijalog i razmene mladih na Kosovu i Srbiji. Programi ovakvih razmena su retki, bitno je da se broj sličnih aktivnosti povećava, da što više mladih umetnika iz Beograda posećuje Prištinu, i obrnuto, da institucije kulture počnu da organizuju ovakve događaje, te da umetnici iz Prištine postanu deo kulturne scene Beograda i obrnuto.

Regionalni odnosi u regresiji

Planetarno turbulentna 2016. godina – izlazak Velike Britanije iz Evropske unije (EU), nastavak migrantske krize, izbor nepredvidivog Donalda Trampa za predsednika Sjedinjenih Država Amerike (SAD), intenziviranje hibridnih ratova Putinove Rusije, jačanje desničarskih, populističkih pokreta i organizacija u Zapadnoj Evropi, učvršćivanje autoritarnih vlastodržaca poput Taipa Erdogana u Turskoj, Viktora Orbana u Mađarskoj... – na svojevrstan se način prelamala na Balkanu. Region je ponovo počeo da tone u nestabilnost s pretećim produbljivanjem kriza, kako unutar pojedinih zemalja, tako i njihovim međusobnim odnosima.

Gotovo svaka zemlja Zapadnog Balkana poseduje unutrašnji „krizni“ potencijal, proizašao prvenstveno iz odsustva demokratske tradicije i nedovršenog procesa tranzicije. Osim toga, regionalni kontekst karakterišu neprevaziđeno ratno nasleđe i neugasle teritorijalne i etničke aspiracije. Udaljavanje evropske perspektive pojačava unutrašnje i međusobne frustracije. Konačno, u globalnom metežu, Balkan je postao tačka na kojoj se odvija geostrateško nadmetanje moćnih članica međunarodne zajednice.¹⁶⁴ Kumulativni efekat uzajamno prožimajućih silnica je, kako konstatiše slovački ministar spoljnih poslova Miroslav Lajčak,

164 Nakon nedavne posete regionu, visoka predstavnica Evropske unije za spoljnu politiku i bezbednost Federika Mogerini izjavila je da Balkan može da postane „šahovska tabla za zakulisne igre velikih sila“; upozorila je takođe, na unutrašnje tenzije u nekim zemljama, ali i na međuetničke tenzije između zemalja, što je, kako je rekla „izuzetno opasno jer može da vrati region nekoliko godina unazad, pri čemu mir nikada ne treba shvatiti kao gotovu činjenicu“; Blic, 8. mart 2017.

163 Detaljnije pogledati na: <http://www.helsinki.org.rs/srbija%20i%20kosovo/serbian/index.html>.

inače dobar poznavalac balkanskih prilika, da su "dve države pred raspadom, a tri u dubokoj političkoj krizi".¹⁶⁵

Tokom 2016., i početkom 2017., višegodišnja politička kriza u Makedoniji eskalirala je do ivice građanskog rata. Dramatična zbivanja dobile su razmere koje ugrožavaju opstanak te i inače, fragilne države. Dubina unutrašnjeg konflikta, umnogome inspirisanog i podržavanog od zainteresovanih spoljnih aktera (susedne zemlje, Rusija, Turska), animirala je Evropsku uniju i Ameriku, pa je početkom 2017., makedonski "slučaj" vraćen na evroatlantsku agendu, među prioritetnim. Međutim, pitanje je koliko će zakasnele akcije zapadne međunarodne zajednice biti delotvorne, jer je kriza otišla predaleko, a makedonsko društvo iznutra dramatično podeljeno.

Nezadovoljna ishodom vanrednih parlamentarnih izbora na kojima je vladajuća Demokratska partija socijalista DPS, crnogorska opozicija bojkotuje parlament; iako diskreditovana neuspelim pokušajem državnog udara, opozicija nastoji da održi povisenu tenziju, animirajući javnost povodom bliskog ulaska Crne Gore u NATO. Kako će, po svemu sudeći, početkom juna Crna Gora postati 29. članica NATO, njen novi geostrateški položaj, sa stanovišta bezbednosti je izuzetno značajan iskorak najmanje balkanske države. To će, međutim, za odnose sa susedima (Srbija, u prvom redu) predstavljati dodatni izazov.

Bosna i Hercegovina koja se ni nakon više od dve decenije od potpisivanja Dejtonskog sporazuma nije konsolidovala kao funkcionalna država, tokom 2016., prolazila je kroz nova iskušenja, izazvana drskošću lidera jednog od dva entiteta – Republike Srpske (RS) – Milorada Dodika, koji je, između ostalog, uprkos međunarodnim pritiscima i rezervisanom stavu Beograda, održao i entitetski referendum o Danu državnosti.

165 Prema, Al Džazira, 6. mart 2017.

Briselski dijalog o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine gotovo je zamro tokom 2016. godine. Dodatno ga je blokiralo hapšenje kosovskog političkog lidera Ramuša Haradinaja, u Francuskoj, po optužnici Srbije. S obzirom da je u maju 2016. godine vlast Ise Mustafe izglasano nepoverenje, na Kosovu slede vanredni parlamentarni izbori i konstituisanje novih organa, što će predstavljati objektivnu smetnju nastavku briselskog dijaloga. Jedini pozitivan pomak do koga je došlo u okviru brišelskog dijaloga je dodela međunarodnog telefonskog pozivnog broja Kosovu.

Nakon vanrednih parlamentarnih izbora i dolaska na vlast umerenog vođstva Hrvatske demokratske zajednice relaksirana je unutrašnjopolitička situacija u toj zemlji. Međutim, posrnuće privrednog giganta Agrokora, dovelo je do krize vlade s neizvesnim ishodom, a ekonomski posledice krize u toj kompaniji prelivaju se i na druge zemlje regiona (Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora), na koje je Agrokor proširio svoju poslovnu imperiju.

Zvanično, Srbija se u odnosu na regionalne turbulencije drži po strani sa stavom da "poštuje nezavisnost drugih država, bez mešanja u njihove unutrašnje stvari. Međutim, sigurno je da Beograd u izmenjenim međunarodnim okolnostima i svoje-vrsnom vakuumu nastalom zbog povlačenja međunarodnih aktera (Evropske unije i Sjedinjenih Država Amerike, u prvom redu) računa na mogućnost ostvarenja sopstvenih aspiracija. Na ruku joj ide i krhkka unutrašnja stabilnost u nekim od zemalja, prvenstveno u Bosni, Makedoniji i Crnoj Gori. Dok, s jedne strane, neformalno (Crna Gora, Makedonija), ili formalno (BiH) sama doprinosi krhkosti unutrašnje političke ravnoteže u tim zemljama, s druge strane, nastoji da u tome profitira, nastojeći da ostvari sopstvene interese.

Tokom 2016. godine pokazalo se da Evropska unija i NATO nisu imali ključni uticaj na unutrašnjopolitičke tokove u balkanskim zemljama. Sugestije, zahtevi i prikriveni pritisci evroatlanskih partnera više nemaju odjek kako je to bivalo ranije. To je svakako, cena zapostavljanja regiona poslednjih godina, pogotovo tokom 2016. Zaokupljena izazovima pred kojima se neočekivano našla (osim izlaska Velike Britanije iz EU, problem je i produbljivanje migrantske krize, odnosno jačanje desnih političkih opcija, od Poljske do Mađarske), koji podrivaju same temelje njenog opstanka, EU je podcenila geostrateški interes drugih međunarodnih aktera za ovaj prostor. Kako tvrdi bugarski politikolog Ivan Krastev, Rusija i Turska aktivno politizuju etničku i religioznu napetost u balkanskim zemljama. Kako Kostev konstatuje, njihovo "političko, ekonomsko i obaveštajno prisustvo" nije ograničeno samo na zemlje-naslednice Jugoslavije i Albaniju, već obuhvata Bugarsku i Grčku.¹⁶⁶

Tek početkom 2017, najviši zvaničnici EU, poput Federike Mogerini i Johanesa Hana, počeli da samokritički govore o propustu koga je zapostavljajući, Balkan napravila EU. Takođe, i šef slovačke diplomatičke Miroslav Lajčák primeće da "nedostaje strateška komunikacija EU i Zapadnog Balkana u širem kontekstu". Kako kaže, zaprepašćujuće je da drugi akteri s neuporedivo manjim ulaganjem (finansijskim i drugim) dobijaju izrazitiji odziv stanovništva, pa i političkih elita".¹⁶⁷

Evropska unija kao opasnog "konkurenta" na Balkanu vidi prvenstveno Rusiju, dok je Turska još uvek u senci. Činjenica je da Rusija posredstvom Srbije i bosanskohercegovačkog entiteta Republike Srpske, ali i drugih zemalja regiona (Makedonija, Crna Gora) proširuje i produbljuje uticaj na Balkanu. Informativni i

kulturni kanali komunikacije, koji se intenzivno razvijaju poslednjih godina, dopunjaju se drugim formama prisustva, poput vojno-tehničke saradnje i zajedničkih vojnih manevara, do obnavljanja ideje o izgradnji gasovoda, tzv. turskog toka, uz već postojeću gotovo stoprocentnu energetsku zavisnost zemalja regiona od ruskog gasa. Konačno, kako pokazuje slučaj Crne Gore, Rusija više ne preza ni od direktnog mešanja u unutrašnje stvari onih zemalja koje smatra svojom sferom uticaja.

Ponašanje nove američke administracije prema regionu još uvek nije dovoljno transparentno da bi se mogli donositi pouzdani zaključci. Entuzijazam s kojim je u Srbiji dočekana pobeda Donalda Trampa vezivana je za očekivanja da će se Tramp ngoditi s Putinom o podeli interesnih sfera. U tom kontekstu, Srbija bi očekivala da dobije ne samo Republiku Srpsku, nego i Kosovo, Crnu Goru i deo Makedonije. S obzirom da su se u međuvremenu odnosi na relaciji Vašington-Moskva dodatno pogoršali, procenjivanje novog američkog predsednika postalo je znatno trezvenije.

Srbija uz podršku Rusije, obnavlja ambiciju da nametne svoj nedovršeni nacionalni projekat. Podizanjem tenzija, moralnim arbitriranjem čitavom regionu, uz stalno ukazivanje na navodno "loš položaj Srba u regionu", u toku je svakodnevna kampanja protiv svih suseda. Šef diplomatičke Ivica Dačić je čak zapretio da "jedva čeka" da se u međunarodnim organizacijama pojavi neko važno pitanje za Makedoniju ili Crnu Goru, "pa čemo videti kako će se Srbija postaviti".¹⁶⁸ Takav odnos prema susedima dovodi u pitanje orientaciju Beograda koji je zvanično još uvek opределjen za članstvo u EU, što podrazumeva konstruktivnu regionalnu saradnju.

166 <http://webtribune.rs, 12. mart 2017.>

167 Intervju za Novi magazin, 23. mart 2017.

168 <http://www.vecernji.hr/svijet/ivica-dacic-zaprijetio-da-ce-srbija-bitи-protiv-interesa-susjednih-zemalja-1139595/komentari?page=1.>

Srpska nacionalna elita je priželjkavala međunarodne okolnosti koje će joj, uz pomoć Rusije, omogućiti zaokruživamnje nacionalnog projekta. Rusija u stvaranju te iluzije igra važnu ulogu, jer je veoma duboko ušla u srpsko javno mnjenje s tezom da "Srbi treba da budu veoma srečni što nisu u EU. Isto važi i za Crnu Goru i Makedoniju". Ističe se da rusofilsko raspoloženje srpskog naroda i ogromna simpatija prema Rusiji, i lično prema predsedniku Vladimiru Putinu, predstavljaju veliko i dragoceno nacionalno nasleđe, s tim što je to rusofilstvo očigledno i svakom posmatraču sa strane, pa i sa Zapada.¹⁶⁹

Ruski ambasadfor u Beogradu Aleksandar Čepurin naglašava da rešavanje problema bez Srbije, a "kamoli protiv Srbije" neće uspeti, kao i da je preoružavanje Srbije odavno potrebno. On ističe da je tokom 2016. godine značajno ojačala saradnja u svim sfarama i da se nada da će 2017. biti blistavo uspešna za rusko-srpske odnose.¹⁷⁰

Uprkos oštrim reakcijama u regionu na Dačićeve izjave, Beograd tvrdi da Srbija mora da izgradi most poverenja sa susedima, ali da je jasno da većina zemalja nastalih raspadom SFRJ ne deluje samostalno prilikom donošenja odluka. Sve bivše jugoslovenske republike su, kako se ističe, igrači u nečijim rukama. Jer, susede boli istina, a Srbiju njihova "izdaja". Zato niko nema pravo da se ljuti na "Beograd što brani svoje interese".¹⁷¹

¹⁶⁹ <https://www.fakti.rs/rossiya/bondarev-srbi-treba-da-budu-veoma-srecni-sto-nisu-u-eu-isto-vazi-i-za-crnu-goru-i-makedoniju>.

¹⁷⁰ <http://kremlin.rs/%D1%87%D0%B5%D0%BF%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%BD-%D1%82%D0%B2%D1%80%D0%B4%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE-%D1%98%D0%B5-%D1%88%D0%BD-%D1%82%D0%BE-%D1%81%D0%B5-%D1%81%D1%80%D0%B1%D0%BD%D1%98%D0%BD%D0%BD%D0%BD/>.

¹⁷¹ <https://rs.sputniknews.com/analyse/201701041109499395-makedonija-susedi-ivica-dacic-kosovo-saradnja/>.

Makedonija: regionalni izazov

Višegodišnja politička kriza i geostrateška pozicija učinile su Makedoniju najneuralgičnjom tačkom na Balkanu s višestruko pretećim ishodima: produbljivanje unutrašnjih podela s opasnim regionalnim nabojem; neizvesnost vezana za sukob interesa velikih sila koji se ukrštaju na ovoj geostrateškoj tački, podstaknutih obnovljenim ambicijama Rusije i Turske, "vraćanjem" Evropske unije u balkanske igre i, za sada netransparentnim pозicioniranjem nove američke administracije s Donaldom Trampom na čelu.¹⁷²

Unutrašnja kriza u Makedoniji eskalirala je nakon vanrednih parlamentarnih izbora, održanih u decembru 2016. Njen kreator bio je predsednik Republike Đorđi Ivanov, koji je odbio da poveri mandat za sastav vlade političkom lideru s obezbeđenom parlamentarnom većinu u Sobranju. Ma da su izbori i raspisani da bi se izašlo iz začaranog kruga višegodišnjih tenzija između dve naj-reprezentativnije makedonske partije, do sada vladajuće VMRO-DPMNE i opozicionog Socijaldemokratskog saveza (SDSM), to se nije dogodilo.

Vanredni parlamentarni izbori doveli su i do prekompozicije relevantnih političkih predstavnika albanske etničke zajednice u Makedoniji. Prethodno najjača politička partija, Demokratska alijansa za integraciju (DUI) Alija Ahmetija osvojila je samo 10 mandata (što je, po svoj prilici, cena desetgodišnje koalicije s vladajućom VMRO-DPMNE), dok je Demokratska partija Albanaца Mendoha Tačija, s dva osvojena manda gotovo u potpunosti marginalizovana. Kao nova politička snaga u albanskom bloku

¹⁷² Kako je nakon posete Skoplju, u martu 2017, izjavila visoka predstavnica za spoljnu i bezbednosnu politiku Evropske unije Federika Mogerini, Makedonija i region Balkana mogu postati "šahovska tabla za zakulisne igre velikih sila".

pojavio se građanski pokret BESA sa pet osvojenih mandata i Alijansa za Albance sa tri mandata. Novi politički fenomen predstavlja i činjenica da je za makedonsku partiju socijaldemokratske orientacije, SDSM, glasalo i oko 70.000 Albanaca. Tako se dogodilo da albanska etnička zajednica u Sobranju ima manje poslanika nego ikad nakon potpisivanja Ohridskog sporazuma.¹⁷³

Kao i kad je reč o ostalim susedima, zvanični Beograd tvrdi da i sa Skopljem ima dobre i prijateljske odnose. U jednom delu, kad je reč o vladajućim krugovima i njima bliskim medijima, to je tačno, jer su i predsednik Tomislav Nikolić i premijer Aleksandar Vučić imali dobre odnose s dosadašnjim vladajućim dvojcem u Makedoniji, Nikolom Gruevskim i Đorđijem Ivanovim. Podrška dvojici makedonskih političkih lidera prerasla je, međutim, u otvorenu pristrasnost povodom eskalacije političke krize koja je kulminirala brutalnim nasiljem pristalica VMRO-DPMNE u Sobranju. Uzimanje (pogrešne) strane u unutarmakedonskom sukobu otežaće zvaničnom Beogradu komunikaciju sa novim rukovodstvom u Skoplju, ukoliko predsednik, do sada vodeće opozicione stranke, Zoran Zaev postane premijer.¹⁷⁴

Pristrasnost Beograda koja je, pogotovo kad je reč o medijima bliskih premijeru Vučiću, bila bez ikakve zadrške, ukazuje na to da Srbija, poput ostalih makedonskih suseda (Bugarska, Albanija i Grčka) ima "svoje prste" u turbulencijama koje potresaju

173 Sporazum je pod međunarodnom supervizijom potписан između političkih predstavnika Makedonaca i Albanaca u Ohridu 2001. godine, nakon albanske oružane pobude tokom 2000. godine.

174 "... srpska regionalna politika (je) ponovo promašila i cilj i temu, pogrešno se opredeljujući, pretežno posredstvom najprljavijih medijskih kuća, ne samo za gubitnika u makedonskom političkom procesu, nego i za njegovog ruskog gazdu...", piše u redovnoj kolumni u Danasu, analitičar Nikola Samardžić; Danas, 5. maj 2017.

južnog suseda.¹⁷⁵ Takođe, kako primećuje Vedran Džihić iz Austrijskog instituta za međunarodnu politiku, "reakcije Srbije, u kojima se potencira takozvano 'makedonsko pitanje' kao opasnost za mir u regiji i priziva bauk nove velikoalbanske ideje i u kojima se čak spominje dizanje borbene gotovosti, govore nam da je situacija u Makedoniji... postala unutarnjepolitičko pitanje u Srbiji".¹⁷⁶

Na taj zaključak i upućuju tradicionale aspiracije Srbije prema Makedoniji ("stara Srbija"). Njihov formalni "zaštitnik" je Srpska pravoslavna crkva koja već decenijama ne da autokefalnost Makedonskoj pravoslavnoj crkvi. Nekoliko diplomatskih incidenta tokom 2016, svedoče da Srbija Makedoniji nije oprostila što je priznala Kosovo i što je glasala za prijem Prištine u UNESCO.

Zvanično i Makedonija je na evroatlanskom putu. Kandidat za članstvo u Evropskoj uniji (EU) postala je 2004. godine (kad i Hrvatska). Međutim, još nije počela s otvaranjem pristupnih poglavila, a "na ledu" joj je i aplikacija za članstvo u NATO. U oba slučaja problem je spor sa Grčkom oko imena, bez izgleda da će uskoro biti rešen.

U toj svojevrsnoj pat-poziciji, Makedonija je praktično bila skrajnuta iz fokusa zapadne međunarodne zajednice. Tome je svakako doprinelo i zabrinjavajuće previranje unutar EU, odnosno zaokupljenost sopstvenim problemima: najpre finansijsko-ekonomска, pa dužnička kriza, potom Bregxit, unutrašnja prestrojavanja, smena u vašingtonskoj Beloj kući... Do izvesnog

175 Kad je stotinak pristalica VMRO-DPMNE upalo u Sobranje i fizički počelo da se obračunava sa poslanicima SDSM, povređujući i njenog lidera Zorana Zaeva, kao i s albanskim poslanicima, srbijanski premijer Aleksandar Vučić izjavio je da "to više nije makedonski problem već svih koji žive u regionu"; prema Politika, 28. april 2017.

176 Danas, 9. maj 2017.

otrežnjenja došlo je tek početkom 2017. godine, odnosno kad je politička kriza u Skoplju dramatično eskalirala.

Rusija i Turska, obe s rastućim ambicijama na međunarodnoj sceni iskoristile su odsustvo briselske pažnje za region. Osim sve efikasnije "meke moći" (mediji, tv-serije...), nastupaju i sa značajnjom ekonomskom ponudom, poput izgradnje gasovoda Turski tok koji bi preko Makedonije ušao u Evropu.

Dugotrajna kriza

Unutrašnja kriza u Makedoniji ušla je u treću godinu. Počela je kao otpor samovlašću vladajućeg VMRO-DPMNE, praćenog brojnim zloupotrebnama i skandalima (prisluškivanje velikog broja građana, kontrola medija, progona novinara, privatizacione malverzacije...) Najveća opoziciona partija, Savez socijaldemokrata Makedonije (SDSM) je, osim parlamentarnog bojkota, tokom 2015/16 organizovala i niz masovnih protesta u Skoplju i drugim gradovima. Posredstvom EU, ključni politički akteri postigli su, polovinom 2016. godine sporazum o vanrednim parlamentarnim izborima, kako bi se došlo do mirnog, institucionalnog raspleta krize.

To se, međutim, nije dogodilo: više meseci nakon izbora bilo je blokirano konstituisanje novog saziva parlamenta (Sobranja), vlada nije izabrana, a masovni protesti (s drugim predznakom u odnosu na prethodne – organizovala ih je i vodila vladajuća VNRO-DPMNE) ponovo su bili postali deo makedonske političke svakodnevice. Dve vodeće makedonske partije, VMRO-DOMNE i SDSM dobole su približno isti broj glasova, s tim što su vladajućoj VMRO-DPMNE u raspodeli mandata pripala dva poslanička mesta više. Međutim, njen lider Nikola Gruevski koji je vlast držao tokom prethodnih deset godina, nije uspeo da formira većinu u Sobranju (njegov dugogodišnji koalicioni partner iz albanske etničke zajedine, Ali Ahmeti, lider DUI promenio je stranu),

pa je povereni premijerski mandat vratio predsedniku Republike, Đorđiju Ivanovu. S obzirom da je lider SDSM Zoran Zaev nakon toga uspeo da, zajedno s albanskim partnerima obezbedi parlamentarnu većinu, očekivao je dobijanje mandata za sastav vlade. Predsednik Republike Ivanov (kao i Gruevski, iz VMRO-DPMNE), odbio je da to učini, što je produbilo krizu.

Formalni razlog za samovoljni postupak predsednika Ivana va je navodna "albanska (tiranska) platforma"¹⁷⁷ koju je Zaev navodno prihvatio u sklopu programa buduće vlade. Osim što je Ivanov tvrdio da je iznenađen "postizbornim dokumentom sačinjenog posredstvom premijera strane zemlje",¹⁷⁸ rekao je takođe, da ne može da poveri mandat nekom ko "uništava suverenitet zemlje". Bez obzira na pritisak Brisela (uključujući i najviše zvaničnike, predsednika Evropskog saveta Donalda Tuska i komesara za bezbednosnu i spoljnu politiku Federiku Mogerini), Ivanov je ostao pri spornoj odluci, uvodeći Makedoniju u stanje produžene krize.

Nakon neuspela EU da samovoljne političare privoli na poštovanje demokratskih pravila i institucija, sledila je intervencija Vašingtona. Pomoćnik američkog državnog sekretara Brajan Hojt Ji ubedio je predsednika Ivanova da bar deklarativno otvari mogućnost za kompromis; uspeo je takođe, da međunarodno ratificuje albanskog poslanika Talata Džaferija za predsednika Sobranja, nakon što ga je parlamentarna većina izabrala na tu funkciju.

¹⁷⁷ Nakon decembarskih izbora premijer Albanije Edi Rama pozvao je u Tiranu sve lidere albanskih političkih partija iz Makedonije. Tom prilikom je navodno dogovoren njihov zajednički nastup u isticanju zahteva za statusno (upotreba jezika, državni simboli, odgovarajuća zastupljenost u državnim institucijama) poboljšanje položaja Albanaca u Makedoniji.

¹⁷⁸ Prema, Danas, 2. mart 2017.

Srbija i Makedonija

Zbog bojazni da će Makedonija i ove godine glasati za prijem Kosova u UNESCO (pre dve godine Kosovo nije dobilo potrebu većinu glasova za prijem u ovu organizaciju, a Makedonija je tada bila među onima koji su podržavali prijem Prištine), zvanični Beograd je počeo preventivnu kampanju. U prvom planu je bio šef diplomatičke Ivica Dačić koji je izjavio da je "uveren u potrebu prijateljskih odnosa s Makedonijom, ali da ne može da se pravi da ne vidi da je Makedonija priznala Kosovo i glasala za prijem Kosova u UNESCO, dok je Srbija priznala Makedoniju pod ustavnim imenom, što je najvažnije državno pitanje Makedonije". Pitanje Kosova je vitalno za Srbiju, istakao je on, "ali je Makedonija ipak glasala protiv srpskog stava, što ruši naše prijateljstvo".¹⁷⁹

Mediji u Srbiji su postizbornu situaciju u Makedoniji pratili s izrazitom naklonošću prema aktuelnom vladajućem dvojcu. Nakon što je u javni opticaj puštena pregovaračka pozicija albanskih partija, tzv. "tiranska platforma", Makedonija je postala jedna od udarnih tema, ne samo medijska. U javnim istupima zvaničnika vladajuće stranke i samog Aleksandra Vučića kao potencijalna pretnja domaćoj stabilnosti spominjao se "makedonski scenario" (bez preciznijeg objašnjenja šta bi to zapravo značilo). Senzacionalističko pisanje tabloida o "šiptarskoj zaveri protiv Makedonije (i Srbije)", prate "ozbiljne" analize i komentari koji prizivaju sećanje na Prizrensku ligu i "neprolaznu ambiciju za stvaranje Velike Albanije";¹⁸⁰ prema pisanju Pečata, postizborni haos u Makedo-

niji "sve više liči na već oprobane scenarije iza kojih stoje NATO, SAD, EU i, naravno Džordž Soros".¹⁸¹

Sa neskrivenim simpatijama podržavana je nedemokratska odluka predsednika Makedonije Ivanova, koji je "smogao snage" da ne poveri mandat Zaevu, jer bi u protivnom faktički "potpisao smrtnu presudu državi na čijem je čelu".¹⁸² Aktuelizovana je i srpskoj eliti i medijima omiljena tema o prekomponovanju Balkana (što bi podrazumevalo, iako se to glasno ne izgovara, podelu Kosova i pripajanje Republike Srpske Srbiji). Pri tome se rado citiraju pojedini strani analitičari i političari (američki kongresmen Dejna Rorabaher, Šindler, Timoti Les, Slavoj Žižek) i iz njihovih tvrdnjih, da državice i državne tvorevine, ovako kako su pravljene uglavnom "nisu sposobne ni da se održe, a kamoli da ispunjavaju neke složenije i važnije bezbednosne uloge", izvlači zaključak da "postojeći regionalni okvir ne može još dugo da se održi".¹⁸³

Indikativno je da strepnje povodom "platforme" pokazuju i neki predstavnici građanske opcije, poput Aleksandra Popova, direktora Centra za regionalizam; on je izjavio da "decentralizacija po nacionalnom principu" koju sugerise tzv. platforma može biti veoma opasna. Popov je takođe, predložio da, ako albanska platforma bude usvojena, Srbija južnog suseda treba ponovo da naziva Bivšom Jugoslovenskom Republikom Makedonijom".¹⁸⁴

Nakon intervencije SAD, makedonska kriza je počela da se raspliće i Zoran Zaev je dobio mandat da sastavi vladu. Posle

.....
sporazuma", glavni urednik Nacionalne revije Mišo Vujović, Politika 13. mart 2017.

181 Pečat, br. 461/2017.

182 Politika, 16. mart 2017.

183 Tekst "Nove granice na Balkanu", Večernje novosti, 14. mart 2017.

184 Danas, 8. mart 2017.

179 <https://rs.sputniknews.com/politika/20170103110949040-dacic-skopje-odgovor/>.

180 "Prizrenska liga je utemeljena kao velikoalbanski projekat, od koga Albanci nisu odstupili ni u vreme fašizma, komunizma, demokratije, nastojeći da kao strateški partneri svetskog narko-biznisa projekat ujedinjenja svih Albanaca na Balkanu finalizuju u interregnumu novih – globalni preraspodela moći i uticaja", piše u tekstu "Od Prizrenske lige do Tiranskog

otvorenog uplitanja u makedonske prilike i izjave Zorana Zaeva da u Srbiji postoji "nacionalističko rukovodstvo" premijera Aleksandra Vučića koji je sebe deklarisao kao lidera u regionu,¹⁸⁵ normalizacija odnosa na liniji Skoplje-Beograd predstavljaće problem. Izjava Zorana Zaeva je u Beogradu izazvalo oštре reakcije; prednjačio je šef diplomatiјe Ivica Dačić koji je rekao da je nastup Zaeva "ničim izazvan, skandalozan i brutalan".¹⁸⁶

Hrvatska: dežurni neprijatelj i konkurent

Hrvatska je jedina zemlja Zapadnog Balkana koja je članica i EU i NATO. Hrvatska se oduvek doživljavala kao glavni kokurent u regionu, a otkako je postala članica EU i NATO, kampanja protiv nje se intenzivirala. Svaki povod se koristi, kako bi se Hrvatska zakovala za ustaštvo. Kritike upućene Hrvatskoj su indirektno i kritike EU, zato što, navodno toleriše povampirenje fašizma. Beograd je tokom 2016. godine uputio i protestnu notu Zagrebu, u kojoj se "izražava zabrinutost zbog antisrpskog raspoloženja koje je prisutno u Republici Hrvatskoj i poslednjih godina se nesmetano razvija sa jasnom tendencijom eskalacije". Tim povodom Ivica Dačić je izjavio da je "Hrvatska zemlja u kojoj se rehabilituju fašističke tvorevine koje su postojale i u drugim državama, ali u kojima se ne drže hvalospevi kao u Hrvatskoj".¹⁸⁷

I Hrvatska i Srbija još se uvek suočavaju sa brojnim unutrašnjim problemima – što se odražava i na bilateralne odnose koji su poslednjih godina zabeležili oštar pad. Posebno su opterećujuće

različite interpretacije raspada zajedničke države. To ima ozbiljne posledice na percepciju Srba i Hrvata kao manjinskih zajednica u tim zemljama.

I Srbi i Hrvati su raspadom Jugoslavije i formiranjem nacionalnih država postali nove manjine, što ih je stavilo u sasvim novi položaj. Srbija je priznala nove manjine tek 2003, kad je donela Zakon o manjinama koji je bio uslov za članstvo u Savetu Evrope. Veoma je uočljiv trend opadanja broja manjinskih zajednica, kako u Hrvatskoj tako i u Srbiji. Uočljiv je i odlazak mlađih elita ovih zajednica u matične zemlje, što će dugoročno imati uticaj i na status tih zajednica.

Odnosi Srbije i Hrvatske su i nakon 20 godina normalizacije i dalje veoma složeni i opterećeni nasleđem iz devedesetih. To u velikoj meri definiše i realni status manjinskih zajednica. Usvojanje evropskih standarda za manjinske zajednice bio je uslov za članstvo u Savet Evrope i za pridruživanje EU.

Ubrzo nakon 2000. godine uspostavljen je zakonodavni i institucionalni okvir zaštite manjinskih prava i to u skladu s međunarodnim standardima, posebno Okvirnom konvencijom o nacionalnim manjinama. Srbija je 2016. usvojila i Akcioni plan za Poglavlje 23, u okviru koga su utvrđene sve obaveze Srbije u odnosu na zaštitu nacionalnih manjina. U izradi ovog plana učestvovale su i nacionalne manjine.

Međutim, nedostaje dosledna primena tih standarda, kao i politička i društvena atmosfera. Ne postoji ni regionalna manjinska politika, niti bilo kakav oblik harmonizacije manjinskih politika. Odnos prema manjinama je pod stalnom lupom evropske Komisije što je doprinelo izvesnim iskoracima kada je reč o manjinama.

Predsednički izbori, te zaoštrena retorika kampanje dodatno je radikalizovala odnos prema susedima, posebno Hrvatskoj.

¹⁸⁵ <http://www.blic.rs/vesti/politika/zaev-u-srbiji-na-vlasti-nacionalisticko-rukovodstvo-dacic-tako-se-ne-ponasaju/ftl7pzb>

¹⁸⁶ Politika, 4. maj 2017.

¹⁸⁷ <http://mondo.rs/a924348/Info/Ex-Yu/Ivica-Dacic-Srbija-salje-protestnu-notu-Hrvatskoj.html>.

Očito je da je Hrvatska u kampanji odabrana, kako je neko istakao, kao "najbolji neprijatelj", jer populističku kampanju nije moguće voditi bez dobro odabranog "vanjskog neprijatelja". Doklaskom Plenkovića službeni Zagreb uzdržava se od odgovara na izazove Beograda.

Beograd je predizbornu kampanju gradio i na konstrukciji o pogoršanom položaju Srba u regionu. Izlaganje srpskih zajednica u susednim državama ovakvoj političkoj antagonizaciji i iskoristavanje njihovog položaja u unutrašnjim odnosima u Srbiji, politička je konstanta, kojom je Srbija krenula i u rat devedesetih. Povodom obeležavanja pravoslavnog Božića u Zagrebu, izaslanik predsednika Vlade Srbije, Vladimir Božović je u govoru koristio iste teze kao i Slobodan Milošević, posebno kad je govorio o navodnoj ugroženosti Srba u Hrvatskoj i nameri Srbije da ih "brani svim raspoloživim sredstvima"...¹⁸⁸

Srbija se u procesu približavanja EU suočava s raznim zahtevima svojih suseda, uključujući i hrvatske. Njihova uslovljavanja se uglavnom odnose na položaj njihovih manjina. Hrvatska je blokirala Srbiji otvaranje Poglavlja 26, o obrazovanju i kulturi, jer je imala primedbe na račun udžbenika na hrvatskom jeziku za hrvatsku zajednicu u Srbiji.

Usledila je neprimerna osuda Hrvatske bez posebnog razloga. Posebno što je u međuvremenu došlo do određenih pomaka i Hrvatska je priznala te pomake kao nešto što se može prihvati za otvaranje poglavlja. Pokazalo se, naime, da pojedine komisije koje treba da rešavaju otvorena pitanja ili ne postoje ili delimično (ne)rade. Na primer, postojeća mešovita komisija se uopšte ne sastaje redovno.

¹⁸⁸ <http://rs.n1info.com/a219313/Svet/Region/Hrvatsko-ministarstvo-kritikovalo-govor-Vucicevog-izaslanika.html>.

Plenković je najavio da hrvatska Vlada sledeće četiri godine želi iskoristiti za "rešavanje brojnih preostalih pitanja iz vremena agresije na Hrvatsku", koja su, suštinski i glavna prepreka punoj normalizaciji odnosa između dve zemlje.

Jedna od prepreka je i pitanje regionalne jurisdikcije u okviru Krivičnog zakonika Srbije. Ministarka spoljnih poslova Hrvatske Pejčinović-Burić smatra da je zakon koji regučište tu oblast hibrid između raznih mogućih zakona koji postoje u tom smislu. On je dosta upitan i štetan za regionalnu saradnju i "mislimo da treba razgovarati o tome da se on stavi van snage ili da se njegove odredbe promene".¹⁸⁹ Ona je najavila da je "pitanje nestalih i zatočenih jedno od prvih koje treba staviti na dnevni red. Druga su pitanja vezana za granicu, a uskoro ćemo na vradi formirati komisiju za pitanje granice".¹⁹⁰

Evropska ambicija aktuelne vlade u Srbiji vrlo je ograničena, a provociranje sukoba s Hrvatskom predstavlja opravdanje za neuspeh u pristupnim pregovorima. To će se sigurno odraziti i na položaj manjinskih zajednica i u Hrvatskoj i u Srbiji koje ionako nisu integrisane u širu političku i ekonomsku zajednicu.

I u Srbiji i u Hrvatskoj postoji problem nacionalnog identiteta. Ključni problem nisu sami ti identiteti, već upravo davanje prednosti jednom identitetu nad svim drugim, odnosno što se afirmacijom jednog identiteta negiraju drugi. Etničke manjine u Srbiji (i u Hrvatskoj) ne uklapaju se u novi model identiteta, jer se one uglavnom percipiraju kao nepoželjne. Na delu je "segregacijski multikulturalizam koji održava etničku distancu", bez ostvarivanja veće integracije.

¹⁸⁹ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=06&dd=21&nav_category=167&nav_id=1274352

¹⁹⁰ Ibid.

Dvostruka politika Srbije prema BiH

Bez rešavanja bosanskog pitanja stabilnost Balkana ostaće upitna. Dejtonski sporazum je ostvario funkciju uspostavljanjem mira, ali je status quo koji je proizašao iz tog sporazuma, neodrživ. Dejtonski sporazum, ali ni međunarodni akteri nadležni za nadgledanje njegovog sprovođenja nisu uspeli da uspotave državni identitet BiH, što ostavlja prostor dezintegracionim trendovima. Zapadna međunarodna zajednica insistira na funkcionalnoj BiH I, u tom smislu, posebno EU pokušava da inicira evroatlantske integracije. Međutim, Rusija u BiH, podrškom stavovima Milorada Dodika opstruira evropsku budućnost BiH. Kao članica Kontakt grupe za BiH, Rusija takođe, sprečava visokog predstavnika (Incka) da koristi Bonska ovlašćenja, kako bi blokira strategiju Milorada Dodika u dekonstrukciji te države.

Rusija svojom politikom na Balkanu podržava politiku predsednika Republike Srpske (RS) Milorad Dodik koja dnevno eskalira u antibosanskim aktivnostima. Nakon referendumu o entitetskom prazniku, priprema teren za postepeno otcepljenje.

Dan Republike Srpske (RS), 9. januar je odlukom Ustavnog suda BiH proglašen neustavnim. Bez obzira na negodovanje Sarajeva i međunarodne zajednice, Milorad Dodik je podsetio da "ovu godišnjicu mnogi nisu željeli, ali koja se dogodila". U obraćanju na svečanoj akademiji istakao je da je RS, osnovana pre 25 godina, državno-pravni okvir za narod koji je u svijezem pamćenju nosio stradanja iz Prvog i Drugog svjetskog rata". Dodik je još dodaoo "nikada nećemo odustati od onoga što je naš identitet, što je naša država, što je naša Republika Srpska". RS je, istakao je, primarno zainteresovana da joj se vrate izvorna ovlaštenja, "nelegalno preuzetih", predviđena Dejtonskim mirovnim sporazumom. Ukoliko to ne bude moguće, poručio je, niko je neće

zadržati u BiH.¹⁹¹ Jer, Republika Srpska je Božje djelo i nitko je ne može zadržati u sadašnjoj BiH!¹⁹²

Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je iz Banjaluke poručio, kako specijalne odnose RS sa Srbijom "nikada i niko neće uspeti prekinuti", kao i da je to jedinstven stav svih u Srbiji. On je tom porukom jasno stavio do znanja da podržava ideju o ujedinjenju Srbije i RS, odnosno da deli ono što njegov "brat Mile otvoreno govori".¹⁹³ Rekao je i da "sanjamo još specijalnije veze" Srba s obe strane Drine i da budemo jedinstveni deo sa maticom Srbijom..... Taj san se uporno obnavlja i jednog dana će biti ostvaren". Suggerisao je da se BiH transformiše u zajednicu nezavisnih država¹⁹⁴ i podvukao da je RS nastala zato što su drugi hteli da razbiju Jugoslaviju, a sad kad je stvorena, naša je obaveza da je štitimo.¹⁹⁵

Profesor Fakulteta političkih nauka u Banjaluci, i bivši potpredsednik RS, Emil Vlajki smatra da Republika Srpska treba da stisne petlju i proglaši konfederaciju, jer bi u protivnom mogla da nestane.¹⁹⁶

Evropski savet je svojevremeno utvrdio nezakonitost održavanja referendumu o Danu entiteta i zastupa stav da je najvažnije ispravno funkcionisanje demokratskih institucija, a to uključuje i

¹⁹¹ <http://www.slobodnaevropa.org/a/dan-republike-srpske-obiljezavanje/28221055.html>.

¹⁹² <http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/milorad-dodik-sanjamo-o-ujedinjenju-republike-srpske-sa-srbijom-predsjednik-srbije-nikolic-slazem-se-s-onim-sto-brat-mile-otvoreno-kaze/5486371/>.

¹⁹³ <http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/milorad-dodik-sanjamo-o-ujedinjenju-republike-srpske-sa-srbijom-predsjednik-srbije-nikolic-slazem-se-s-onim-sto-brat-mile-otvoreno-kaze/5486371/>.

¹⁹⁴ Isto.

¹⁹⁵ Isto.

¹⁹⁶ <https://rs.sputniknews.com/analyze/201701041109414313-neka-se-putin-pobrine-da-nas-ponovo-ne-bombarduju-2/>.

provođenje odluka Ustavnog suda. U tom smislu, poziva na suzdržavanje od retorike podela, a zalaže se za vitalne političke i privredne reforme.¹⁹⁷

Američka ambasada u Sarajevu je takođe istakla da, "nepoštivanje odluke Ustavnog suda BiH predstavlja kršenje vladavine prava, a oni koji to čine, moraju za to odgovarati". Svaku pretnju sigurnosti i stabilnosti shvaćamo vrlo ozbiljno".¹⁹⁸

Aleksandar Radić, vojni analitičar iz Beograda, smatra da Dodik ima malo manevarskog prostora i da nema mogućnost da iz oružanih snaga BiH izuzme srpski element, dok bi svako jačanje policije RS privuklo pažnju i bilo prepoznato kao postupak protiv mira i bezbednosti.¹⁹⁹

Valentin Incko je istakao da za međunarodnu zajednicu postoji samo dejtonска Bosna i Hercegovina i Republika Srpska koja je dobila svoj legitimitet 21. novembra 1995. godine u Dejtonu. Ako bismo počeli slaviti "praznike", kao što je 9. januar, onda bi se neki mogli dosetiti i da se slavi, recimo, 10. april, dan kada je osnovana Nezavisna Država Hrvatska (NDH). Mislim da to nikome ne pada na pamet i da treba gledati prema budućnosti, a ne prema prošlosti.²⁰⁰

Beograd u suštini ne menja svoj stav prema BiH i zalaže se za status quo, uz priželjkivanje raspada BiH. Premijer Aleksandar Vučić, uprkos nekim iskoracima prema Sarajevu, u suštini nije pokazao spremnost da podrži uređenje BiH koje bi išlo ka njenoj

¹⁹⁷ <http://www.slobodnaevropa.org/a/dan-republike-srpske-obiljezavanje/28221055.html>.

¹⁹⁸ <http://www.slobodnaevropa.org/a/dan-republike-srpske-obiljezavanje/28221055.html>.

¹⁹⁹ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=01&dd=11&nav_category=167&nav_id=1219064.

²⁰⁰ <http://mojabanaluka.info/infograda/clanak/31529/-skandalozno-incko-uporedio-srpsku-sa-ndh>.

unutrašnji intergraciji, a time i njenoj funkcionalnosti kao države. Odnos Beograda prema BiH zavisiće od međunarodnog konteksta, stava velikih sila koje se poslednjih godina sučeljavaju i na Balkanu. Nakon što je izgubila poziciju u Crnoj Gori, Rusija će povećati svoj pritisak na Srbiju i Republiku Srpsku. Istovremeno i zapadna zajednica (SAD, NATO i EU) pokazuju sve veći interes da stabilizuju BiH pre svega iz širih bezbednosnih razloga (moguća radikalizacija islamskih grupa koje su povezane sa nekim islamskim centrima).

Kontinuirana demonizacija Kosova

Bez obzira na potpisani sporazum sa Prištinom, Beograd nastavlja kampanju protiv Kosova i Albanaca, što je u suprotnosti s duhom Sporazuma. Vodi se međunarodna kampanja protiv prijema u međunarodne organizacije, posebno u UNESCO. Srbija je već uspela 2015. godine da ospori članstvo Kosova u toj organizaciji. Bivši šef Misije UN na Kosovu Soren Jasen Peterson izjavio da Srbija čini sve kako bi destabilizovala nezavisnost Kosova i da EU treba snažnije da uslovi Srbiju.²⁰¹ Na sve pritužbe zbog odnosa prema Kosovu, Beograd odgovora da upravo Priština destabilizuje Kosovo, jer odbija da formira zajednicu srpskih opština.²⁰²

Ambasador Srbije pri UNESCO Darko Tanasković tvrdi da bi "ulazak Kosova u UNESCO imao nesagledive posledice po srpski identitet i kulturno nasleđe u Pokrajini".²⁰³

²⁰¹ <https://rs.sputniknews.com/politika/201701041109502433-dacic-danska-diplomatija/>

²⁰² Isto.

²⁰³ <https://rs.sputniknews.com/politika/201701041109491269-Tanaskovic-Kosovo-Unesco/>

Hapšenje Ramuša Haradinaja u Francuskoj, na osnovu poternice Srbije dodatno je poremetilo odnose s Kosovom.

Srbijanski mediji širili su tim povodom tezu da "veterani terorističke OVK" zbog hapšenja Haradinaja kuju planove za otmice predstavnika srpskih vlasti koji bi posetili KiM.²⁰⁴ Mediji navode da bi oni pokušali ucenama da izdejstvuju puštanje na slobodu Ramuša Haradinaja i povlačenje optužnice koju je protiv njega podigao Beograd. Predsednik Odbora za KiM Milovan Drecun izjavio je da se u narednom periodu ne mogu isključiti incidenti na "Kosmetu", kao i da je opasnost od izvođenja terorističkih akcija na KiM – visoka.²⁰⁵

Instrumentalizacija Velike Albanije

I Kosovo i Albanija se nalaze u svojevrsnim političkim krizama, što se reflektuje i raspisivanjem novih izbora koji mogu značajno promeniti politički milje u obe zemlje. U tom smislu, nacionalna retorika služi za pridobijanje podrške desno orijentisanih glasača. Međunarodna zajednica je do sada u više navrata reagovala na izjave o Velikoj Albaniji, ali se pokazalo, kako se ističe, da za takav projekat u suštini ne postoji ni politička volja, ni politička moć. Albanski premijer Edi Rama, izjavio je da će, ukoliko se izgubi perspektiva ulaska u Evropsku uniju, u regionu doći do stvaranja "malih unija".²⁰⁶ On lično daje prednost, kako je istakao, Evropskoj uniji, u kojoj bi se zbili redovi Albanaca iz matice Albanije, sa Kosova, iz Makedonije i Crne Gore". Rama je upozorio na mogućnost "noćne more", koja bi zahvatila region kad bi druge sile nastavile da potiskuju EU i njen uticaj u tom regionu, misleći pre svega na Rusiju i Tursku.²⁰⁷

204 Vecernje novosti, 12. januar 2017

205 Ibid.

206 <http://www.dw.com/sr/velika-albanija-vi%C5%A1e-nije-tabu/a-38565632>.

207 Ibid.

Većina komentatora na Zapadu smatra da priča o Velikoj Albaniji nije realna. Tako Frederik Veslej, viši saradnik u Evropskom savetu za međunarodne odnose, smatra da je "bauk Velike Albanije nešto što s vremena na vreme iskršne – njega koriste, kako albanski lideri, tako i ostali političari na Zapadnom Balkanu. Kad to odgovara nekim njihovim političkim ciljevima, oni to iznesu u javnost – ili kao albanski san ili, ako je reč o Srbima i Makedoncima, kao pretnju od albanskog nacionalizma.²⁰⁸ On takođe ističe da ta ideja, ma da sadrži emocionalni naboј, ipak nema podršku preterano velikog broja birača.²⁰⁹

Za Beograd je oslobođanje Ramuša Haradinaja u Francuskoj, kao i dolazak Vilijema Vokera na Kosovo, koji je izjavio da radi "na projektu koje će ujediniti sve Albance, na Kosovu, u dijaspori, u Albaniji",²¹⁰ bio povod da, ne samo pogorša ionako loše odnose sa Albancima, već i da naruši odnose s EU, pre svega s Francuskom. Premijer je, između ostalog, zabranio srpskim zvaničnicima da tri meseca putuju u Francusku. Ivica Dačić, ministar spoljnih poslova, izjavio je: "Nećemo učestvovati na skupovima u Francuskoj u naredna tri meseca. Mi jednostvano moramo da štimo naše državne interese".²¹¹

Vokerov boravak u Prištini je poslužio da se ponovo otvoriti pitanje masakra u Račku (1999), izveštaja forenzičarke Helene Rantere, i NATO intervencije. Sve izjave srpskih zvaničnika na tu teme su neistinite, i u skladu su s revizijom svega onog što se dešavalo pre intervencije. Srpski mediji navode da je "Voker dobio nalog

208 <http://www.dw.com/sr/velika-albanija-prazna-ali-opasna-pri%C4%8Da/a-38707402>.

209 Ibid.

210 Pečat, 12. maj 2017.

211 <http://rs.n1info.com/a245708/Vesti/Vesti/Bez-putovanja-u-Francusku-kao-zastita-drzavnih-interesa.html>.

od svojih šefova da izmisli povod za agresiju na SRJ".²¹² Naime, srpska strana još uvek tvrdi da je Račak lažiran i da je bio okidač za intervenciju. U tom smislu se manipulisalo s izjavom Helene Rante, koja je od početka tvrdila, suprotno od tvrdnji srpske strane, da je reč o civilima i da nisu ubijeni u unakrsnoj vatri.²¹³

Srpski mediji su izjave albanskih zvaničnika u Albaniji i na Kosovu tretirali kao "tekuću albansku ofanzivu na Balkanu",²¹⁴ koja ima prečutna odobravanja, pre svega američkih ambasadora iz regionala, ali i NATO i EU. Vest da će Medlin Olbrajt i Marti Ahtisari biti članovi kosovskog tima u pregovorima u Briselu, tumači se kao najava pritiska da Srbija konačno prihvati zahtev da se saglasi s ulaskom Kosova u UN.²¹⁵

Sve to zajedno, Beograd tumači kao moguću najavu rata koji, pre svega zavisi od Albanaca, pa je zbog toga, smatra se, neophodno da Srbija ojača svoje odbrambene kapaciteta, a da su jedini pravi saveznici u tom smislu, Rusija i Kina. Ivica Dačić je iskoristio situaciju da zatraži rešavanje statusa ruskog humanitarnog centra u Nišu, odnosno najavio inicijativu da zaposleni u centru dobiju diplomatski status.

Režirana hysterija vezana za "Veliku Albaniju" pokazala je suštinski odnos Srbije prema Albancima generalno. Simulirana spremnost za dijalog i iskrenost u tom odnosu bila je posledica pritisku EU i koristi koju je Srbija imala od EU. U suštini, Brisselski sporazum bio je samo paravan koji se srušio čim se kriza zaoštrila.

Duboke predrasude su još uvek dominantne na obe strane. Prema istraživanju Srećka Mihajlovića, krajem devedesetih

²¹² Pečat, 12. maj 2017.

²¹³ <https://www.slobodnaevropa.org/a/1332376.html>.

²¹⁴ Nikola Vrzić, "Povratak u Račak", Pečat, 12. maj 2017.

²¹⁵ Pečat, 12. maj 2017.

godina, 55 odsto Srba je smatralo da Albanci mrze druge narode, 46 procenata da su podmukli, a 37 odsto da su zaostali.²¹⁶ Taj stereotip se u međuvremenu nije promenio, već se samo učvrstio na tezi da su Albanci "kriminalci i trgovci drogom", te da je Kosovo teroristička država poput ISIL. Beograd je dodatno frustriran i time što je Zapad 1999. godine intervenisao na strani Albanaca.

Budućnost srpsko-albanskog dijaloga

Političke okolnosti i na Kosovu i u Srbiji dovele su do odlaganja dijaloga. Neki analitičari smatraju da se dijalog neće obnoviti brzo, osim eventualnih susreta pojedinih lidera. Naim Rašiti, dobar poznavalac prilika na Kosovu, ukazuje na to da trenutno nije moguće obnavljanje dijaloga, jer izabrani predsednik Aleksandar Vučić još uvek ne zna koga će izabrati za premijera. Pitanje je da li će biti novih izbora, ili će ga on sam imenovati. Na Kosovu će takođe, biti izabran nov premijer nakon prevremenih izbora 11. juna".²¹⁷

Evropski zvaničnici ističu da su izjave i jedne i druge strane neproduktivne, te da se mogu "obiti o glavu" onima kojih ih izgovaraju.²¹⁸

Prema nedavnom istraživanju Instituta za međunarodne studije u Tirani, samo devet odsto građana Albanije smatra da bi ujedinjenje sa Kosovom bilo pozitivno. Albert Rakipi, duirektor Instituta, ističe da bi takav poduhvat bio rizičan, jer su obe države veoma slabe, a Kosovo čak i nekonsolidovano. Istimče da su obe veoma uzdrmane unutrašnjim političkim sukobima, nisu

²¹⁶ <https://www.slobodnaevropa.org/a/post-scriptum-srpsko-albanski-odnosi/28493693.html>.

²¹⁷ <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-kosovo-dijalog/28497813.html>.

²¹⁸ <https://www.slobodnaevropa.org/a/post-scriptum-srpsko-albanski-odnosi/28493693.html>.

funkcionalne i imaju niske demokratske standarde. U slučaju njihovog ujedinjenja, stvorila bi se veća država, ali veoma slaba s kojom bi možda čak bilo nemoguće upravljati.²¹⁹

Na redovnom tromesečnom zasedanju Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija o Kosovu zaključeno je da je neophodni nivo poverenja između Beograda i Prištine podriven poslednjim dešavanjima, odnosno izjavama zvaničnika dve strane. Vljora Čitaku, ambasadora Kosova, je istakla da "nema 'velikog Kosova' ili 'velike Albanije', već samo Albanaca čiji je cilj da budu državljanini EU".²²⁰

Nela Kuburović, ministarka pravde Srbije, je Savet bezbednosti iskoristila za iznošenje najradikalnijih stavova koje je Beograd poslednjih meseci lansirao o Kosovu. Između ostalog, da Priština dijalog o normalizaciji odnosa koristi kao sredstvo za ucenjivanje Beograda i evropskih partnera, da nema napretka u uspostavljanju zajednice srpskih opština, iako je to "najvažniji deo Prvog sporazuma o normalizaciji odnosa". Zatim je kritikovala odluku francuskog suda (o oslobođanju Haradinaja) kao "sramotnu i skandaloznu", te da je to "pobeda zločina", i "poraz prava i pravde".²²¹ Posebno je naglasila da je na Kosovu sve počelo "od laži koje su plasirali ljudi poput Vilijama Vokera koji danas čak ni ne krije svoje velikoalbanske ambicije i projekte".²²²

²¹⁹ <https://www.slobodnaevropa.org/a/post-scriptum-srpsko-albanski-odnosi/28493693.html>.

²²⁰ <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjednica-sbun-o-kosovu/28491964.html>.

²²¹ <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjednica-sbun-o-kosovu/28491964.html>.

²²² Isto.

Rusija i aktuelna kriza srpsko-albanskih odnosa

Sve naglašenije prisustvo Rusije u regionu i njeno zposedanje vakuma koga su SAD i EU ostavili nedovoljnim prisustvoim, oslabilo je uticaj SAD i EU na lokalne lidere. Tek su situacija u Makedoniji i pokušaj puča u Crnoj Gori vratili SAD na Balkan. Neki zvaničnici SAD su svesni da je njihovo angažovanje na Balkanu od suštinskog značaja, jer bi, u suprotnom upražnjeni mesto za uzele Kina i Rusija.

Rusija veoma vešto koristi aktuelnu krizu koju stavlja u kontekst svog odnosa sa NATO i SAD. Moskva smatra da je jasno ko stoji iza ideja o "Velikoj Albaniji", te da Rama i Tači potkopavaju regionalnu stabilnost "pod NATO kišobranom".²²³

Visoki zvaničnik američkog Stejt departmenta Hojt Brajan Ji upozorio je da Rusija produbljuje napore da utiče na politiku na Balkanu. Istakao je da su "etničke tenzije na Balkanu još jednom počele rasti. Nedavno nasilje u Makedoniji podcrtva ozbiljnost njihovih političkih problema. Kako je napredak u dijalogu između Srbije i Kosova u zastaju, stabilnost na Balkanu ostaće ranjiva, a bez neophodnih strukturnih reformi".²²⁴

Gregori Miks, senator demokrata, istakao je da, "rad Kremlja na destabilizaciji situacije neće proći neprimijećen", ali da se plaši da "ukoliko svesno budemo ignorisali, ili poneko čak i podržavao takav stav, biće opasnih posledica po region, kao i po SAD". Zato "ne smemo skrenuti pogled sa Balkana".²²⁵

²²³ <https://www.slobodnaevropa.org/a/post-scriptum-srpsko-albanski-odnosi/28493693.html>.

²²⁴ <https://www.slobodnaevropa.org/a/state-department-rusija-balkan/28494714.html>.

²²⁵ <https://www.slobodnaevropa.org/a/state-department-rusija-balkan/28494714.html>.

Crna Gora: izazovi politički korektnim odnosima

Politička korektnost koja kakrakteriše međudržavne odnose Srbije i Crne Gore na najvišem nivou, otkako je (2012) vlast osvojila Srpska napredna stranka (SNS), tokom 2016. godine bila je na velikim iskušenjima. Crna Gora je naime, bila izložena konstantnom pritisku Rusije da odustane od svoje atlanske ambicije i "zaboravi" NATO. Pritisak, koji je povremeno imao nediplomatske, pa i brutalne forme,²²⁶ podržavan je iznutra antivladinim akcijama crnogorskih rusofila (političkih partija koje se u nacionalnom smislu pretežno deklarišu kao srpske). Moskva je, međutim, očekivala i od Srbije da bude aktivnija u "ubeđivanju" Podgorice da odustane od severnoatlanske "avanture".²²⁷

Unutrašnja kriza u Crnoj Gori tim povodom kulminirala je polovinom oktobra 2016. godine, neposredno pre i posle

226 Govoreći o pokušaju puča i nasilne smene vlasti, Milo Đukanović je direktno optužio Rusiju: "To je bio pokušaj koji je generisan od strane aktuelne moskovske politike koja, želeći da ostvari pojačan uticaj na Balkanu želi da, zapravo, namiruje svoje račune sa zapadnim partnerima ili protivnicima, zavisno od vremena u kojem to gledamo"; neposrednu optužbu na moskovsku adresu Đukanović je uputio tek kad je napustio premijersku funkciju i kad je kao šef partije agitovao u kampanji za lokalne izbore u Nikšiću; prema Politika, 11. februar 2017.

227 Da se o tome pitao samo predsednik Srbije Tomislav Nikolić možda bi se to i dogodilo: Nikolić je, naime, u intervjuu za Sputnjik izjavio da je Crna Gora "primer da država ne treba da bude igračka i da ljudi koji je vode ne smeju da je tako tretiraju", s time da je dodao da ona "svesno poništava svoju samostalnost u donošenju odluka i preporučuje se kao država koja će prihvati sva što joj bude rečeno kako bi ušla u NATO"; prema Politika 8. januar 2016; međutim, premijer Aleksandar Vučić je istim povodom izjavio da je (ulazak u NATO) "izbor Crne Gore i Srbija se nikad neće mešati u njena unutrašnja pitanja"; intervju za podgoričku Pobjedu, prema Politika, 26. februar 2016.

parlamentarnih izbora, s nameravanim upadom opozicije u parlament i navodnom pripremom atentata na premijera Mila Đukanovića. Pokušaj nasilne smene vlasti je osužećen, a pohvatani organizatori čekaju suđenje. Kao vođe neuspelog puča označeni su državljeni Srbije (penzionisani šef Žandarmerije Bratislav Dikić) i Rusije (Eduard Šišmakov i Vladimir Popov koji su preko Beograda, dan-dva nakon izbora prebačeni u Moskvu).

Crnogorska opozicija, koju poslednjih godina podržava Rusija, kao i siva zona srpske politike (desničarske stranke i pokreti, mediji, delovi obaveštajnih službi, crkva...), nije uspela da se na parlamentarnim izborima 2016, domogne vlasti. Bez obzira na to što je vladajuću partiju, Demokratsku partiju socijalista (DPS) krajem 2015, napustio dugogodišnji partner Socijaldemokratska partija (SDS) Ranka Krivokapića, DPS je uspela da obezbedi parlamentarnu većinu i formira vladu. Za premijera je izabran Duško Marković, pa tako, prvi put nakon više od četvrt stoljeća Milo Đukanović nema nijednu visoku državnu funkciju (zadržao je samo vodeći položaj u stranci, DPS).

Frustrirana opozicija, uz pomoć spoljnih sponzora drži unutrašnjopolitičku situaciju u Crnoj Gori u permanentnoj nestabilnosti, ali sve nižeg intenziteta (za razliku od 2015. godine kad je organizovano više masovnih, potencijalno opasnih skupova s povremenim provalama nasilja). Opozicija ne učestvuje u radu parlamenta, a vanparlamentarne aktivnosti opterećene su dugom senkom neuspelog puča i budućih sudske procesa tim povodom. Naime, osim potencijalnih organizatora koji su uhapšeni u noći uoči izbora, optužnicom za pokušaj državnog udara obuhvaćeni su i čelnici najuticajnijeg opozicionog bloka, Demokratskog fronta, Andrija Mandić i Milan Knežević. Zbog toga će, po svemu sudeći, ulazak Crne Gore u NATO proći bez velikih unutrašnjih tenzija.

Smena na vrhu američke administracije s nepredvidivim Donaldom Trampom na čelu, pobudila je nade i crnogorske opozicije da će SAD resetovati odnose s Moskvom i promeniti politiku prema Balkanu. Kratko vreme to joj se činilo i izglednim, jer u američkom Senatu čak u dva navrata nije prošao protokol o pristupanju Crne Gore NATO. Međutim, krajem marta, velikom većinom glasova Senat je ratifikovao protokol i time praktično otvorio vrata da Crna Gora na samitu NATO u Briselu, u junu 2017, bude primljena u članstvo.

Odnos Srbije i Crne Gore

Dobri zvanični odnosi na najvišem nivou²²⁸ teško prikrivaju ambivalentnost pozicije Srbije kad je reč o susedu koji ju je napustio pre desetak godina. Iako je načelno opredeljena za evrointegracije gura u održavanje korektnih odnosa sa susedima, ne pada joj lako što Crna Gora na tom istom putu odmiče brže od nje i što doslednije sprovodi zajedničku evroatlansku politiku (kako kad je reč o sankcijama prema Rusiji, tako i kad je reč o Kosovu). Konačno evroatlansko približivanje, Crnu Goru sve više udaljava od tradicionalnih aspiracija Srbije koja je smatra "srpskom zemljom", a njenu državnost – privremenom.

Što ne radi zvanična vlast, neumorno rade mediji, koji Crnu Goru tretiraju uglavnom u okviru uvreženih stereotipa. To podrazumeva podsmešljiv odnos prema nastojanjima Crne Gore da uobiči državno-nacionalni identitet (crnogorski jezik, Crnogorska pravoslavna crkva). Takođe, s obzirom da se u Srbiji sistematski gradi antiNATO raspoloženje, mediji su naklonjeni crnogorskoj

²²⁸ "Odnosi Srbije i Crne Gore su najbolji, ne u poslednjih deset godina i od proglašenja nezavisnosti, nego u proteklih 20 godina", izjavio je novi crnogorski premijer Duško Marković prilikom posete Beogradu, njegove inače prve međudržavne posete nakon što je izabran na visoku funkciju; Politika, 4. februar 2017.

anti-NATO opoziciji, čije stavove i akcije promovišu u znatno većoj meri, nego ono što radi i zastupa zvanična Crna Gora.

Čak i u zvaničnim odnosima ima, međutim, povremenih neravnina. Kad se ponovo pojavilo pitanje potencijalnog članstva Kosova u UNESCO, šef diplomacije Ivica Dačić je, u istom "paketu" s Makedonijom, poručio i Crnoj Gori da bi "Srbija u budućnosti mogla (u međunarodnim poslovima) da glasa protiv interesa Crne Gore".²²⁹

Još je delikatnija situacija bila povodom crnogorskih izbora, odnosno pokušaja državnog udara u tom trenutku. U prvi mah premijer Aleksandar Vučić reagovao je kao i većina srbijanskih medija i javnosti – kao da je reč o manipulaciji u režiji crnogorskog režima. Brzo se, međutim, predomislio i naložio ozbiljnu istragu, s obzirom da su puč planirali državljanini Srbije, a pripreme obavljane na teritoriji Srbije. Zaverenički mozaik sklopljen je praktično, zajedničkim radom služi bezbednosti Crne Gore i Srbije.

Ipak, i u toj saradnji ima obrta i zastoja. Najpre, u Beograd je krajem oktobra 2016. godine stigao visoki ruski bezbednosno-obaveštajni zvaničnik (šef ruskog Saveta bezbednosti) Nikolaj Petrušev. Iako se tvrdilo da je poseta znatno ranije dogovarena, neki su mediji nagađali da je reč o iznenadnoj poseti. Bilo kako bilo, s Nikolom Petruševim u Moskvu su otputovala dvojica Rusa (Šišmakov i Popov) koje Crna Gora sumnjiči za organizaciju pokušaja državnog udara. Njihovo izručenje Podgorica zvanično traži od Moskve.

Takođe, nakon efikasne saradnje oko otkrivanja anticrнogorskog zavereničkog poduhvata, Srbija nije predala dvojicu svojih državnih optuženih za učešće u organizaciji puča, koji su uspeli da prebegnu u Srbiju. Oscilacije do kojih u međusobnim

²²⁹ Prema Danas, 21–22. januar 2017.

odnosima dolazi, pripisuju se pritiscima Moskve kojima je, tim povodom Beograd izložen.

Nov geostrateški položaj Crne Gore kao članice NATO biće nesumnjivo jedan od izazova u budućim odnosima Beograda i Podgorice. Ne samo zbog toga što će Rusija preko Beograda činiti sve da "sabotira" tu poziciju Crne Gore. Reč je o svojevrsnom "uslovnom refleksu" srpske političke i intelektualne elite,²³⁰ njene nesposobna da izade iz začaranog kruga sopstvenih frustracija i iskorači u pravcu kojim Crna Gora godinama hrabro korača,²³¹ što frustracije samo čini još većim.

Oslonac na Rusiju

Moskva dosledno i na svim nivoima, posebno u Savetu bezbednosti UN – brani dejtonsku Bosnu u njenom sadašnjem obliku. Isto tako, kad je reč o Kosovu dosledno brani rezoluciju UN 1244. I jedno i drugo svedoči o hipokriziji Moskve, jer na Balkanu navodno brani neprikosnovenst teritorijalnog integriteta (Bosne i Hercegovine i Srbije), a sama taj princip ne poštuje kad je reč o njenom susedstvu (Ukrajina, Gruzija, Moldavija ...). Zato je Dodik važan partner za Moskvu, jer, kako ističe, "Dodik u ovom trenutku jedini pruža garancije očuvanja dejtonke Bosne".²³²

230 Frustrirajuću reakciju možda najbolje sažima izjava akademika Matije Bećkovića, oslonjena na uvreženi stereotip, po kome je "vlast u Crnoj Gori pobedila svoj narod pomoću drugih nacionalnih zajednica"; prema Danas, 8. maj 2017.

231 "...Svaka odluka Mila Đukanovića koju je Srbija odbijala da razume i sprovede bila je potvrda našeg zaostajanja za partnerom koji je neuporedivo manji, štaviše istorijski siromašnij, ali brži i pametniji", konstatuje analitičar Nikola Samardžić, kolumna "Milova poruka Srbiji", Danas, 28. april 2017.

232 http://ruskarec.ru/politics/2017/01/11/eksperti-putin-tretira-dodika-kao-politichara-svetskog-ranga_678211

Rusija tretira Bosnu kao zemlju zamrznutog konflikta, jer u Bosni nije rešeno, kao se ističe, "nijedno teritorijalno i nacionalno pitanje zbog koga je tamo izbio građanski rat". U ovom trenutku ta pitanja nisu aktuelna samo zato što Dodiku u principu odgovara ovakva postdejtonska Bosna.²³³ Brisanje Republike Srpske sa političke karte sveta, ističe se, pokreće se lančana reakcija i pod znakom pitanja je i muslimansko-hrvatska federacija, i distrikt Brčko i uopšte, BiH u sadašnjem obliku. Ističe se da je nerealno uskratiti prava i slobode autonomiji Srba u Bosni i očekivati da se proces na tome završi.²³⁴

Ruski ambasador u BiH Ivanov je istakao da podržava legitima prava RS i njen poseban status kao jednog od entiteta, uključujući najšira ovlašćenja u privrednoj, kulturnoj, pravnoj, kao i u drugim sferama.²³⁵

Dr Nikita Bondarev, šef balkanskog sektora Ruskog instituta za strateška istraživanja (RISI) ističe da je "Dodik u ovom trenutku jedini pruža garancije očuvanja dejtonke Bosne"²³⁶ Slično misli i Dr Georgij Engeljgart, naučni saradnik Instituta za slavistiku Ruske akademije nauka: "Dodik je možda najpouzdaniji partner Rusije u ovom regionu".

Ruska uloga na Balkanu nije značajna po ekonomskom aganžamanu, osim u energetskom sektoru. Rusija je ogledalo neuspelih transformacija i tranzicija na Balkanu. Savezništvo s Rusijom bazira se na frustraciji i otporu vrednostima na kojima počiva savremena Evropa.

233 Isto.

234 Isto.

235 <http://kremlin.rs/>.

236 http://ruskarec.ru/politics/2017/01/11/eksperti-putin-tretira-dodika-kao-politichara-svetskog-ranga_678211.

Zaključci i preporuke

- Srbija nije odustala od svojih aspiracija. Smatra da je međunarodni kontekst trenutno povoljan i da ne treba propustiti priliku da proveri reakcije međunarodne zajednice.
- Istovremeno, pojačana nacionalistička retorika je uvek sredstvo da se pokrije odsustvo legitimite i nesposobnost da se zemlja reformiše na modernim osnovama.
- Proslavom Dana RS (9. januar), osim istrajavanja na državnosti RS, pokušava se legitimisati nasilje i ratni zločini iz devedesetih, što se uklapa u tezu Dobrice Čosića o "oslobodilačkom ratu Srba u BiH".
- Pretenzije su ispoljene i prema Crnoj Gori, Kosovu i Makedoniji. One su postale glasnije od kada se Zapadni Balkan sve češće tretira kao "unfinished business".
- Ucenjivačka politika Beograda dovodi u pitanje proevropsku orientaciju Srbije. A ruska sve otvorenija podrška na tom kursu, jasno pokazuje da je Moskva ušla duboko u mnoge institucije i da je veštrom propagandom uspela da kreira ili pojača antizapadno raspoloženje.
- Pad evroentuzijazma u javnosti je posledica sporog napretka ka EU i sve očiglednije besperspektivnosti članstva, bar za sada. Frustracija i opšte nezadovoljstvo ide na ruku populizmu i autoritarnosti premijera.
- EU, bez obzira na trenutnu krizu, mora jasno definisati svoju politiku prema Zapadnom Balkanu. Nije dovoljna retorička podrška bez jasnih ciljeva.²³⁷ Neophodna je njena veća podrška svim proevropskim segmentima društva.
- Takođe, bezuslovna podrška premijeru Vučića zanemarila je u potpunosti urušavanja svih institucija i medija, te značajno oštetila kritički duh i otpor.
- Bosna je ključna karika za stabilizaciju Balkana i zbog toga je neophodna revizija Dejtonskog sporazuma. Nepravedna je podela na entitete, pri čemu najveća zajednica, bošnjačka, dobija najmanji deo teritorije. Zato revizija treba da se zasniva, ne samo na etničkim kriterijima, već, pre svega ekonomskim i geografskim.
- Politiku identiteta koja je na delu već dve decenije treba dopuniti i drugim dimenzijama, prvenstveno traženjem i definisanjem tačke integracije za sve narode u BiH. Neophodno je izgrditi državni identitet BiH. To isto važi i druge novonastale države na teritoriji Jugoslavije.

²³⁷ "... Dok Dodik 'hrabro' korača napred, svaki put sve snažniji i ohrabreniji, EU i SAD ga 'hapse', 'privode', 'sasušavaju2, 'kažnjavaju', u svojim izjavama i snovima, ali ne i u praksi i na javi; komentar Danasa "Legende o Miletu", 11. januar 2017.

